

**BAKOM
EVEREST**

*Pengor och den - eller måstug och otur?
En dålig dag på jobbet med oförhär bakomläm.
Händelserna som blev Simon Evereat.*

State Forward Bias

MOUNT EVEREST, 1996. "Kommerciellseringen" av Everest ångar på som bilet. Tidigare hade Mittreane först jagat sponsoren, därefter tagit lån för att tillåta kunna finansiera sina expeditioner. 1996 var detta fortfarande vanligt, men parallellt genomfördes vilkorangerade, kommersiella expeditioner i vilka enskilda Mittreane, så kallade klienter, betalade stora summor för att få åka.

Klästerkretsen - det vill
saga guiderna och deras stab

av läkare och assistenter – tog då hand om det praktiska: allt från tillstånd, läger och specialutrustning till aklimatiseringsprocessen och kontakterna med sterna, det berömda tibetanska bergsfolket i Östra Nepal.

Framflykt till ledde och assisterade guiderna kletterna under själva toppflykten när Everests 8 848 meter höga topp skulle bestigas.

Trots det var, är och blir Everest en farlig plats. Den 9-11 maj 1996 Eschylskaden

nie klientare, guler såväl
som klienter, från fyra olika
expeditioner.

ÄVENTYRSKONSULTERNA

Det är Siretagen som opererade på Everest 1996 var *Adventure Consultants*. Ledaren Robb Hall var vid 35 års ålder redan en erfaren äventyrare: Everest, 82 med flera toppar på över 8 000 meter. Förutom sådana "bergslasta" meriter var det han

KON-TIKI
och
LÅNGÖRONENS FLYKT

En akademisk strid avgjordes på en flöte på Stilla havet. Thor Heyerdahl visade vad andra kunde ha gjort genom att seilä det stille.

David Wasserman, Editor

MÄNNISKORNA som bor på de polynesiska öarna i Stilla havet – vilka är de, och varifrån kommer de?

Þóttu þá stóra ættlindur
mellan þarna þir minniskorna
þir þeg: samna speik talas í
þeir þaras ívörð, íþand þeir

Älska, bland med olika dialekt.
Alltså den europeiska
upptäckte den amerikanska
kontinenten har liksom min
haft som älskingsprojekt
att kartlägga de mystiska
polyneserna och finska språk
deras ursprung.

Och det var inte för inte som dessa sorglösa öbor utövade en magnetisk lockelse. Barfota strömlade de omkring i en exotisk djungel, vars linor överhängde ruinerna från en avsvunnen, avseverad stenålderskultur...

Till slut hade man i

Ersta, veritas, mare illud
non est desitit ad sub mare

MORSEN BOOKS 2017

BORTA MEN INTE GLÖMD

fem långa äventyrsartiklar

av Emanuel Berg

DET GRYMMA BERGET

One more elegant but somewhat
 with boring R2
 - more visible utility, formula -
 all else equal, this one's best!

Study Overview

[illegible]

Swedish EPA has initiated
the systematic review of
highlyalkaline waste disposal
facilities and their impact

© Springer 2005

K2 ist ein del'ar Bergmassiv mit
Kandakum ("wetter berg")
was natürlich aus Wäldern ist
den natürlich grünen malen
Platzes: ich Wälder, Abstände
denen ist es verfallen die durch
murmur: trotz grünenmalen
malen bergmassive in der
K2 ist malen K2 ist Wälder.
(Das ist 198 mal Wälder
Hauptes.)
K2: keine durch Wälder

rednings under bjerg. Fåen
den ik er det en finnen
værdig (som glæder sig til
Brød/Pæne som på H.H. mæne
et andet en jorden (Spartan
Intensivt/Intensivt)

Kardaravus supptioli nā
dau tūlaka kontinentālpārmas
būvniecība ir īstas ekonomikas.
Dā! Ir nāvēdus pagājis
laipnājamā laimī, nāvēdus
nāvēdus nāvēdus, nāvēdus
nāvēdus nāvēdus, nāvēdus
nāvēdus nāvēdus.

Conclusion

KI ingjick som det andra barnet i en introduktion av Kanderstam som tillämnat genomförd 1870.

TAHITI NUI
och det
FÖRSVUNNA IMPERIET

Navigation der Eltern muss die Kinder

© 2004 Blackwell Publishing Ltd

© 2004 Blackwell Publishing Ltd
Journal of Internal Medicine 255: 103–110

POL MOT POL

Table 1. Continued

[illegible]

svinnit i riket och spridning, att
tas medför alla stora konserter
och andra stora delar som
äpple äpple konserterna är bra
konserter.

Men Nansen hade
konserterna i Sverige och i andra
delar. Sedan 1981 hade
de till exempel i Sverige
konserter i de stora delarna
i den stora konserterna
konserterna. Nansen hade
konserterna i Sverige och i
Sverige i Sverige och i Sverige
i Sverige och i Sverige.

Först var de stora
konserterna i Sverige och i
Sverige och i Sverige.

— på Göteborg. En stor på

FRAM ØVER POLARHAVET

Alle forpagt på sig selv
sindesfulde hade antingen
Rindskude eller Fartøret
er best. Men kom tilfald
under den dristige ledelse
Forside blev tilføjet til næsten
beredte. Anden blev læst
Ringer og drømt situation
for en beundring og altid at
beståtte overlevende.

Næsten alle var at
spørgsmål om det var muligt
for at bryde ind og afbrude
alle glade under det lyfne
som, alle, alle under den

THESE ARE SUBJECTS

MOASEN BOOKS 2017

Borta men inte glömd – fem långa äventyrsartiklar

Texter, samt layout i L^AT_EX, av Emanuel Berg 2015–2017.

Faktagranskning: läsarna

mail: moasenwood@zoho.eu

SMS: 070-254 15 22

Senast ändrad: 1 maj 2021

Till Henk

Bakom Everest	4
Kon-Tiki och långöronens flykt	16
Det grymma berget	26
Tahiti-Nui och det försvunna imperiet	40
Pol mot pol	52

extramaterial

Seven Summits	10
Nedslag i Everests historia	11
Mount Everest: framgångsrika bestigningar, dödsfall	12
Anatoli Boukreev	13
Pionjärerna på K2	37
Nedslag i K2:s historia	38
K som i Karakorum	38
De åtta bergen i Seven Second Summits	39

Det finns 14 berg på över 8 000 meter. Mount Everest är högst: 8 848 meter.

BAKOM EVEREST

*Pengar och ära – eller misstag och otur?
En dålig dag på jobbet med ofattbar baksmälla.
Händelserna som blev filmen **Everest**.*

Text: Emanuel Berg

första versionen december 2015

MOUNT EVEREST, 1996. “Kommersialiseringen” av Everest ångar på som bäst. Tidigare hade klättrare först jagat sponsorer, därefter tagit lån för att tillslut kunna finansiera sina expeditioner. 1996 var detta fortfarande vanligt, men parallellt genomfördes välorganiserade, kommersiella expeditioner i vilka enskilda klättrare, så kallade *klienter*, betalade stora summor för att få ingå.

Klätterföretaget – det vill

säga guiderna och deras stab av läkare och assistenter – tog då hand om det praktiska: allt från tillstånd, läger och specialutrustning till aklimatiseringsprocessen och kontakterna med *sherpas*, det berömda tibetanska bergsfolket i östra Nepal.

Framförallt ledde och assisterade guiderna klienterna under själva toppförsöken när Everests 8 848 meter höga topp skulle bestigas.

Trots det var, är och förblir

Everest en farlig plats. Den 9–11 maj 1996 förolyckades nio klättrare, guider såväl som klienter, från fyra olika expeditioner.

ÄVENTYRSKONSULTERNA

Ett av företagen som opererade på Everest 1996 var *Adventure Consultants*. Ledaren **Rob Hall** var vid 35 års ålder redan en erfaren äventyrare: Everest, K2 med flera toppar på över

8 000 meter. Förutom sådana "bergfasta" meriter var det hans balanserade uppträdande och välorganiserade, ansvarsfulla expeditioner som gjorde honom till ett mycket respekterat namn.

För sina klienter hade Hall utarbetat en aklimatiseringsprocess som steg för steg härdade dem inför toppförsökets påfrestningar. Metoden var att gradvis klättra högre och högre. Acklimatisering för hög höjd har bergsbestigare i alla tider ägnat sig åt, så Halls bidrag var snarare det exakta utförandet. Efter att ha lotsat upp och ner ett stort antal klienter till toppen var han övertygad om att han träffat rätt.

Rob Hall – en självsäker ung man

För Halls tjänster betalade varje klient 65 000 dollar. Hall var dyr, men *Adventure* hade också de största musklerna i manskap och utrustning – inte minst åtnjöt det störst aktning. Hall ingav förstroende och utstrålade stort kunnande. Hans klienter kände sig avslappnade och optimistiska. Dessutom följde han personligen med till toppen som guide och ledare för hela expeditionen.

Detta var ett nytt sätt att finansiera sin egen klättring.

Tidigare hade professionella äventyrare skapat mediaintresse genom att genomföra nya, ständigt mer våghalsiga och originella expeditioner för få sponsorpengar. Det var en nervös och osäker lek, mentalt såväl som fysiskt. Här tog man istället helt enkelt betalt för att lotsa upp andra klättrare.

På så sätt kunde personer med begränsad klättererfarenhet ändå nå toppen, bara de betalade. Och många kände sig lockade av detta, trots mutter från vissa av veteranerna i klättervärlden.

UTOMHUSREPORTERN

1996 åkte journalisten **Jon Krakauer**, då 41, till Himalaya för att bestiga Everest. Han skulle delta i Halls expedition och därefter skriva om just kommersialiseringen i tidningen *Outside*.

Krakauer var då en tekniskt skicklig klättrare, men han hade ingen erfarenhet från 8 000 meter.

Jon Krakauer – ifrågasatt, men en mycket duktig klättrare och journalist

BERGSPIPPI

På plats fanns även en annan kommersiell expedition, *Mountain Madness*, vars ledare var amerikanen **Scott Fischer**.

Fischer, 40, hade tidigare finansierat sina expeditioner med pengar från sin fru, en

välavlönad pilot. Han var under sin ungdomsperiod känd för att ständigt råka i knipa under sina äventyr, men han hade klarat sig helskinnad varje gång genom tur, skicklighet och inte minst en urstark fysik: Fischer brukade träna tills han spydde. På senare tid hade han emellertid blivit ett mer aktat namn i klättervärlden, och med *Madness* skulle han trygga den fortsatta karriären.

Scott Fischer – en äventyrlig äventyrare

Fischer beskrivs som sällsamt karismatisk, alltid vänlig och entusiastisk, med en "magnetisk" utstrålning. Hundratals personer betraktade honom som en vän trots att de bara bytt några enstaka ord med honom.

Om han nu lyckades få upp sina klienter till toppen av Everest så skulle den amerikanska marknaden, den största för äventyrslystna miljonärer, vara hans.

TVÅ MÄN OCH ETT BERG

Det rädde viss konkurrens mellan Hall och Fischer som det ofta gör mellan två män som är framstående inom samma område. Genom deras guideverksamheter

fick konkurrensen ett konkret uttryck: båda erbjöd Mount Everest tur och retur.

Till saken hör att journalisten från *Outside*, Krakauer, först skulle ingå som klient i *Fischers* team. Men Hall lyckades vinna över honom genom att erbjuda *Outside* ett lägre pris. På så vis ville Hall få publicitet i USA. (*Outside* har idag, 2015, en upplaga på över en halv miljon. Den ges ut i flera nationella utgåvor, också en svensk.)

Hall och Fischer hade olika stilar: Hall var välorganiserad och metodisk. Han insisterade på att hålla samman sin klättergrupp medan Fischer tillät sina klienter större frihet. Men så var Fischers klienter också individuellt mer erfarna än Halls.

Konkurrenssituationen till trots rådde det ingen brist på villiga klienter för någon av herrarna. De samarbetade dessutom kring praktiska detaljer. Kanske var det heder, ära och pur tävlingsinstinkt som fick dem att pressa sina expeditioner till det yttersta – och förbi – snarare än krassa monetära kalkyler?

KLIENTERNA

I flera fall var de som besteg Everest i Fischers och Halls expeditioner erfarna klättrare. Men deras erfarenhet kom från berg som i och för sig erbjöd avancerad klättring rent tekniskt, men som inte hade förberett deras blod på Everest långt över 8 000 meter höga topp.

Här utsätts kroppen för en åverkan av en annan typ och med en annan kraft. Det spelar ingen roll hur skicklig

bergsklättrare man är om kroppen och hjärnan försätts ur spel av höjden, kylan och den tunna luften.

Förvisso är tekniska färdigheter även de ovärderliga, inte minst eftersom klättraren då kan vara både snabb och avspänd, något som spar på krafterna och reducerar umbärandena under hela bestigningen.

Everests höjd och långa backar kräver dock från den enskilda klättraren i första hand en kombination av mental och fysisk styrka – uthållighet, helt enkelt. I övrigt handlar det om hela expeditionens organisation och taktiska kunnande.

ANDY HARRIS

Andy Harris, 31, var en av guiderna i Halls team. Harris hade aldrig bestigit Everest. Men hans entusiasm och tålamod gjorde att Hall ändå lät honom instruera, uppmuntra och hjälpa de svagaste av klienterna.

Andy Harris – en ung, men meriterad utomhusmänniska

Under toppförsöket började dock Harris själv att uppträda förvirrat, dock utan att någon insåg hur illa därhan han var.

Klienterna i *Adventure* kom bara att under en kort tid vandra, bo och klättra tillsammans. Det rådde en sällskaplig kamratanda men inte den sortens tillit som uppstår i erfarna klättergrupper som genomfört expeditioner under många års tid. Istället satte klienterna hela sin tillit till just guiderna.

På Everests topp blev Harris totalt förvirrad av den tunna luften – samtidigt som han förblev i stånd att agera och kommunicera, till synes rationellt.

Sålunda felinformerade han Hall angående ett antal syrgastuber som Harris var övertygad om var tomma. När han insåg sitt misstag vände han åter mot toppen för att undsätta Hall.

DOUG HANSEN

Amerikanen Doug Hansen, 46, hade året innan, 1995, försökt nå Everests topp, också den gången i en expedition guddad av Hall. Hall hade då sagt åt Hansen att avbryta toppförsöket och vända, högt uppe på berget.

Halls inställning var att vem som helst kan nå toppen – det svåra är att komma ner igen. Därför använde han ett i förväg bestämt klockslag, en deadline eller *turnaround time*. När den var passerad skulle alla som inte var snubblande nära toppen ovillkorligen vända.

Det var alltså denna deadline som Hansen inte hade klarat 1995. Och när han började nerstigningen stod det klart att Hall haft rätt: Hansens krafter försvann direkt – kanske för att toppen inte längre hägrade – och endast efter stor möda kom

han ner i säkerhet.

Hansen berättade 1996 för Krakauer att Hall ringt honom flera gånger och manat honom att göra ett nytt försök. (Till saken hör att Hall vände *hela* sin expedition 1995.)

Doug Hansen – proletären i gänget

Hansen var till skillnad från många andra på Everest ingen societetstyp. För att bekosta sitt deltagande i expeditionen 1996 hade han haft flera, normalt avlönade jobb.

När han nu hade återvänt försämrades hans hälsa snabbt av den höga höjden. Men hans fysik var god. Under toppförsöket tycktes hans kroppsspråk säga att han var nära att ge upp. Men efter ett samtal med Hall fortsatte han.

DEADLINEN

Enligt Krakauer hade Hall även 1996 talat om vikten av att vända i tid, att inte nå toppen till priset av sitt liv. Hall hade inpräntat att hans ord var lag på berget. Deadlinen den 10 maj skulle respekteras.

Väl under toppförsöket rådde förvirring vilken tid som gällde. Var det 13.00, eller 14.00? I

praktiken gjorde alla som Hall sa.

När Hall tillslut lotsat upp Hansen till toppen hade klockan passerat 16.00. Och precis som 1995 var Hansens krafter i ett slag uttömda när han skulle vända och gå ner. Hall fick ödsla sina krafter på Hansen istället för att själv ta sig ner. Sikten reducerades till noll i den tilltagande snöstormen. Samtidigt fick Hall veta av Harris att den förväntade syrgasen inte fanns.

BECK WEATHERS

Texas-amerikanen **Beck Weathers**, då 49, var en pratglad läkare som inte skämdes för sina konservativa politiska åsikter. Samtidigt var han en godmodig man som bara tyckte illa om en enda person: Hillary Clinton. Sent omsider hade Weathers blivit entusiastisk för klättring; därefter hade en målmedveten och resursstark satsning tagit honom till flera av världens tak. Hans framgångsrika praktik gjorde att han inte tvekade att betala Halls höga pris för Everest-expeditionen.

Beck Weathers – notorisk overachiever

Krakauer beskriver Weathers med motvillig respekt. Hans sällskaplighet, positiva energi och idoga knog uppvägde hans brister som bergsbestigare. Som exempel berättar Krakauer om sin förvåning när Weathers ur sin packning fiskar upp ett par splitternya klätterkängor – för att sedan oförtrutet streta på, trots vad man kan förmoda ordentlig skoskav.

Under toppförsöket försämrades Weathers syn. Det var en flera år gammal ögonoperation som gjorde sig påmind. På Everest accelererar och förstärks symptomen av minsta lilla krämpa som en klättrare tar med sig. Ögonproblem, inte bara snöblindhet, är vanliga på hög höjd.

Snart såg Weathers bara ett vitt töcken. Efter att ha diskuterat saken med Hall kom de fram till att Weathers skulle stanna, men inte vända, utan bara vila en halvtimme. Om situationen inte förbättrades skulle han vända, men Hall skulle då hjälpa honom ner.

Trots att halvtimmen för länge sen hade gått väntade Weathers på Hall. När han tillslut vände hamnade han tillsammans med **Yasuko Namba** och de andra klättrarna på Sydplatån, vilse i snöstormen.

YASUKO NAMBA

Från Japan anslöt sig Yasuko Namba, 47. Hon var till det yttre lågmäld och anspråkslös. Men i hennes lilla, strama kropp doldes en sällsam vilja och beslutsamhet. Hon hade redan bestigit sex av sju *Seven Summits* – precis som för många andra klienter

återstod "bara" Everest. Namba klättrade i Halls team.

Redan under acklimatiseringsperioden visade Namba tecken på att sacka efter. Men hennes mentala styrka imponerade när hon idogt stretade vidare, utan att visa frustration eller modfällighet.

Namba blev under toppförsöket precis som alla andra försenad eftersom det vid kritiska partier saknades uppsatta rep.

Men hon nådde toppen. Det hälsades med stor glädje av kamraterna på plats, i baslägret och snart i den översvallande japanska pressen.

Men det jublades för tidigt. På väg ner hamnade Namba i den klunga som ändlöst irrade omkring på Sydplatån, 7 906 meter över havet, i tilltagande mörker och storm. (Hall hade då redan lämnat dem för att åter vända till toppen tillsammans med Hansen.)

Trots att tältlägret fanns inom räckhåll kunde Namba och de andra inte hitta det. Sikten var i snöstormen någon meter, max.

SANDY HILL PITTMAN

Sandy Hill Pittman, då 41, hade gjort skäl för sitt äventyrliga namn på sex av sju *Seven Summits*. Hennes mål hade varit att bli första amerikanska kvinna att fullborda serien.

Men **Mary "Dolly" Lefever** hann före när hon 1993 avverkade Australiens Mount Kosciuszko som sista berg. Tidigare samma år hade hon bestigit Everest. (Kosciuszko är på 2 228 meter;

Pittman besteg det 1994.)

Denna motgång bekom dock inte Pittman som 1996 gjorde sitt *tredje* försök att bestiga Everest. Denna gång i Fischers *Madness*-expedition.

Till och med i den narcissistiska och elitistiska klättervärlden stack Pittman ut. Hennes kommentarer publicerades och citerades i pressen och på Internet. (Internet som då var välkänt men ganska nytt för gemene man i västvärlden.) Pittman brukade själv figurera i skvallerpressen och som modeskribent även i tjugiga tidsskrifter.

Trots diverse rummel och rabalder för att skapa PR kring sin egen person överdrev Pittman aldrig sina färdigheter eller bedrifter som klättrare. Tvärtom berättade hon om de erfarna klättrare som skulle ta henne till toppen – det vill säga, denna gång Fischer, de övriga guiderna i *Madness*, samt sherpas, som bland annat fick släpa på Pittmans då toppmoderna, 15 kilo tunga kommunikationsutrustning.

Pittmans förmögenhet och kändisfaktor gjorde henne potentiellt mycket värdefull för Fischer.

Sandy Hill Pittman – en diva med fötterna på jorden

Pittmans erfarenhet till trots så räckte inte hennes krafter. Under toppförsöket fick en sherpa, **Lopsang Jangbu Sherpa**, slå ett rep runt henne och därefter i snigelfart dra henne uppför berget. Till skillnad från Pittman använde Jangbu inte syrgas. (För övrigt går ju allt i snigelfart på 8 000 meter.)

REPEN

Samma sherpa skulle också sätta upp de rep som behövdes för att ta sig förbi *Hillary Step*, en bergvägg nära toppen på cirka 8 790 meters höjd. Men efter insatsen för Pittman (och Fischer) var hans krafter uttömda.

Guiderna satte tillslut upp repen, men fadäsen innebar en kraftig försening och flaskhals som förvärrades av den allmänna trafikstockningen på berget.

Fischer själv var också utmattad när han sent nådde toppen. Han led av en exotisk åkomma vars symptom blev värre av stress, och ännu värre av att befinna sig på Everest. Hans krafter hade tagit slut.

SLUTET

I tabellen nedan upptas de *Adventure*- och *Madness*-klättrare som nämns i artikeln.

Observera att det ingick betydligt fler än så i både Fischers och Halls expeditioner.

Adventure och *Madness* var inte heller de enda expeditionerna på Everest under dagarna 10–11 maj 1996. Från sydsidan genomförde andra expeditioner toppförsök

klättrare	ålder	expedition	funktion	kommentar
-----	-----	-----	-----	-----
Scott Fischer	40	Madness	ledare/guide	dog på Sydöstkammen
Rob Hall	35	AC	ledare/guide	dog på Sydtoppen
Andy Harris	31	AC	guide	dog på Sydöstkammen
Doug Hansen	46	AC	klient	dog på Sydtoppen
Lopsang Jangbu Sherpa	22-25	Madness	klättersirdar	nådde toppen och överlevde
Jon Krakauer	41	AC	klient	nådde toppen och överlevde
Yasuko Namba	47	AC	klient	dog på Sydplatån
Sandy Hill Pittman	41	Madness	klient	nådde toppen och överlevde
Beck Weathers	49	AC	klient	miste händerna på Sydplatån

samtidigt och från nordsidan, oberoende av allt detta (förutom vädret) gick tre människoliv förlorade i en tibetansk-indisk expedition. Redan den 9 maj avled en klättrare från en taiwanesisk expedition.

ANALYS

Varför gick det som det gick på Everest den 10–11 maj 1996?

Guiderna underskattade svårigheterna att lotsa upp och ner ett stort antal delvis oerfarna klienter till världens högsta punkt.

Acklimatiseringen var otillräcklig och i vissa fall missvisande: Weathers ögonproblem, Harris förvirring, Pittmans fysiska svaghet – dessa problem blev tydliga först under toppförsöket.¹

Trafikstockning, samt obefintliga eller obrukbara rep innebar flaskhalsar: tid, energi och syrgas gick till spillo. Tidsplanen kunde inte hållas.

Guider och sherpas fick hugga i desto mer. Oro, stress och den extra fysiska ansträngningen ledde till nya misstag. Situationen fick sin egen livsfarliga dynamik samtidigt som ingen verkade märka det.

Men varför fortsatte alla att klättra? Trots att de var *timmar* försenade, trots att syrgasen började ta slut och det stod klart att nedstigningen skulle ske i mörker och snöyra? Hur dåligt än allt hade gått hade väl alla klarat sig helskinnade om de bara *vänt om* vid 13:00 precis som överenskommet? Från läger 2 observerade **Ed Viesturs** och andra Himalaya-veteraner det hela i teleskop. *Why aren't they turning around? ... It's going to be 3 or 4 PM before they get to the summit ... Guys, turn around, turn around!*

Otillräckligt med syre, näring och sömn under toppförsöket gjorde att situationen eskalerade: fel beslut, felaktiga instruktioner,

underskattning av situationens allvar, överskattning av de egna krafterna, optimismen över vädret...

När eftermiddagssnöstormen slog till gick det inte längre att se. Det som tidigare var besvärligt blev nu ytterst svårt. Den organisation och de krafter saknades som hade behövts för att ändå med ett nödrop reda ut situationen.

ABSURD STATISTIK

Men återigen: Mount Everest är en farlig plats.

Innan de kommersiella expeditionerna blev legio var tumregeln att av fyra klättrare som nådde toppen dukade en under på vägen ner.

Deltagare i fyra expeditioner miste livet under dessa dagar. Det var helt enkelt en dålig dag på jobbet.

Eller som Fischers syster uttryckte det i ett brev till Krakauer: "Det är ingens fel".

1. Det är omöjligt att helt acklimatisera sig för en vistelse på över 7 900 meter eftersom kroppen där bryts ner *fortare* än den hinner återhämta och därmed anpassa sig. Därför bestigs Everest i etapper mellan olika läger: klättrarna vilar, tar syrgasduschar och inväntar rätt väderlek innan de fortsätter. Man "belägrar berget". Den sista etappen, toppen, ska alltså avverkas så snabbt som möjligt eftersom umbärandena där är som värst.

MER LÄSNING

Om man bara ska läsa en enda bok om dessa händelser ska man läsa Krakauers *Into Thin Air* som dessutom finns på svenska.

Den bästa *analysen* har dock skrivits av en annan *Adventure*-klättrare, **Lou Kasischke**.

Baltasar Kormákurs film *Everest* från 2015 är också den suverän. Den berättar samma historia som Krakauers bok, i kondenserad form. Det är viktigt att man ser filmen, för om man bara läser boken så finns risken att man inte riktigt fattar graden av total desperation, ångest och kyla uppe på berget. För trots att man kan läsa en bok om bergsklättring, så påminner bergsklättring inte speciellt mycket om

att läsa en bok...

Några av de andra klättrarna från Fischers och Halls expeditioner har i egna böcker kritiserat Krakauers bok. Det kan finnas olika skäl till det, kommersiella inte minst, för Krakauers blev en bestseller. Men annars vore det väl konstigt om ett så kaotiskt händelseförlopp hade upplevts likadant av alla! Krakauers bok förefaller självupplevd och balanserad.

Weathers skriver i sin bok att Hall var tydlig med att inte nå toppen senare än 14:00. Redan under toppförsöket var Weathers bekymrad, för egen del mest för Hansen och Namba: Hansen, med sådan toppfeber att han glömde bort att dricka; Namba, som släpade på likadan utrustning som alla andra men

själv vägde "90 pounds" (41 kg).

På svenska finns även **David Lagercrantz** bok om **Göran Kropp** som upplevde händelserna från baslägret. Kropp gjorde ett toppförsök precis före tragedin och därefter ytterligare ett, som lyckades. Tragikomiskt nog så prisade Hall Kropp efter hans första, misslyckade försök: han hade ju varit klok nog att vända! Men Kropp förolyckades också, 2002, bara sex år senare. Under ett klätteräventyr i USA slog han ihjäl sig i ett fall på 18 meter. Två eminenta äventyrare, som levde alltför fort.

(editor), Jon Lewis. *The Mammoth Book of Everest*. Robinson, 2015 (2003). ISBN: 978-1-4721-2018-2.

Boukreev, Anatoli. *The Climb: Tragic Ambitions on Everest*. St. Martin's, 1997. ISBN: 0312168144.

Gammelgard, Lene. *Climbing High: A Woman's Account of Surviving the Everest Tragedy*. Pan, 2000. ISBN: 0330392271.

Kasischke, Lou. *After The Wind: 1996 Everest Tragedy – One Survivor's Story*. Good Hart, 2014. ISBN: 1940877008.

Krakauer, Jon. *Into Thin Air*. Anchor, 1999 (1997). ISBN: 0385494785.

— *Tunn luft*. Forum, 1998. ISBN: 91-37-11291-0.

Lagercrantz, David. *Göran Kropp 8000+*. Forum, 1997. ISBN: 9175881772.

Trueman, Mike. *The Storms: Adventure and Tragedy on Everest*. Baton Wicks, 2015. ISBN: 9781898573951.

Weathers, Beck. *Left for Dead: My Journey Home from Everest*. Villard, 2000. ISBN: 0375504044.

Fakta för fans: *Seven Summits*

I begreppet *Seven Summits* ingår det högsta berget i varje världsdel, det vill säga sju berg totalt. Den första som lyckades bestiga alla var **Richard Bass**, 1985.

<i>berg</i>	<i>världsdel</i>	<i>höjd i meter</i>	<i>bestegs först</i>
Everest	Asien	8 848	1953
Aconcagua	Sydamerika	6 961	1897
Denali (McKinley)	Nordamerika	6 190	1913
Kilimanjaro	Afrika	5 895	1889
Elbrus	Europa	5 642	1874
Vinson	Antarktis	4 892	1966
Kosciuszko	Australien	2 228	1840

Om man inte räknar Kaukasien till Europa blir berget inte Elbrus utan **Mont Blanc** (4 809 meter; bestegs 1786). Likaledes kan i ett vidare "Australasien" Kosciuszko ersättas av **Puncak Jaya** (4 884 meter; bestegs 1936). Men hur som helst så finns inga berg på över 8 000 meter utanför Asien. Bara *baslägret* på Everest's sydsida, på 5 364 meter, är beläget högre än toppen av Mont Blanc!

NEDSLAG I EVERESTS HISTORIA

De flesta som har lyckats bestiga Everest har gjort det längs den minst svåra leden från sydsidan och Nepal. Härifrån klättrade nyazeeländaren **Edmund Hillary** och nepalesen **Tenzing Norgay** när de 1953 blev de första att nå toppen. Expeditionen var dock brittisk under **John Hunt**.

De första som besteg Everest från *nordsidan* och Tibet var kineserna **Wang Fuzhou** och **Qu Yinhua** samt tibetanen **Gongbu**, 1960. Eftersom det saknas fotobevis från händelsen avfärdades den länge som propaganda.

1980 bestegs Everest för första gången *vintertid*. Topplaget var **Leszek Cichy** och **Krzysztof Wielicki** från **Andrzej Zawadas** polska expedition.

De första som besteg Everest *utan syrgas* var italienaren **Reinhold Messner** (från det tyskspråkiga Sydtyrolen) och österrikaren **Peter Habeler**, 1978.

1980 genomförde Messner den första *soloexpeditionen* till Everest, även denna gång utan syrgas.

Den första *kvinnan* som besteg Everest var japankan **Junko Tabei**, 1975.

Den första kvinnan som *utan syrgas* besteg Everest var **Lydia Bradey** från Nya Zeeland, 1988.

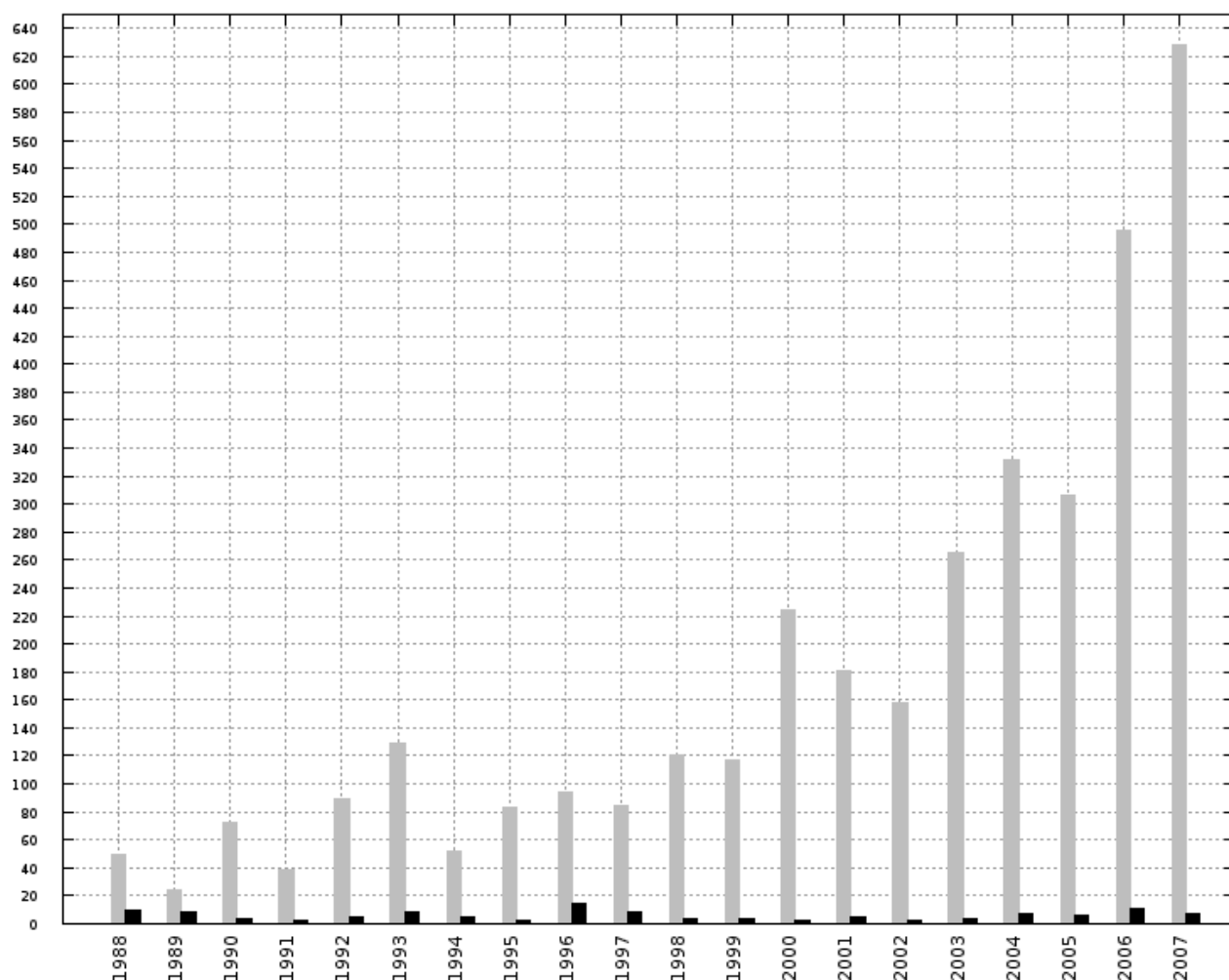
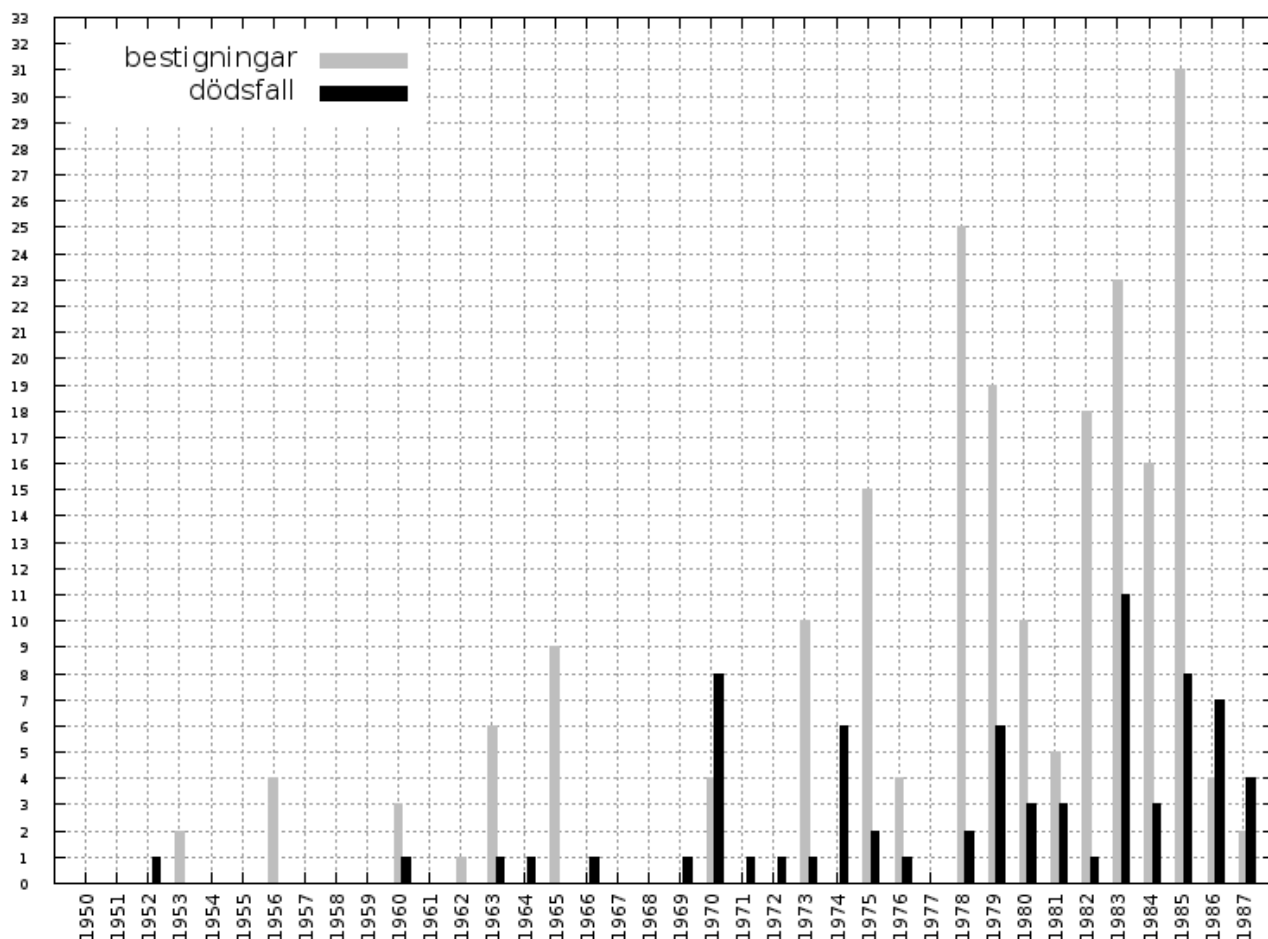
No. 1: Tenzing Norgay, 1953.
På isyxan fladdrar expeditionens Union Jack,
men också Nepals och Indiens flaggor
samt FN-flaggan.
Foto: Edmund Hillary

Den första bestigningen

I John Hunts bok *Erövringen av Mount Everest* (1954) beskriver Edmund Hillary förhållandena under klättringen från 8 335 till 8 500 meter som “praktiskt taget idealiska”. Han nämner vidare att:

- temperaturen var -27°C
- lutningen var 30° – 45°
- klättringen innebar att hacka ut fotsteg för fotsteg ur snön och isen
- packningen vägde 23–28 kilo per man

Mount Everest: Framgångsrika bestigningar, dödsfall

En av de mest legendomusade klättrarna på Mount Everest 1996 var ryssen **Anatoli Boukreev**, guide i **Scott Fischers** *Mountain Madness*-expedition.

Boukreev ("bo-KRE-ief") föddes 1958 i Korkino, en stad belägen på östsidan av Uralbergen. Vid tiden för Sovjetunionens upplösning tränade han i Kazakhstan med dess höga berg, varför han i likhet med många andra etniska ryssar blev kazakhstansk medborgare.

Under sovjettiden var Boukreev enrollerad i det statliga klätterprogrammet. Här tränade professionella klättrare ytterst hårt men också på ett intelligent sätt. Boukreev och hans kollegor kunde fokusera helt på klättringen som de betraktade både som yrke och sport.

De klättrade hela tiden, högre och högre. Efter varje expedition utvärderades förloppet och slutsatser drogs inför nästa projekt. Den enskilde klättraren understödde kollektivet i allt samtidigt som konkurrensen om varje position var stenhård.

Boukreev föredrog att inte använda syrgas eftersom han bara ville förlita sig till sina egna krafter. Teknisk utrustning kan trilska; och vid förseningar kan syrgasen ta slut i ett redan utsatt läge. Men han var odogmatisk i frågan och använde syrgas vid speciellt svåra situationer.

Resultatet blev en järnfysik och en orubblig tillit till sina egna färdigheter, något som kom att särskilja honom från nittionio procent av övriga klättrare, inklusive dem han mötte på Everest 1996.

Anatoli Boukreev – butter och inåtvänd – eller var det bara språkförbistring? Hans klätterkarriär var däremot odiskutabel med hisnande 18 bestigningar av åttatusenmetersberg, innan Annapurna I i Nepal blev hans grav.

Efter Sovjetunionens fall upphörde det statliga stödet till alpinistprogrammet. Klättrarna förlorade både sin födkrok och sin fasta punkt i tillvaron, nämligen bergen. Medan vissa hemföll åt alkoholism hankade sig andra fram som diskplockare eller svarttaxichaufförer med endast ljuva minnen från sina äventyr i Ural, Kaukasien och Kazakhstan.

Men Boukreev fortsatte att klättra. Ett bra år för honom var 1993 under vars sommarmånader han besteg både Mount McKinley (Denali) och K2.

Precis som många andra i höghöjdsklättringens världselit tog Boukreev anställning som guide för att möjliggöra sin egen klättring. Han betraktade fortfarande klättringen som en sport och sig själv som idrottsman. Som guide fungerade det sådär eftersom hans engelska i början var obefintlig.

Men det fanns fler kulturbarriärer än så. Boukreev tog sig mycket metodiskt an förberedelserna och acklimatiseringen inför ett toppförsök.

Han rekommenderade en förberedande bestigning av ett lägre berg innan teamet gav sig på åttatusenmetersberget. Han rekommenderade också att klättrare skulle utföra arbetsuppgifter på hög höjd, eftersom förutom kroppen även hjärnan behövde tillvänjas den tunna luften. Boukreev åt samma mat som sherpas – de borde ju veta! Han förespråkade starkt metoden att bege sig nedanför trädgränsen någon gång under acklimatiseringen, för att ge kraft åt kroppens uppbyggnadsprocesser och befästa acklimatiseringen.

Dessa idéer viftades bort som sovjetmetoder från en svunnen, machoistisk tid. Hela tanken med guidade expeditioner är att ekonomiskt starka klättrare slipper jobba ihjäl sig med att slå läger och förankra rep – något som några inte ens vet hur man gör – bara de *betalar*. Eller hur?

På nedvägen från Everest 1996 kom Boukreev fram till läger fyra långt före de andra. Han drack te och vilade medan en föraning växte sig starkare att både Fischers och **Rob Halls** expeditioner höll på att gå i baklås någonstans uppe på berget.

Boukreev gjorde flera räddningsaktioner. Hans korta vila på lägre höjd kom väl till pass. Han lyckades rädda **Sandy Hill Pittman** och flera andra av de klättrare som utmattade hade kurat ihop någonstans på Sydplatån, pinade och vilse i snöstormen.

Halls klient **Yasuko Namba** var emellertid för svag för att gå. Efter att ha forcerat snön flera gånger fram och tillbaka till lägret med utslagna klättrare att stötta orkade inte ens Boukreev återvända en sista gång.

Boukreev ansåg att Halls klienter var för oerfarna och svaga för Everest. Allt byggde på att guiderna övervakade varje steg de tog. Hela expeditionen var en liten båt med ett enormt segel: Rob Hall. Men när Hall själv kört fast på Sydtoppen var hans klienter inte mogna att själva ta sig ner.

Fischers expedition, som Boukreev alltså guidade, var i allt väsentligt i god form. Boukreev höll Fischer för en av de starkaste *amerikanska* klättrarna, vilket kan tolkas som att de ryska och europeiska toppklättrarna trots allt var strävt vassare.

Bergsbestigningens mål är lätta att formulera men svåra att uppnå. Kamratskapet i farans stund är en stor del av behållningen. Här roar Boukreev några landsmän med en rysk visa. Baslägret, Mount Everest.

Ändå var problemet just Fischer: eftersom han var så mån om sina klienters väl och ve klättrade han ständigt upp och ner för berget för att vara till hands i vartenda läger, samtidigt! Det var så han förspillde sina krafter, inte under toppförsöket, menar Boukreev.

Boukreev slutade sina dagar 1997, 39 år gammal. På åttatusenmetersberget Annapurna I träffades han av en lavin som begravnade honom under isblock stora som personbilar. Hans kropp har aldrig återfunnits.

Fyra norrmän och en svensk någonstans på Stilla havet. Kon-Tiki, 1947.

KON-TIKI och LÅNGÖRONENS FLYKT

*En akademisk strid avgjordes
på en flotte på Stilla havet.
Thor Heyerdahl visade
vad andra kunde ha gjort
genom att göra det själv.*

Text: Emanuel Berg

första versionen mars 2016

MÄNNISKORNA som bor på de polynesiska öarna i Stilla havet – vilka är de, och varifrån kommer de?

Trots de stora avstånden mellan öarna hör människorna här ihop: samma språk talas i

hela deras övärld, ibland helt lika, ibland med olika dialekt.

Alltsedan européerna upptäckte den amerikanska kontinenten har lärda män haft som älsklingsprojekt att kartlägga de mystiska

polyneserna och försöka spåra deras ursprung.

Och det var inte för inte som dessa sorglösa öbor utövade en magnetisk lockelse. Barfota strosade de omkring i en exotisk djungel, vars lianer överhängde

ruinerna från en svunnen, avancerad stenålderskultur...

Till slut hade man i läsesalarna i västvärldens universitet och på museerna i Tyskland och USA kommit fram till ett konsensus. Polyneserna, hette det, hade befolkat sina öar från den asiatiska kontinenten, det vill säga västerifrån.

BRÖLOPPSRESAN

Polynesernas ursprung var emellertid ingenting som bekymrade **Thor Heyerdahl** när han på 30-talet, i tjugooårsåldern, satte sig på en båt från Norge med destination Tahiti. Därifrån fick han lift med en skonare till Fatu-Hiva, en sällsamt paradisk ö i Marquesasgruppen, Franska Polynesien.

Thor Heyerdahl – kungen av Fatu-Hiva

Det Heyerdahl och hans nyblivna fru Liv istället önskade var att "återvända till naturen", det vi idag skulle kalla för primitivism. Samtidigt bedrev Heyerdahl pliktskyldigt zoologisk forskning för sitt norska universitet.

Fatu-Hiva var obebodd så när som på två små byar. Heyerdahl och Liv möttes av en kompakt, frodig djungelvägg. Längre in fanns dricksvatten: sammantaget ett outtömligt tropiskt skafferi av söderhavsdelikatesser.

Nere i dalarna tittade stoiska, outgrundliga stenstatyer fram genom bladverken, med ristningar och symboler som ingen arkeolog ens hade försökt att dechifrera.

HAKUNA MATATA

Polynesernas sorglösa livsföring och inriktning på nuet har inte hindrat dem från att gång på gång imponera på utomstående, såväl med intelligens som praktiskt kunnande och handlingskraft.

Deras tro på det övernaturliga är en blandning av förfädersdyrkan, levnadsregler, karma och vidskepelse: en oöverskådlig härva av envisa föreställningar som överlevt missionärernas annars så framgångsrika arbete.

I Polynesien är historia, förfäderna och deras andar, detsamma som religion. Med tanke på polynesernas stil i övrigt verkar det paradoxalt. Men i själva verket är det en mycket praktisk inställning, helt i linje med de lustfyllda och pragmatiska polyneserna. Livet är gott. Vid umbäranden eller arbete får den som förtjänar det alltid hjälp av sina förfäder, som också håller en sällskap. Döden är sedan ingenting att frukta eftersom den innebär att återförenas med sina förfäder och för evigt hållas i högsta aktning.

DEN GAMLE OCH HAVET

En av dem som imponerades av polyneserna var Heyerdahl själv. I synnerhet lyssnade han på en gammal man som berättade om sitt folks ursprung. Tvärtemot vad de skriftlärda i Europa och USA hävdade berättade han att hans folk en gång hade tagit sig till öarna *österifrån*, det vill säga från den amerikanska kontinenten och inte den asiatiska.

Mycket riktigt dånar Stilla havets vågor oupphörligen mot öarna just österifrån.

Heyerdahl observerade också att Polynesiens flora och fauna understödde berättelsen. Många djurarter, krabbor och dylikt, kan nämligen färdas från Sydamerika till Polynesien: de hoppar på eller borrar sig ner i allsköns flytbråte och därefter far de med vinden och strömmarna, för att sedan göra sig ett nytt hem på någon av öarna. Så varför inte även människor, ett kreativt och ihärdigt djur så gott som något?

Heyerdahl pekar vidare på förekomsten av sötpotatis, som är vanlig i Sydamerika. Kunde även den ha tagit sig till Polynesien utan människornas försorg? Nej, svarar Heyerdahl. Inte ens kokosnötter tål Stilla havets salt och över huvud taget kan mycket lite motstå dess effektiva renhållningspatrull under den tid som resan tar.

Över hela den polynesiska övärlden finns gamla, visa män, som, måhända gaggiga i mångt och mycket, ändock utantill och med stor precision kan rabbla sina släktträds minsta förgrening och avkrok. Till sin hjälp använder de knutar

på rep, delvis en slags skrift, men mest ett stöd för minnet och en metod för memorering. Denna teknik fanns också hos högkulturerna i Sydamerika, där känd som *quipu*.

Det är återigen förfädersdyrkan, inställningen att människornas historia inte bara är sedelärande och underhållande berättelser utan också bokstavligt talat andarnas domän, som när som helst kan inkräkta på de levande människornas värld, nuet.

Genom att insamla och nedteckna denna muntliga historia och mytologi samt samköra släktträden från de olika öarna har en tydlig bild framträtt hur polyneserna själva ser på sitt ursprung. Deras öar befolkades i två omgångar, av två olika folk: först på på 500-talet, därefter på 1100-talet. Båda inflyttningarna skedde över havet, österifrån.

Mystiska statyer på Fatu-Hiva

HUGGET I STEN

Det som finns kvar idag från den tiden är förutom berättelserna arbeten i sten:

statyer med outgrundliga, tomma blickar, märkliga murar och till hälften raserade byggnadsverk, höga torn och pyramider vars väggar pryds av mystiska inskriptioner och gåtfulla symboler, som gäckt såväl tidens tand som senkomna uttydare.

Påsköns gigantiska, unika jätteansikten, *moai*, är världsberömda, men många av öns andra statyer påminner om dem som Heyerdahl hittade på Fatu-Hiva och, återigen, om Sydamerikas långt ifrån primitiva stenåldersvärld.

Varken på 500- eller 1100-talet fanns det i Europa eller Asien någon stenålderskultur. Den typ av stenarbeten som finns i Polynesien och på Påskön härrör från en långt gången, mycket avancerad stenåldersvärld. Det finns inga efterlämningar som tyder på en gradvis utveckling från en låg nivå på någon av öarna. Såväl tekniken som kunskapen och kulturen – men också utmärkande drag såsom handlingskraft och skaparglädje – allt hade människorna med sig över havet, från deras tidigare hem.

HIVA OA

Heyerdahl och Liv upplevde sin smekmånad på Fatu-Hiva som mycket lång, på grund av variationen av sinnesintryck och den märkliga lunk som djungeln vaggade in dem i.

Men paradiset brakade tillslut samman över deras huvuden när regnperioden tog vid och förvandlade allt till en smattrande lervälling.

Myror tog sig in i hyddan och förstörde

maten. Sår slutade att läka. Infektionssjukdomar trängde sig sakta men säkert genom huden, allt närmare skelettet. Svältande låg de i sin hydda ansatta av myggor vars bett bar elefantsjukan.

Efter en evakuering med båt tillsammans med några infödingar hamnade de på ön Hiva Oa. Heyerdahl kravlade iland med Liv som svimmat, kommit till sans, men som nu var apatisk.

Vid tillfället var Heyerdahl och Liv förmodligen för omtumlade för att uppskatta att kannibalism, *kai kai enata* på polynesiska, inte längre praktiserades på Hiva Oa. En svensk snickare var inte lika lyckosam när han 1879 hamnade i några glupska öbors våld.

PUA MAU-DALEN

Efter att ha fått vård för sina infektioner och återhämtat sig från djungeln och havet gjorde Heyerdahl ett besök i Pua Mau-dalen. Här såg han stenstatyer: gigantiska, uthuggna i röd tuffsten och sedan resta långt från stenbrottet. Dessa är mycket lika statyerna på Påskön och i Sydamerika.

Men vilka hade gjort dem? Nere vid stranden låg öbor och väntade på att kokosnötterna skulle ramla ner. De svarade att det inte var de och inte deras förfäder heller. Ett annat folk som sedan jagats upp i bergen.

LJUSHUVUDENA

Inkaindianerna berättade för Pizarro och hans conquistadorer att Inkas förfäder en gång mött

ett folk som kom norrifrån. Dessa var skäggiga, långa och ljushyade.

Till stilen var de ihärdiga och självsäkra i allt de tog för sig, vilket verkar ha varit en hel del. Samtidigt var de ett fredligt folk som älskade att lära ut. För inkaindianerna demonstrerade de bland annat hur man reste väldiga stenbyggnationer.

Efter ett kort krig försvann det okända folket västerut. Deras hövding Tiki förde dem ut på Stilla havet efter ett förlorat slag på Titicacasjön i nuvarande Bolivia.

Utseendet som inkaindianerna beskrev observerades senare av holländarna när de 1722 besökte Påskön. Befolkningen där hävdade också att folket från norr var deras stamfäder.

I FÖRENTA STATERNA

I New York försökte Heyerdahl vinna stöd för sin teori hos sina kollegor i den vetenskapliga världen. Specifikt ville han att hans arbete skulle publiceras i en tidskrift eller publikation uppbackad av en ansedd institution eller stiftelse. Heyerdahl var i så motto fortfarande akademiker.

Emellertid visade det sig att kollegorna i USA inte lät sig imponeras så lätt. Forskning, sa de, innebär specialisering och faktasamling – faktasamling för faktasamlingens egen skull, inte för att driva en tes. Ett vetenskapligt arbete ska inte formulera en fråga och därefter stapla argument från vitt skilda discipliner som pekar mot ett på förhand bestämt svar, nämligen författerens egen teori. Sådant går måhända för

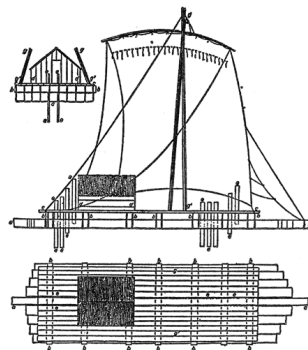
sig i politiska pamfletter och pusseldeckare, men inte inom vetenskapen.

Denna kritik var alltså generell och grundade sig på praxis. Men Heyerdahl framhårdade. Och när hans kritiker märkte att deras argument inte tog skruv började de snart själva att tänka och argumentera precis som Heyerdahl, nämligen på det praktiska detektivplanet! De sa: Heyerdahls teori kan inte stämma, eftersom varken inkaindianerna eller de mystiska ljusa männen hade några *båtar*.

– De hade flottar! svarade Heyerdahl.

Pizarro och hans conquistadorer hade observerat inkaindianernas flottar, 50-60 sjömil från kusten. Här fiskade inkaindianerna guldmakrill, tonfisk med mera. Dessa flottar var av balsaträ, ett material som inte tål tidens tand. Att det inte finns en enda flotte kvar idag betyder alltså inte att det inte en gång kan ha funnits oräkneliga.

Alltså: Kunde Polynesien ha befolkats från Sydamerika via flottrafik, på balsastockar över Stilla havet?

Indianflotte, sydamerikas nordvästkust. Ritning av F. E. Paris, 1841.

Heyerdahl kunde inte övertyga någon om det och där tog diskussionen slut. Men

Heyerdahl förstod hur han ändå skulle få sista ordet: genom att själv segla och flyta med strömmarna från Peru till Polynesien, på just en sådan flotte.

Heyerdahl förstod inte bara hur en sådan flottfärd skulle genera hans meningsmotståndare på universiteten. Han förstod också att en expedition, ett äventyr vars syfte och metod vem som helst skulle förstå, skulle tilldra sig intresse från tidningar och locka finansiärer på ett sätt som ett strikt vetenskapligt projekt aldrig skulle kunna.

SJÖMÄNNEN

Under sin tid i New York bodde Heyerdahl tidvis på ett sjömanshem. Diskret försökte han nästla ur sjömännen vad de trodde om hans utsikter att korsa Stilla havet på en balsaflotte.

Men sjömännen visade Heyerdahl ännu mindre förståelse än akademikerna, fast av andra skäl. Sjömännen var vana vid robusta fartyg och modert sjömanskap. I den mån de överhuvudtaget hade någon erfarenhet från flottar var det i samband med förlisning, törst och desperation. Det vill säga absolut ingenting som en normalt funtad person självmant utsatte sig för.

Heyerdahl mötte tillslut en garvad sjöman, till på köpet en landsman. Sjömannen kunde direkt berätta att det som var avgörande för hela projektets framgång var en och blott en sak: havet. Och havet är med dess strömmar och vindar utan tvivel kapabelt att transportera en flotte från Peru till någon av öarna i Stilla havet. Sjömannen

beräknade till om med tiden för detta till 97 dagar!

Men, varnade han, bara för att det är möjligt i teorin betyder inte att det är riskfritt i praktiken. Indianerna, som Heyerdahl berättat om, kanske seglade i stora konvojer, så att besättningen kunde räddas över i andra om en flotte förliste. För all del så räckte det med att ett fåtal av flottarna nådde fram! Heyerdahls teorier kunde ju stämma trots en katastrof till havs vari halva populationen blev hajföda, drunknade eller dog av törst, vilse ute på det tomma havet.

PENTAGON

Heyerdahl besökte också Pentagon, då världens största byggnad. Amerikanarna hade tillsammans med Sovjetunionen, britterna och många andra precis besegrat Hitlertyskland och kort därpå det imperiella Japan. Men till skillnad från Sovjetunionen och även britterna hade USA som nation inte bara klarat sig helskinnat ur världskriget – hela USA:s tillverknings- och fordonsindustri levererade nu på toppen av sin förmåga. Samtidigt möttes amerikanska konsumtionsvaror med beundran i det sönderskjutna Europa och utbombade Japan.

Pentagon, 1940-tal – ett femhörnigt högkvarter

Detta amerikanska självförtroende vände Heyerdahl till sin fördel. Dagens äventyrare brukar säga, när de vill komma över den senaste, lättaste och bästa utrustningen till sina expeditioner, att det ligger i företagets eget intresse att få utrustningen prövad under extrema förhållanden. Precis så sa Heyerdahl om den amerikanska sjönödsutrustning – ett anti-hajmedel, bland annat – som han önskade ta med på flottan.

Amerikanarna lyssnade förundrat men trodde inte att Heyerdahls flottfärd skulle ge dem något tillbaka. Icke desto mindre lät de Heyerdahl få som han ville: de beundrade hans mod. Samtidigt var de eventuella utgifter som Kon-Tiki-expeditionen innebar för Pentagon naturligtvis mikroskopiska i sammanhanget.

En som inte var imponerad av nymodig utrustning var en dansk polarforskare som Heyerdahl träffade på *Explorer's Club* i New York. Dansken berättade att han under en expedition hade använt ett modernt tält med dragkedja. Men dragkedjan hade frusit fast, så en kulan natt gick tältet inte att stänga! Resultatet blev förfrusna och sedermera förlorade kroppsdelar, en dyrköpt läxa som han gärna delade med sig av.

Heyerdahls flotte skulle alltså bli så lik de ursprungliga flottarna som möjligt, i den mån det gick att rekonstruera hur de hade sett ut. Inte bara för att understödja Heyerdahls teori genom att visa att färden var möjlig under förutsättningar som rådde på 500-talet. Utan också för att inte riskera sitt eget och manskapets liv mer än

som redan var fallet.

Denna insikt skulle bli viktig för Heyerdahl och hela expeditionens självförtroende. När erfarna sjömän förutspådde expeditionens snara misslyckande och besättningens bråda död behövde Heyerdahl inte bemöta deras argument. För han var övertygad om att Tiki och hans män redan genomfört flottfärden.

RESAN TILL JORDENS MEDELPUNKT

I Peru befanns att inget balsaträ fanns till salu i hamnhandeln. Allt hade gått åt under andra världskriget! Då hade nämligen britterna massproducerat ett stridsflygplan nästan helt i trä: "Myggan", eller *de Havilland Mosquito*, som mycket riktigt retat gallfeber på tyskarna.

Heyerdahl kunde heller inte komma åt balsaträt i den peruanska djungeln, åtminstone inte under regnperioden. Därför reste de vidare till Ecuador.

Till slut bands de nyligen nedhuggna och skalade balsastockarna ihop till en primitiv flotte. Manskapet färdades med Palenquefloden genom Ecuadors kustdjungel tillbaka till Peru och Stilla havet.

EN FLOTT FARKOST

I hamnen i Callao började Kon-Tiki ta form. Flotten bestod på längden av nio stockar från lika många nedhuggna balsaträd. Stockarna arrangerades med de längsta i mitten så att fören fick formen av en kil. Aktern

däremot var rak förutom att mittenstockarna stack ut något. På bredden användes återigen nio stockar med cirka en meters mellanrum. Stockarna bands fast med hamparep. Under vattenytan placerades fem plankor för att minimera avdriften.

Eftersom träden nyligen fällts var balsastockarna långt ifrån snustorra. I dem fanns istället sav. Men saven visade sig snart välbehövlig som en naturlig impregnering; den hindrade stockarna från att suga åt sig havsvatten som annars tyngt och tillslut berövat flotten dess flytkraft.

Även Kon-Tiki byggdes en balsastock i taget

En flytväst bands fast i ett rep för att dras efter flotten så att en man överbord kunde hugga tag innan han ohjälpligt hamnat bakom. Inte ens **Herman Watzinger**, den bästa simmaren ombord, skulle haft en chans att simma ikapp flotten när den flög fram som snabbast i vinden och med strömmarna.

Masten bestod av två mangelträstavar lutade mot varandra och korslagda upptill. Från en dubbel bamburår hängde seglet. Kajutan var av bambu med tak av bananblad. Golvet bestod omväxlande av vass och bambu.

OLYCKSKORPARNA

Det var många som dömde ut expeditionen som livsfarlig och förutbestämd att misslyckas. Till exempel skulle repen luckras upp, nötas av eller helt enkelt lossna på grund av stockarnas rörelser fram och tillbaka i vattnet.

I fören placerades därför två skvättbord, den enda detalj på flotten som inte fanns hos indianernas gamla flottor. Syftet med skvättborden var att reducera stockrörelserna till följd av havsbrytningen i fören: därmed skulle repen skonas från åverkan. Men detta var obehövt, ty hamparep är starkare än balsaträ. Snarare än att repen nöttes av grävde de sig djupare in i stockarna!

BÅNGSTYRET

Det sas också att det skulle bli omöjligt att styra flotten. Det var delvis sant. Strömmarna och vindarna stod för drivkraften. Kon-Tiki var under hela färden i deras våld. Detta var emellertid känt från början och lika mycket en förutsättning för att expeditionen skulle vara genomförbar.

Baktill på flotten fanns en styråra som kunde kompensera kursen något. En man vid styråran kunde hindra flotten från att rotera på stället, så att fören plötsligt pekade mot vindriktningen och seglet slog över. Men innan manskapet hade lärt sig att läsa vinden och havet så ödslades mycket kraft i försök att muskla farkosten rätt. Med saltvattnet stickande i svedda handflator och muskelvärk tjutande i nacken lärde sig dock rorsmännen sakta men säkert hur de skulle

hantera åran och tillslut hela flotten.

Resan började i Callao i Peru. Sydostpassaden blåste mot nordväst och ekvatorn. Med Humboldtströmmen gick det vidare västerut. Innan de fruktade Galapagosströmmarna kunde gripa tag i flotten tog Sydekvatorialströmmarna vid och förde längre och längre ut på Stilla havet.

ETT VÅGSPEL

Det förutspåddes också att flottens proportioner skulle göra den sårbar för havets vågor. Kon-Tiki skulle slås omkull av en kraftig våg eller rentav knäckas itu i en vågskål, högst upp mellan två toppar!

Men flotten var så lätt och dess tyngdpunkt så låg att den istället rullade med även de största vågor.

Vatten på däck var naturligtvis ingen bristvara, men det försvann lika snabbt mellan stockarna och ner i havet.

JÄTTEBLÄCKFISKARNA ANFALLER

De mer fantasifulla olyckskorparna varnade för att flotten skulle anfallas av gigantiska bläckfiskar! Dessa skulle kravla ombord eller med sina tentackler dra ner man efter man i djupet.

Och bläckfiskar tog sig faktiskt ombord på Kon-Tiki! Men dessa var små och harmlösa. De kravlade inte upp från sidorna utan hoppade, flög upp. Men hopskjutna tenkakler svävade de som raketer innan de landade på däck eller uppe på kajutataket, där de blev

liggande. Kanske försökte de själva undfly havets rovdjur.

EN ASYMMETRISK KUR

Det kallas *expeditionsfeber* när vissa av deltagarna i ett litet, isolerat sällskap drabbas av tunnelseende under en lång resa och bara ser de negativa egenskaperna hos sina kollegor – ett synsätt som snart nog blir ömsesidigt.

All energi går då åt till att vara irriterad och förbannad. I värsta fall kan det bli slagsmål om ingenting, till exempel att någon lagt sin tandborste på fel plats eller tappat en fisk i havet.

Så för att inte manskapet skulle gå varandra på nerverna på den lilla flottan eller bli "sjöblinda" av den enahanda utsikten hade Heyerdahl flera påhitt.

För det första valde han ut manskapet med största omsorg. Att få tag på modiga och arbetssamma män är ofta betydligt lättare än att få tag på godmodiga, avslappnade typer med jämnt humör.

Heyerdahl valde ut män med olika bakgrund så att det inte skulle uppstå konkurrens mellan män med liknande inriktning samt att männen skulle vara roade av varandras omväxlande historier.

För det andra skulle flottan inte vara helt symmetrisk. Överallt där möjlighet fanns skulle variation skapas: färger, material, till och med själva konstruktionen fick på sina håll "sticka ut" och vara avig. Allt för att skapa omväxling för ögon, händer och fötter.

En sista manöver var att alla precis före avfärd gav sig upp i de peruanska bergen. Här

spatserade de tills de sett sig mätta på berg, sand och sten.

BALSALUFFARNA

Heyerdahl var initiativtagare och ledare för expeditionen. Han hade utarbetat teorin om hur Tiki och hans män, de så kallade långöronen, hade flytt ut på Stilla havet efter att ha blivit jagade från Titicacasjön av inkaindianerna. När detta stod att bevisa hade Heyerdahl sammankallat besättningen och skött finansiering och byråkrati.

Tiki, avbildad på Kon-Tikis
segel av Erik Hesselberg.

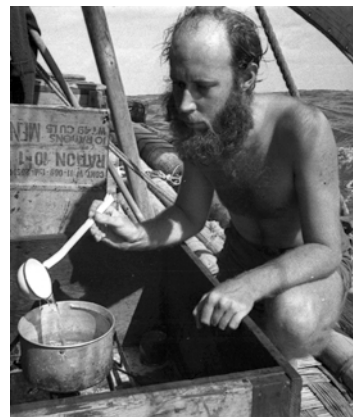
På flottan fanns en tydlig rollfördelning. Ingen la sig i någon annans arbete. Så Heyerdahl behövde inte överrösta havsdånet med att barska order. Några enstaka beslut togs efter diskussion. Vissa uppgifter hade roterande scheman som matlagningen och passet vid styråran.

Heyerdahl förde annars logg och filmade, material som hamnade både i boken och dokumentärfilmen om och från expeditionen.

BENGT DANIELSSON

Svensken **Bengt Danielsson** var den enda i besättningen som inte var norrman. Han hade redan vistats en tid i Peru när han hörde talas om expeditionen. I Callao sökte sökte han upp

Heyerdahl som då höll på att initiera flottbygget. Eftersom Danielsson kunde spanska blev han Kon-Tikis femte och sista besättningsman.

Bengt Danielsson

Om männens första möte skriver Heyerdahl att Danielsson såg ut att komma från djungeln, men höra hemma i en läsesal. Till yrket var Danielsson etnograf: i Peru hade han levt tillsammans med indianerna och studerat deras levnadssätt.

Danielsson anlände till Peru i kanot och lämnade landet som steward på Kon-Tiki. Som personlig last tog han med inte mindre än 73 böcker. Kajutan på Kon-Tiki blev hans läsesal på Stilla havet.

KNUT HAUGLAND och TORSTEIN RAABY

Knut Haugland och **Torstein Raaby** kämpade tillsammans med Heyerdahl i den norska motståndsrörelsen, mot Vidkun Quislings lydregim och mot Nazitysklands ockupation av Norge.

Ombord på flottan skötte Haugland och Raaby radioutrustningen med vilken Kon-Tiki stod i kontakt med radioamatörer i Europa och USA.

Långfiskaren Torstein Raaby

Kon-Tikis kajuta hyste den omfattande utrustningen men kunde långt ifrån avskärma den från havets väta och flottens krängningar. Det tålamod och tekniska kunnande som Haugland och Raaby förvärvat under andra världskriget kom väl till pass.

Knut Haugland och Torstein Raaby hade ett styvt jobb med sina sladdar till havs

Bland annat lyckades det manskapet att på en polynesisk ö rädda livet på en febersjuk pojke: via en radioamatör i USA fick de instruktioner att först med en upphettad kniv skära upp bölden och sedan dosera antibiotika.

ERIK HESSELBERG

Erik Hesselberg var flottens navigatör. Med sextant avläste han varje dag Kon-Tikis position som han noterade på ett sjökort. Snart framträdde ett mönster som visade vilken undervattensström som bar flotten.

Erik Hesselberg

På Tikis tid navigerade flottresenärer dagtid efter solen och på natten efter stjärnorna. När fåglar dyker upp är land nära. För det tränade ögat finns fler naturtecken: till exempel avger varma stränder kondenserade lufströmmar som kan avbilda ön i skyn långt innan den dyker upp för blicken.

Hesselberg var också flottens fotograf och musiker.

HERMAN WATZINGER

Watzinger hade träffat Heyerdahl i New York när denne försökte vinna stöd för sin flottexpedition. Watzinger, som var ingengör, blev omedelbart entusiastisk. I Peru ledde han flottbygget.

Herman Watzinger – felaktigt porträtterad som nörd i spelfilmen *Kon-Tiki*

Under seglatsen skötte han de meteorologiska instrument vars mätdata från Stilla havet skickades till väderinstitut i USA.

DIVERSE FISKARHISTORIER

Flotten åtföljdes under hela resan av stim med lotsfisk. Medan sugfiskens kinkigt lever på större djurs hudparasiter är lotsfiskarna ett socialt släkte som glupskt tar för i malströmmen runt den stora fisken.

Kon-Tiki blev ett eldorado för lotsfiskarna. Matrester från manskapet, liksom fragment från hela den undervattenscivilisation som med tiden uppstod under och i balsastockarna: djur och växter i en behaglig skugga precis under vattenytan.

För manskapet var en delikatess ombord den lika goda som estetiska guldmakrillen. Den var enkel att fånga: på ett spätt spetsas en flygfisk som bete.

Flygfisken behövdes inte infångas emedan den självmant landade på flotten över natten. Ibland gjorde en skäggig flottman en våt och kall bekantskap när en flygfisk sprattlat sig in i sovsäcken. Dagens första uppgift för kocken var alltid att samla upp all flygfisk från golvet.

Trots guldmakrillens storlek hade den i djupet sina "överfiskar" i tonfiskarna. En enda kunde väga 80 kilo! Tonfiskarna var blodtörstiga och kunde massakrera ett stort antal panikslagna guldmakriller inför besättningens ögon. Och när blodet sjönk och virvlade i havet längs flottkanten var hajen snart i antågande.

HAJEN 2

Till en början hade manskapet stor respekt för hajen. Så fort en haj observerades kom alla på fötter och rusade dit. Nackhåren reste sig och sekunderna släpade sig fram alltmedan den karaktäristiska hajfenan varskodde dess ankomst i smidiga, fokuserade svängar.

Men hajen är oftast ointresserad av människor. Och ingen haj är så intelligent att den förstår att det finns människor i en båt eller på en flotte.

Hajen är dock farlig när den drabbas av matvansinne. Då hugger den besinningslöst efter bytet – men också i drivved som råkar flyta förbi, eller i andra hajar! – allt i ett dånande skumbad av köttslamsor, blod och saltvatten – tills det hela plötsligt är över och hajarna lojt driver därifrån.

Med tiden avtog manskapets respekt för hajen. I en fotobildserie demonstrerar Heyerdahl hur han i stjärtfenan drar upp en haj på flottan efter att med bar hand frestat den med en munsbiter från flottkanten.

Hajen – ganska harmlös

Många hajar ödslade sina sista krafter på att sprattla och hugga vilt omkring sig på flottdäcket. Men eftersom blodet från de dödade hajarna bara lockade till sig fler fann alla sig snart bäst i att bara ignorera dessa buttra bestar.

VATTEN ÖVER HUVUD TAGET: KÄLLAN TILL ALLT LIV

Hur skulle Heyerdahl och hans män få i sig färskvatten under sin seglats, vars slutdatum dessutom inte gick att fastställa? Återigen stod de inför samma problem som de flottburna polyneserna före dem.

I genomsnitt får Stilla havet 1 270 millimeter regn per år – något mer än nederbörden i Storbritannien. Stilla havet är dock enormt, 28% av jordytan, med minst sagt lokala variationer till följd.

Vatten kan tas med från land, till exempel i tomma kalabasser. Förslutna bamburör med vatten kan fästas under flottan där de skuggas från solen och svalkas av förbivindlande havsvatten.

Det medhavda vattenförrådet räcker längre om man blandar med 20-40% saltvatten innan man dricker. Dessutom släcker bräckvatten törsten bättre just på grund av dess salthalt.

Heyerdahl och hans män lärde sig under resan ytterligare en metod: om de först badade på morgonen och sedan lät saltvattnet långsamt torka på deras kroppar så släkte allt sötvatten de därefter drack törsten betydligt bättre.

Den stora tillgången på fisk och det lätta fisket har räddat många skeppsbrutna, också från att törsta ihjäl. Att fisken bebor världshaven hindrar inte att den själv består av just vatten, faktiskt i ännu högre grad än vi människor. Kruxet är att fisken måste ätas rå om inte vattnet ska "förspillas" vid tillredningen.

Heyerdahl skriver vidare

att cocablad, om de tuggas samtidigt som man dricker, gör det möjligt att dricka även oblandat saltvatten direkt från havet! Men ingen i besättningen fick tillfälle att prova denna metod.

SLUTET (?)

Kon-Tiki avlöpte från hamnen i Callao, Peru den 28 april 1947.

Den 4 augusti nådde flottan ön Angatau i Franska Polynesien. Detta var expeditionens 97:e dag, så beräkningarna före expeditionen besannades med kuslig exakthet. Besättningen kunde dock inte sätta flottan i land.

Istället krashade flottan tre dagar senare, den 7 augusti in i revet utanför den obebodda holmen Raroia i ögruppen Tuamotu. Här fick färden sitt slut. Besättningen hade då färdats cirka 6 980 kilometer på 101 dagar, med en medelhastighet på en och en halv knop eller 2.8 kilometer i timmen.

Heyerdahls projekt blev en världssensation och hans böcker och filmer har lästs och setts av miljoner. Han ledde efter Kon-Tiki flera andra expeditioner av vilka den kanske intressantaste är hans arkeologiska expedition till Rapa Nui, eller Påskön, 1955-1956.

På Påskön fick Heyerdahl se hur det gick till när stenstatyerna hade skapats, transporterats och blivit resta. Men polynesernas ursprung förblir en olöst gåta. Moderna studier av polynesernas DNA har varken kunnat bekräfta eller vederlägga Heyerdahls teorier. För polyneserna blev han dock en hjälte. □

MER LÄSNING

Heyerdahls bok om Kon-Tiki-expeditionen finns på svenska i flera utgåvor, format och versioner. Endast ett urval finns med i listan nedan. Enligt artikelförfattaren är utgåvan

från 1949 bäst.

Heyerdahls dokumentärfilm *Kon-Tiki* kom ut 1950 och belönades med en Oscar året därpå.

Spelfilmen *Kon-Tiki* (2012) av **Joachim Rønning** och

Espen Sandberg innehåller starkt dramatiserade scener men berättar i stort det verkliga händelseförloppet.

Se även artikeln *Tahiti Nui och det försvunna imperiet* och lästipsen där.

Heyerdahl, Thor. *Aku-aku. Påsköns hemlighet*. Bonniers, 1957.

- *Expedition Kon-Tiki*. Övers. av Bengt Danielsson. Innehåller kartor samt fotografier med bildtexter. Forum, 1949.
- *Expedition Kon-Tiki*. Övers. av Bengt Danielsson. Innehåller kartor, illustrationer samt fotografier (utan bildtexter). Esselte, 1965.
- *Expedition Kon-Tiki*. Övers. av Bengt Danielsson. Lättläst bearbetning. Esselte, 1971. ISBN: 91-24-68494-5.
- *Expedition Ra*. Forum, 1970. ISBN: 91-37-07245-5.
- *Fatuhiva. Tillbaka till naturen*. Forum, 1975. ISBN: 91-37-05772-3.

K2: 8 611 lika vackra som dödliga meter.

DET GRYMMA BERGET

Om man någonsin har funderat på
att bestiga K2
– man tänker såhär, *kanske* –
då ska man inte göra det!

Text: Emanuel Berg

första versionen juni 2016

2 99 klättrare har lyckats ta sig till toppen av K2. Av dessa har 77 – en dryg fjärdedel – fått sätta livet till på vägen ner.

Som en jämförelse har 536 personer befunnit sig i yttre rymden – det vill säga tagit sig förbi Kármánlinjen i termosfären, 100 km ovanför jordytan.

K2 – klättrarnas berg, *The Savage Mountain* – är med sina 8 611 meter lite lägre än Mount Everests världsrekord på 8 848 meter. Men K2 är ändå både svårare och farligare att bestiga.

Sedan berget först blev bestiget 1954 har endast den yppersta eliten av höghöjdsclättrare återupprepat bedriften med livet i behåll.

K SOM I KARAKORUM

K2 är en del av bergsmassivet Karakorum (“svart berg”) som nordväst om Himalaya är den naturliga gränsen mellan Pakistan och Kina. Avstånden i denna del av världen är dock enorma: trots grannskapet mellan bergskedjorna är det 132 mil mellan K2 och Everest. (Det är 128 mil från Ystad till

Haparanda.)

K2 ligger dock bland många andra höga berg. Från dess fot är det en timmes vandring över glaciären till Broad Peak som på 8 051 meter ett annat av jordens fjorton åttatusenmetersberg.

Karakorum uppstod när den indiska kontinentalplattan brakade in i den euroasiatiska. Det är världens yngsta bergskedja: kantig, svårforcerad och alltså växande, med 15 cm per år.

GEOMETRI

K2 ingick som det andra berget i en lantmätning av Karakorum som britererna genomförde 1870. Tanken var att lokala namn på sikt skulle ersätta dessa beteckningar. Sålunda står det i dagens kartböcker till exempel Masharbrum och inte "K1".

Men till K2 hördes aldrig av något lokalt namn. Kanske finns det inget: K2 ligger oländigt till, bortom Baltoroglaciären. Berget är trots sin höjd inte synligt från någon av de kända boplatserna i norr eller från Askole, den närmaste byn i söder.

Däremot finns det en lokal myt som säger att K2 är besjälad av en grym, människoätande guddom.

VÄDERLYCKAN

Vädret på K2 är rått och kallt. Det är nyckfullt. På Everest brukar vädret vara stabilt i början av maj. Snöstormarna är bistra men kommer oftast på eftermiddagen.

Men om Everest ändå kan trotsa alla väderleksrapporter och skapa sitt eget väder så kan man undra vem som skapar vädret på K2!

Snöstormar reducerar sikten till ett par meter och framkomligheten till noll. Lager av nysnö ligger på lur tills lavinen sakta rullar med allt större bredd. Jetvindar kan ta med sig en hundrakilosklättrare ut i intet.

Kropparna påträffas sällan – däremot kroppsdelar, ibland årtionden senare, längre ner, söndermalda av sten, snö och is.

Men busvädret blåser ibland bort och följs av kristallklara, vindstilla dagar. Solen gassar och temperaturen makar sig upp till behagliga minus tjugo!

VÄGEN NER

Det goda vädret är lika förrädiskt. Stormen vinner åter kraft.

Klättrare som redan befinner sig högt uppe på berget blir fångar i sina tält av den piskande vinden och den tunga snön. Tältduken slår som en trumma och omöjliggör sömn.

På K2 är det vid dåligt väder uteslutet att fortsätta mot toppen. Men det går inte heller att vända ner!

Den höga höjden bryter dag för dag ner klättrarnas sinnen och kroppar. Letargin bemäktigar sig även det raskaste, mest självsäkra replag.

Höghöjdssjuka kan drabba vem som helt, när som helst. Klättrarnas kroppar kan knappast ta till sig näring på så hög höjd och aptiten är obefintlig. När fötterna är så svullna att de måste pressas ner i klätterkängorna börjar paniken krypa längs rygg och nacke. Begynnande snöblindhet på 8 000 meter är en säker dödsdom.

Vid baslägret hoppades klättrarna på en väderlucka, en period av någorlunda bra väder för att då genomföra en snabb attack mot toppen.

Nu sitter de istället sömnlösa i trånga tält högt uppe på berget med svaga lår och tomma blickar. Tragikomiskt nog hoppas de nu på samma sak, en väderlucka, men den här gången för att kunna rädda sina liv nerför berget.

KRIG OCH KAPITALISM

Sedan Pakistan efter 9/11 2001 blivit ett tillhåll för terrorister började turismministeriet anstränga sig för att attrahera internationella klättrare. Landet skulle inte bara förknippas med extremism och krig.

Ett tillstånd att bestiga K2 kostar 1 200 amerikanska dollar. Till det kommer mängder av andra utgifter. Men sen är det "bara" att klättra!

Vid olyckor kan luftburen assistans fås mot skäligen ersättning. Den som förlitar sig på sådant är dock ute i ogjort väder. K2:s höjd, dess trånga, steniga yta och inte minst jetvindarna omöjliggör ofta helikopterevakuerings.

ACKLIMATISERINGEN

Innan en klättrare kan genomföra ett toppförsök måste kropp och hjärna tillvänjas den allt tunnare luften ju högre upp det bär.

Sådan acklimatisering utförs genom att gradvis klättra högre och högre, men alltid vända ner innan krafterna helt sinar. På så vis tränar klättraren också på att bestiga berget.

Det påskyndar och fördjupar acklimatiseringen om klättraren lyckas övernatta på hög höjd och även utföra arbetsuppgifter. Det finns ju ingen brist på saker att göra: fasta rep att förankra med is-, snö- och stenbultar, tältläger att resa, samt proviant och utrustning att bära mellan lägren.

Någonstans i mitten av förberedelserna är klättraren behjälpt av att vända ner, inte bara till baslägret utan ännu lägre, ner under trädgränsen. Här kan kroppen återhämta sig

helt. Den uppnådda nivån av acklimatisering går inte förlorad utan befästs tvärtom med kroppens återvunna krafter. Men när återhämtningen är klar kommer kroppen snart att vänja sig vid mer syre, så då ska klättraren redan vara på väg upp igen. (I Himalaya går trädgränsen vid 4 200 meter; i Karakorum något lägre.)

TJOCKT BLOD

Acklimatisering innebär snabbare andhämtning och fler röda blodkroppar. Bieffekten är högt blodtryck eftersom hjärtat pumpar runt mer trögflytande blod. I sin tur kan det leda till stroke eller höghöjdssjuka: ödem, med vätskeansamling i lungorna och/eller hjärnan.

Höghöjdssjuka är snabbt dödlig. Det enda sättet att bota den är att bege sig ner direkt. Den kan drabba alla, även veteraner som tidigare inte haft några problem att vistas på hög höjd.

BELÄGRA BERGET

Att bestiga ett berg i *expeditionstil* innebär att uppföra ett antal läger längs den utvalda rutten. Trångboddheten på K2 samt lavin- och stenrasrisken gör det emellertid extra svårt att etablera och underhålla tältlägren.

I expeditionen bidrar alla klättrare efter förmåga, på olika delar av berget. Kocken och läkaren huserar i baslägret medan klättrarna successivt löser sina logistiska problem längs bergskammarna och i tältlägren mellan etapperna.

De starkaste klättrarna

är inte alltid de starkaste rent fysiskt eller de tekniskt mest skickliga. Istället gäller det att lyckas bäst med sin acklimatisering till höghöjdslivet.

Camp IV, 7 900 meter.
Det låter svårt
att "etablera läger" på K2
– vilket det också är –
men resultatet är ändå
ett fåtal förankrade tält.

Därför arbetar sig vissa klättrare stadigt allt högre upp medan andra utför underhålls- och logistikarbete lägre ner, på höjder där de fortfarande är funktionella.

Allt för att de för dagen bästa klättrarna ska kunna uppnå en position på berget, någotsånär hydrerade och utsövda, varifrån de så fort väderleken tillåter utför attacken mot toppen.

På tillbakavägen ska de slutkörda toppklättrarna, efter en kopp te för vätska och värme, bara kunna tumla in i sträckta tält och torra sovsäckar.

TUR PÅ TUREN

Vädret är helt avgörande för om ett toppförsök ska ha utsikter att lyckas. Men det finns fler slumpvariabler än så.

Höghöjdssjuka kan utan förvarning drabba den mest erfarna alpinist.

Att kunna läsa snön är ingen garanti mot laviner och stenras. Istorn som kristall för kristall

växt fram under årtionden rasar förr eller senare av sin egen tyngd. Och under tunna lager av snö döljer sig sprickor i glaciären: falluckor rakt ner i schaktdjupa, labyrintiska grottsystem.

PROFESSOR DESIO

De första som nådde toppen av K2 var ett tvåmannareplag från 1954 års italienska mastodontexpedition.

Ledare för expeditionen var geologen **Ardito Desio**, en omstridd, outtröttlig vetenskapsfanatiker, men också en djärv och kreativ upptäcksresande.

Professor Desio – han insisterade på att titeln alltid skulle användas – dog 2001, vid 104 års ålder.

Sinnebilden av en expedition från 50-talet är ett enormt, nationellt prestigeprojekt, allt i en oöverskådlig logistisk härva med tusentals personer. Projektet planeras i minsta detalj och genomförs med militärisk nit.

Professor Desio vid K2

Från de före detta rustningsindustrierna levereras allsköns klätterpinaler: stegar, skruvar, stegjärn,

säkerhetskrokar och vinschar. Därefter paketeras allt hekto för hekto för att göra resan, till sjöss och på tåg, på elefant- och människorygg, över floder på rangliga repbroar och uppför smala klipphyllor som vindlar sig upp längs bergsväggen. Alltihop översett av ett ständigt närvarande vetenskaps geni vars tilltal och manér snarare är fältmarskalkens.

Ingenstans stämmer denna schablonbild bättre än på Italiens och Professor Desios expedition till K2. Här höll logistiken på att slå knut på sig själv: tillslut anlätades bärare, men inte för att forsla läger- eller klätterutrustning inför själva bestigningen, utan för att bära *mat* åt alla bärare!

PÅ FALLREPET

Vid tiden för Professor Desios expedition till K2 var Italien en av de stora klätternationerna i världen. De andra stormakterna var övriga Alpländer – Frankrike, Schweiz, Tyskland och Österrike – samt Storbritannien och i någon mån USA.

I andra avseenden hade Italien dock problem. Landet var politiskt splittrat i två läger mellan kommunister – militanta socialister och ateister – och de konservativa i kristdemokraterna.

Andra världskriget hade dessutom, förutom alla enskilda tragedier lämnat Italien med skamfilat rykte och skakad självbild.

De koloniala äventyren som enligt **Benito “Il Duce” Mussolini** skulle återupprätta det romerska *mare nostrum* (vårt hav) hade stött på patrull varje gång. Tyskarna hade fått

ingripa och reda upp den röra som italienarna kunde skapa men inte bemästra.

Det italienska fascistiska ledarskapet insåg tillslut vart världskriget barkade och avsatte Il Duce. Detta blev droppen för tyskarna som ockuperade hela landet.

Italiens förnedring var total. Det hjälpte inte att kommunistpartisaner 1945 lyckades gripa Il Duce under hans flykt till Franco-Spanien varvid han och hans entourage på ett femtontal personer ställdes mot väggen.

Det hade nu gått nästan ett årtionde. Kunde Professor Desio återupprätta den italienska äran och elektrifiera hela nationen med en djärv attack mot toppen av K2?

ETT SKAPLIGT MANSKAP

Många italienska klättrare ville delta i expeditionen. Professor Desio satte igång att gallra fram sitt manskap.

Processen innefattade mentala såväl som fysiska provningar i Alperna. De klättrare som genomgick strapatserna men förblev stoiska trots åverkan och trötthet fick de högsta omdömena.

Denna metod att snabbt identifiera de starkaste i en stor grupp av kandidater hade dock nackdelen att ingen hänsyn togs till hur väl klättrarna skulle samarbeta och komma överens under resan och uppför berget. Under uttagningen hade kandidaterna inga kollegor utan bara konkurrenter.

PYRAMIDSPELET

När en expedition lyckas placera ett replag på toppen av ett tidigare obestigat berg brukar den största anledningen inte vara någonting unikt för expeditionen som sådan eller ens särskilt tursamma väderförhållanden uppe på berget.

Framgången beror snarare på de kollektiva erfarenheterna från alla tidigare försök. En efter en har dyrköpta lärdomar fallit på plats som pusselbitar i ett pussel som nu tillslut kan läggas färdigt.

Dessa erfarenheter kan vara av allmän art, till exempel hur en klättrare ska maximera sin aklimatisering.

Men det kan också vara mycket specifika insikter från just det berget. Vilken bergskam är framkomlig? Var ska tärtläger upprättas där de inte hotas av fallande stenar från klättrare högre upp?

JÄRNKORSET

Under mellankrigstiden hade en revolution ägt rum i klättervärlden. Den hade sitt säte i alpländerna. Här hade industrialismens stålbad hunnit ikapp även bergsklättringens makfulla lunk.

För att forcera Alpernas mest tekniskt krävande passager hade ett brett spektrum av specialutrustning tagits fram, allt i skinande stål. Det var karbinhakar, säkerhetskrokar, stegjärn, hissanordningar och stegar samt skruvar som kunde förankra rep i snö, is och sten.

I slutet av 30-talet hade denna utrustning öppnat dörren för helt nya, ännu mer våghalsiga och spektakulära

prestationer.

Endast den brittiska klättervärlden förhöll sig kallsinnig till nymodigheterna. Här betraktades vissa av "utmaningarna" i Alperna snarare som självmordsförsök.

När alpvärldens klättrare ändå gav sig i kast med dem kände inte britterna igen sin egen klätterfanatism. Istället tycktes de se den *politiska* fanatism och nationalism som i olika former bemäktigat sig kontinenten.

Delvis hade britterna inte förstått den nya utrustningens möjligheter; delvis hade de rätt. Men så kom världskriget emellan.

TUNN LUFT

Det är i synnerhet den tunna luften på hög höjd som skiljer ett åttatusenmetersberg från bergsklättring på lägre höjd.

"Tunn luft" innebär ett färre antal syremolekyler per given enhet gas, en konsekvens av jordens dragningskraft.

Här börjar man omedvetet att andas snabbare för att kompensera att varje andetag tillför kroppen otillräckligt med syre.

Men utan acklimatisering slås ändå hela systemet ut inom loppet av några minuter. Därefter följer medvetenlöshet och död.

Med acklimatisering kan de negativa effekterna som bäst uthärdas några dagar.

Det är därför som höghöjdsklättring ställer lika hårda krav på fysisk och mental uthållighet som på tekniska färdigheter med rep, stegjärn och isyx.

O₂

En klättrare kan genom att klättra med syrgas ta med förhållanden som råder flera tusen meter ner upp i dödszonen, över 8 000 meter.

När **John Hunts** brittiska expedition 1953 besteg Everest använde hela manskapet syrgas från och till, inte bara de två klättrarna som blev de första att nå toppen. Teknologin hade nått den punkt att syrgas var praktiskt användbart.

På K2 däremot är det svårare att använda syrgas. Skälen är desamma som varför det är svårare att bestiga K2 än Everest. Det är ett oländigt, trångt berg av sten, snö och is, med dolda sprickor (krevasser) och ett nyckfullt väder som desorienterar och stänger inne klättrarna, som pinar dem med kastvindar och bombarderar dem med stenar och isblock eller begraver dem i stora snöskred.

De mest nöjda syrgaskunderna, historiskt sett: Edmund Hillary och Tenzing Norgay efter att ha besegrat Mount Everest, 1953. "Engelsk luft" som sherpas kallade den.

DE VILDA STREJKERNA

Att klättra med syrgas innebär att expeditionen medför en båtlast av lådor fulla med syrgastuber, ansiktsmasker och regulatorer (som kontrollerar tillflödet genom masken och ner i lungorna).

Utrustningen transporteras därefter till baslägret och berget. Lådorna surras på ryggen av bärarna, i det här fallet pakistanska bönder som lämnat sina tegar under den mest intensiva jordbruksperioden eftersom transport av utlänningarnas utrustning trots allt betalar sig mer.

För att något utöka sina magra arvoden brukar bärarna ställa till med sittstrejk någonstans mitt mellan utfartsbyn och bergsfoten. Gärna i ett extra svårforcerat stenmassiv eller mellan två rangliga repbroar!

En del västerlänningar blir chockade och sårade av detta, i synnerhet de som ansträngt sig för att behandla bärarna med yrkesmässig respekt.

Men i de flesta fall är det heller inte något sådant som ligger bakom. Bärarna vill bara förtjäna några extra rupier med strejken som förhandlingsvapen.

Det finns historier om amerikanska klättrare som gormat, vevat på armarna och inför storögda bärare hotat tända eld på buntar med dollarsedlar om inte karavanen kommer på fötter.

Men sådan dramatik brukar inte vara av nöden. Istället blåses strejken av så fort ett rimligt antal rupier bytt ägare.

KLÄTTERNOTAN

1939 års amerikanska expedition till K2 kostade 9 000 dollar. Detta var före syrgasens tid.

Efter andra världskriget genomfördes ytterligare en amerikansk expedition 1953 vars nota landade på 30 958 dollar och 33 cent.

Inte heller denna gång använde klättrarna syrgas. Men inte av dogmatiska eller sportsliga skäl: det översteg helt enkelt deras resurser och logistiska förmåga.

Professor Desios expedition kostade motsvarande 108 000 dollar. Här användes syrgas med stor framgång.

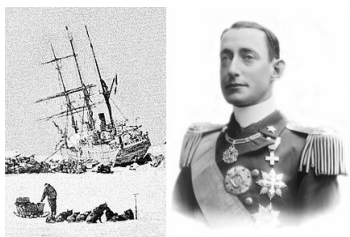
HERTIGEN AV ABRUZZERNA

Luigi Amedeo, hertig av Abruzzerna, var en äventyrlig aristokrat som så tidigt som 1909 gjorde en rekognocering av K2.

På avstånd tycktes K2 med sina symmetriska, raka konturer erbjuda förvisso livsfarlig men ändå rättfram klättring mot toppen.

Men i takt med att K2:s stenmassiv fyllde ut okularet i hertigens tubkikare insåg han att dessa fina linjer i själva verket bestod av sammanpressad och krossad sten, huller om buller, överdraget av oformlig is och täckt av djup snö.

Amedeo återvände förvissad om att K2 var obestigbart.

Luigi Amedeo di Savoia – aristokrat och äventyrare, en gångbar kombination då som nu. 1899 fick dock hans kamp mot Nordpolen en ensidig utgång.

MARIO PUCHOZ

1954 var italienarna desto mer segervissa när de enträget arbetade sig upp längs den minst svåra leden, abruzzikammen, mycket riktigt uppkallad efter hertigen.

Den första motgången för italienarna lät inte vänta på sig. Under arbetet med att slå läger två på 6 000 meter drabbades **Mario Puchoz** av lungödem.

Mario Puchoz – död 1954 på K2, 36 år gammal.

Många insisterade på en vilodag för att hedra Puchoz och prata om det som hänt. Men Professor Desio ville skingra alla tankar på döden och kommenderade upp sina klättrare igen efter en kort ceremoni.

TOPPA LAGET

Redan under uttagningen av manskapet hade klättrarna ställts mot varandra. Under expeditionen kom de bara att förbrödras i antipati mot Professor Desio och hans fjärrstyrning av expeditionen nerifrån baslägret.

Ibland gjorde klättrare uppror i det lilla, till exempel genom att låtsas som om radion trilskades för att slippa rapportera och motta nya order.

Men det var inte alla som gjorde uppror.

Achille Compagnoni tillhörde snarare Professor Desios beundrare. Tillsammans med **Lino Lacedelli** valdes han till topplaget: de bäst lämpade klättrarna i hela expeditionen.

Compagnoni och Lacedelli skulle positionera sig i attacklägret. Där skulle de invänta syrgastuber och sedan, närhelst vädret tillät sätta fart mot toppen.

WALTER BONATTI

Det var dock en öppen fråga om Compagnoni och Lacedelli verkligen var de starkaste klättrarna på berget. För bara ett stenkast längre ner på abruzzikammen fanns **Walter Bonatti**, senare en av de största fixstjärnorna på det alpina firmamentet.

Men 1954 låg det fortfarande i framtiden. Bonatti själv låg utslagen i läger sju. Han hade drabbats av matförgiftning efter att ha fått i sig ruttna sardiner.

Men Bonatti överkom sitt predikament genom att tvinga is sig mat trots att blotta tanken var motbjudande. Detta på 7 500 meter!

NATTEN I DET FRIA

När Bonatti tillfrisknat gav han sig i kast med att transportera en last syrgastuber uppför berget. Tillsammans med Bonatti klättrade **Amir Mehdi**, en pakistansk höghöjdsbärare.

Syrgasen var det enda som saknades innan Compagnoni och Lacedelli kunde börja klättra mot toppen.

Efter att meter för

meter ha kämpat sig uppför bergskammen anlände Bonatti och Mehdi till attacklägret på 8 100 meter.

Eller rättare sagt så nådde de den förväntade platsen för lägret. För det fanns inget läger!

Utmattade kastade de av sig sin tunga packning och började stappla omkring planlöst. Mehdis förvirring var total. Bonatti hindrade honom från att vandra iväg. För han förstod att de varken hade krafter eller tid att klättra ner igen i mörkret.

Men var var tältet? Och var var Compagnoni och Lacedelli? Bonatti ropade efter sina landsmän. Tillslut ekade svaret, någonstans ifrån, att han skulle lämna syrgasen och bege sig ner.

Ursinnig fortsatte Bonatti att ropa genom natten. Men det kom inga svar. Samtidigt försökte han uppträda lugnt inför Mehdi, vars vrede blev ännu större av hans förvirring.

Före K2: Breithorn, januari 1954. Lino Lacedelli i mitten och Achille Compagnoni till höger på bilden. Ett händelserikt år.

Efter en evighetslång natt i bitande kyla lyste solen åter på K2:s sydöstsida. Bonatti och Mehdi började klättra ner. Mehdi som klättrade i vanliga armékängor kom att förlora alla tio tår.

DEN STORA POLEMIKEN

Med syrgasen som Bonatti och Mehdi lämnat kvar kunde Compagnoni och Lacedelli med förnyad kraft kämpa mot toppen. Och de nådde den också som de första i världen.

Längre ner på berget firade Bonatti tillsammans med resten av expeditionen. I Italien mottogs budskapet med eufori.

Men när expeditionens alla deltagare skulle gratulera Compagnoni och Lacedelli väntade sig Bonatti en ursäkt och förklaring till hans ofrivilliga bivack på 8 100 meter.

Walter Bonatti – bäst, och därför motarbetad? Svårsmälta kontorsintriger på 8 000 meter.

Men någon ursäkt kom aldrig. Istället blev händelsen början på en halvsekellång fejd.

K2 IDAG

När dagens klättrare bestiger K2 använder de betydligt färre mellanläger än vad som användes av pionjärexpeditionerna.

De första klättrarna kände helt enkelt inte berget tillräckligt väl för att våga klättra längre sträckor. Utveckling av klättrutrustning har dessutom möjliggjort snabbare klättring.

Idag är anfallslägret nästan alltid läger fyra, på 7 800 meter.

DET TUNGA LASSET

Vid expeditioner till Everest brukar *sherpas* anlitas för att bära utrustning, slå läger samt sätta upp fasta rep vid speciellt svåra partier. De bryter även spår och assisterar under toppförsöket.

Till K2 brukar istället anlitas låg- och höghöjdsbärare från Pakistan, så kallade *Low* och *High Altitude Porters*.

Low Altitude Porters

LAPs fyller först stora tunnor med proviant och utrustning. Därefter surras tunnorna på träställningar som bärs som ryggsäckar. Enligt facket får vikten inte överstiga 25 kg. Vandrigen är tre mil.

På K2 brukar LAPs vara så kallade baltibärare, *baltí* som i Baltistan.

Varje sommar arbetar runt 120 LAPs på expeditioner på väg till och från K2. Här kommer inga jeepar fram. Mulor hade varit betydligt dyrare än LAPs. Men dagslönen per LAP, nio dollar, är ändå tre gånger så mycket som den typiske pakistanske arbetaren tjänar.

När västerlänningar även ger sina LAPs kängor, solglasögon och strumpor bjuds samma utrustning snabbt ut på bazaaren alltmedan bärarna lommar på i sin vanliga utstyrsel.

HUNZATIGRAR

Efter baslägret tar höghöjdsbärarna, HAPs, vid. De deltar i belägringen av berget. De utför allt slags arbete och klättrar ända upp till toppen. Ibland kallas de

hunzaticrar efter hemdalen Hunza på 2 438 meter.

Passande nog anser sig HAPs vara betydligt högre stående än LAPs.

Pakistanska låghöjdsbärare

HAPs fyller samma funktion på K2 som sherpas på Everest. Men det anses allmänt att sherpas är bättre – bättre klättrare, men också mer kamratliga och arbetsvilliga.

SHERPAS

Det är nuförtiden därför vanligt med sherpas även på K2. Det är inte vilka sherpas som helst utan essen, de som lärt känna "sahibs" redan på Everest och visat sin duglighet.

Det heter ibland att sherpas är likvärdiga klättrare, att de deltar i expeditionen på samma basis som alla andra.

Men sherpas klättrar för att försörja sina stora familjer. Deras ersättning är med västerländsk måttstock ynklig, i synnerhet om riskerna beaktas.

I Nepal är måttstocken emellertid en annan. En lyckad bestigning av Everest kunde 1996 ge en erfaren sherpa 2 250 dollar – mer än *femdubbelt* medelårslönen i Nepal.

På K2 är en typisk bonus tusen dollar om klättraren som anlitat sherpan når toppen. Det vill säga 8 159 SEK för toppen av ett berg som tar livet av en fjärdedel på vägen ner.

Sherpas förväntas utöver allt arbete utföra de mest riskabla och utsiktslösa räddningsförsök så fort en "sahib" saknas.

Allt detta hindrar inte att sherpas själva uppskattar klättring, äventyr och den livsstil och status som kommer i utlänningarnas tjänst.

BERGSFOLKET

Sherpas är ofta de överlägset bästa klättrarna på berget.

Delvis beror det på deras uppväxt och liv på och kring bergen. Men sherpas har även rent genetiska fördelar. Det viktiga sherpaområdet Namche Bazaar ligger på 3 440 meter. (Artikelförfattarens Uppsala ligger på 15 meter.)

Sherpas har snabbare blodcirkulation, större blodkärl och en naturligt snabbare andningstakt även i vila. De har effektivare lungor och effektivare röda blodkroppar (men inte *fler*).

Sammantaget en mycket bättre syreupptagning men utan ökad risk för blodproppar och förlamning.

VEM ÄR VEM I MYTOLOGIN

Sherpa är inget yrke utan en etnicitet. De beskrivs som arbetssamma, gladlynta och vidskepliga; selektivt fromma buddister med stort mod och fysisk styrka.

Deras folkspillra är en av många i dagens Nepal där de 150 000 sherpas uppgår till mindre än 1% av befolkningen. Språket är besläktat med tibetanskan.

Men det råder delade meningar om vilka som är

"riktiga" sherpas!

Sherpas har blivit en ansedd och ekonomiskt stark grupp, återigen relativt nepalesen i gemen. Och det är just genom klättring som de uppnått sin ställning. Så nu vill alla vara sherpa!

Men kinkieriet beror också på motsatsen, nämligen *fattigdomen* och den nästan totala bristen på materiella statussymboler i sherpas samhällen. När ytterst få kan hävda sig ens med ett korrugerat plåttak eller en eldriven moped blir annan, osynlig status desto viktigare.

Sålunda anser vissa att de riktiga sherpas är de som kan räkna sina anfäder till de äldsta och mest prestigefyllda sherpaklanerna.

Andra anser att en sherpa är en bergsklättrare som blivit accepterad som like av övriga sherpas.

Ytterligare andra anser att *alla* är sherpas som professionellt bistår utländska klätterexpeditioner!

Man kan ju undra exakt vilka det är som tycker vad...

POISK

På syrgasmarknaden finns idag framförallt ryska och brittiska märken. Då med tillhörande utrustning.

Ryska *Poisk* levererar en robust lösning som dessutom är lätt: en fyraliterstuv väger 3.5 kg. Det finns en andningsmask ursprungligen framtagen för jaktpiloter samt en regulator för att ställa in tillflödet.

Syrgas från Poisk – en rysk, idiotsäker lösning. Poisk som på ryska är engelskans *quest*.

Det ryska systemet är dock ineffektivt i så motto att syrgasen konstant flödar när systemet är på, även när klättraren andas ut och alltså inte behöver luft överhuvudtaget.

Därför har britterna tagit fram olika lösningar som bara ska tillföra syrgas vid inandning och behov, eller *just in time*.

Problemet med JIT-systemen har varit att de inte är tillräckligt pålitliga. På 8 000 meter är det desto mer illavarslande när det gäller en sådan vital del av utrustningen.

Av det skälet har det ryska systemet alltså stor spridning.

TOPPFEBER

Det kallas *toppfeber* när erfarna klättrare drabbas av tunnelseende: utan att blinka bryter de mot sina egna regler, allt för att fortsätta mot toppen!

Här kan mycket kreativa rationaliseringar uppstå. Till exempel att kartan, klockan och kompassen alla är defekta, dessutom i maskopi. Att tiden ohjälpligt håller på att rinna ut stämmer lyckligtvis bara för platsen som kompassen och kartan felaktigt anger som klättrarens position!

Eller så kan tankarna låta så här: *Alla andra fortsätter ju att klättra. Varför ska just*

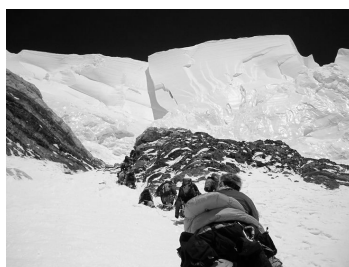
jag vända om? Och varför just nu i så fall? Jag kan i alla fall klättra en halvtimme till, sen får jag se...

För varje steg i den tunna luften bryts kroppen ner fysiskt såväl som mentalt. Klättrare stänger ute tröttheten, undertrycker instinkten att vända om. Istället uppstår en ny instinkt: *höger stegjärn, repet, vänster, yxan, andas, höger, repet ...* Utmattningen har bit för bit tagit knäcken på alla andra fysiska och mentala processer. Det enda som återstår är ramsan av rörelser. *Vända om? Varför då?*

TOPPEN AV ISBERGET

Det sista hindret mellan läger fyra och toppen av K2 är en travers, en sidledsförflyttning på 300 meter längs den platta bergväggen.

Fasta rep är en klen tröst för den nervsvage: rakt ovanför hela avsnittet hänger ett gigantisk istorn sprunget ur en glaciär! Det är seraken, *the serac*, som lutar ut från bergsväggen och när som helst hotar att störta ner.

Långsam klättring trots goda skäl till motsatsen

För den som inte blivit avskräckt av detta leder traversen vidare in i en smal passage, en flaskhals. Här får det bara plats en klättrare i taget. Trafikstockningar uppstår i ett kritiskt, svårt parti.

Fasta rep är praktiska för den som inte förmår friklättra, det vill säga raka sig upp med stegjärn och en isyxan i varje hand.

MORGONSTUND

Att få en tidig start mot toppen är en stor fördel. Klockan 06.30 är det tillräckligt ljus för morgonpigga klättrare. Vädret är ofta lugnt. Temperaturen har inte hunnit stiga så lavinrisken är mindre.

Nattnatklättring på vägen ner däremot är något som även de mest machoistiska klättrarna helst undviker.

På K2 finns det många försenande omständigheter. Kroppen och hjärnans alla förmågor är nedsatta av den tunna luften. Att få på sig kängorna tar en halvtimme; efter det är man dödstrött.

De flesta som dukar under gör det på vägen ner. Krafterna tar slut och mörkret smyger sig på. Berget har redan besegrat klättraren, nu kommer bestraffningen.

2008

I augusti 2008 dog elva klättrare på K2.

Ett stort antal expeditioner hade strålat samman i läger fyra. Det var idel små och medelstora expeditioner förutom *Flying Jump*, den stora expeditionen från Sydkorea.

Med modern teknologi kan vädret på K2 med någon precision förutses tio dagar in i framtiden. Nu ville alla använda samma väderlucka för att nå toppen.

*The summit bid is delayed
because people are wandering
around:
where is the gear?
where is the equipment?*

– Fredrik Sträng,
internationella expeditionen,
K2, 2008

Det bestämdes att i praktiken slå ihop expeditionerna och genomföra toppförsöket tillsammans.

Det saknades fortfarande fasta rep förbi traversen och genom flaskhalsen. Fasta rep har tidigare inte ansetts obligatoriska vid expeditioner till K2. Men 2008 tycktes alla förutsätta att de skulle finnas. Därför fick de starkaste klättrarna från varje expedition (läs: sherpas) bilda förtrupp och sätta upp rep för de andra, som klättrade tätt inpå.

Reparatet fortlöpte från läger fyra längsmed traversen och in i flaskhalsen. Men där tog repet slut! Hela följet körde fast, tätt packade rygg i rygg.

Här föll **Dren Mandić**, Serbien, mot sin död när han för ett ögonblick hakade av sin säkerhetskrok från det fasta repet. **Jehan Baig**, en HAP från Pakistan, föll också när han och några kamrater försökte transportera Mandićs kropp tillbaka till läger fyra.

Klättrarna i flaskhalsen visste då bara att Mandić hade fallit och att andra skyndade till undsättning. De bestämde sig för att försätta klättra.

Längre ner lösgjordes rep som skickades upp för att täcka den sista biten. Allt i den snigelfart som "råder" på 8 000 meter.

Tillslut kunde ett stort antal klättrare baxa sig upp på toppen.

LUGNET FÖRE STORMEN

Eufori rådde med fotografering framför sträckta flaggor. Fumliga sattelitsamtal fick på tråden desto mer återhållsamma fruar och flickvänner på andra sidan jordklotet.

Men när solen gick ner gick det upp för klättrarna hur försenade de hade blivit.

Att klättra nerför K2 längs ett fast rep i beckmörker är något som erfarna höghöjdsalpinister ror i land om nöden så kräver.

Men ett snöras hade omärkligt dragit med sig det fasta repet, alltmedan karnevalstämningen ebbade ut på toppen.

GUDARNA TÖRSTA

Rolf Bae, Norge, träffades på vägen ner av delar av seraken. Den skulle rasa flera gånger.

Bae hade vid trafikstockningen i flaskhalsen bestämt sig för att inte kämpa vidare mot toppen. Det gjorde däremot hans fru, **Cecilie Skog**, som Bae sedan inväntade. När han försvann i djupet klättrade Skog bara några meter därifrån. Någonstans fann hon kraft att fortsätta ner.

Fransmannen **Hugues D'Aubarede** föll under nattklättringen ned.

Karim Meherban, Pakistan, **Gerard McDonnell**, Irland, sydkoreanerna **Kyeong-Hyo Park**, **Hyo-Gyeong Kim** och **Dong-Jin Hwang** samt

nepaleserna **Jumik** och **Pasang Bhote** blev även de offer för seraken.

ALBERTO ZERAIN

2008 fanns på K2 även den baskiske soloklättraren **Alberto Zerain**. De flesta på K2 det året var erfarna klättrare. Men Zerain klättrade så bra att till och med sherpas förundrat sökte varandras blickar.

Zerains färdigheter möjliggjorde en annan stil. Istället för cirkusen där ansvar och aktiviteter skulle delas och planeras om vartannat så litade Zerain till sina egna krafter.

Han klättrade i *alpin stil*, utan syrgas och med tunnare rep: 5 mm i diameter istället för vanliga 8 mm för fasta rep.

Zerain gjorde sig aldrig beroende av att sherpas skulle förbereda berget åt honom. Tvärtom så hade Zerain förberett sig själv för berget.

Snabbhet, enkelhet och beslutsamhet var hans vapen snarare än socialt myps och komplicerade planer som K2 ändå kullkastade med kuslig nonchalans.

Senare, i Europa, frågade en journalist om Zerain kunde tänka sig att bestiga K2 igen, trots det som hade hänt hans kollegor 2008.

Zerain gjorde då en häftig gest och sträckte upp huvudet för att speja ut genom fönstret – som om K2 hade stått där, precis utanför! I tanken var han redan på väg. □

Alberto Zerain – ensam är snabb

K2:s nordsida

MER LÄSNING

Ed Viesturs bok från 2010 ger den bästa helhetsbilden och är mest trovärdig i detaljfrågor. (Viesturs blev 2004 den första amerikan att bestiga världens alla åttatusenmetersberg; på K2 stod han 1992.)

Den klassiska boken från en enskild expedition är **Robert Bates** och

Charles Houstons skildring av 1953 års amerikanska expedition. Deras äventyr har blivit sinnebilden för hur gentlemän betar sig på ett berg.

Franc Roddams film *K2* (1991) innehåller maffiga klätterscener till käck 80-talsmusik.

Nick Ryans dokumentär *The Summit* (2011) skildrar

händelserna 2008. Dessa har avhandlats i nästan lika många böcker som överlevare. Av de böcker som upptas nedan rekommenderas åter Viesturs (som dock inte var där då); övriga är förvisso underhållande men erbjuder ingen ny infallsvinkel. Själva förloppet har Ryan täckt i sin film.

Bates, Robert och Charles Houston. *K2, The Savage Mountain*. Lyons, 2000 (1954). ISBN: 1585740136.

Bowley, Graham. *No Way Down: Life and Death on K2*. Viking, 2011. ISBN: 0141044063.

Desio, Ardito. *Erövringen av K2*. Bonniers, 1955.

Johnsson, Per och Fredrik Sträng. *K2 – På liv och död*. Forum, 2009. ISBN: 978-91-37-13503-8.

Padoan, Amanda och Peter Zuckerman. *Begravda i himlen*. Ica, 2013. ISBN: 978 91 534 3903 5.

Roberts, David. "K2 at 50: The Bitter Legacy". I: *National Geographic Adventure* (September 2004).

Roberts, David och Ed Viesturs. *K2: Life and Death on the World's Most Dangerous Mountain*. Broadway, 2010. ISBN: 0767932609.

PIONJÄRERNA

Pionjärexpeditionerna mot toppen av K2 är fåtaliga men desto mer mytomspunna. Varje expedition har gett viktiga bidrag till alpinismens utveckling och till kunskapen om K2, något som kom väl till pass när berget tillslut besegrades.

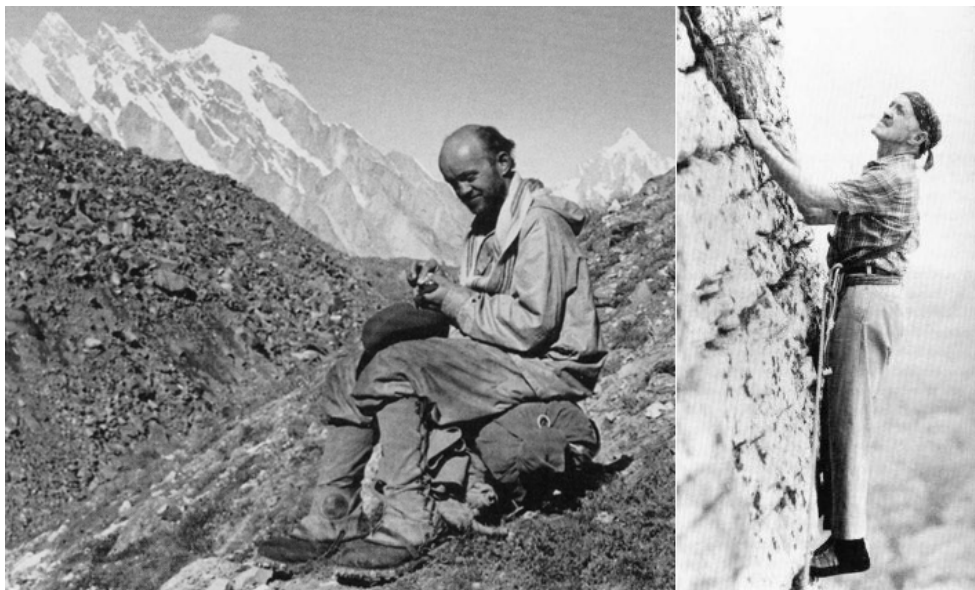
<i>år</i>	<i>ledare</i>	<i>land</i>	<i>kostnad</i>	<i>döda</i>	<i>höjdrekord</i>
1902	Aleister Crowley m fl	UK m fl	?	0	6 525 m
1909	Luigi Amedeo	Italien	?	0	6 250 m
1938	Charles Houston	USA	?	0	8 000 m
1939	Fritz Wiessner	USA	\$151,999	4	8 411 m
1953	Charles Houston	USA	\$276,111	1	7 800 m
1954	Ardito Desio	Italien	\$956,069	1	toppen, 8 611 m

Kostnader i dagens penningvärde.

Döda 1939: Pasang Kitar, Pasang Kikuli, Pintso och Dudley Wolfe

1953: Art Gilkey

1954: Mario Puchoz

Tysk-amerikanen Fritz Wiessner – i tonåren en klippklättrare i världsklass, i tjugooårsåldern en djärv alpklättare och 1939 ledare för expeditionen till K2 – en ledare längst fram och högst upp, som själv bröt leden genom snön och isen vid varje förflyttning. Omsorgsfullt hade han byggt upp en logistisk pyramid av läger, och tillsammans med sherpan Pasang Dawa Lama kom han också snubblande nära, 200 höjdmeter från toppen, men de vände sedan Dawa Lama tappat sina stegjärn. Under nedstigningen fann Wiessner att hans oerfarna manskap övergivit lägren och klättrat ner; och istället för ett nytt toppförsök följde en helvetesfärd nerför berget utan mat eller vila.

NEDSLAG I K2:S HISTORIA

De flesta som har lyckats bestiga K2 har gjort det längs den minst svåra leden: Abruzzileden från sydsidan och Pakistan.

Härifrån klättrade italienarna

Achille Compagnoni och **Lino Lacedelli** i **Ardito Desios** expedition när de 1954 blev de första att nå toppen.

De första som besteg K2 från *nordsidan* och Kina var japanerna **Naoe Sakashita**, **Yukihiro Yanagisawa** och **Hiroshi Yoshino**, 1982, under **Masatsugo Konishi** och **Isao Shinkai**.

De första som besteg K2 *utan syrgas* var amerikanerna **Louis Reichardt** och **John Roskelley**, 1978. Reichardt, som nådde toppen dagen före Roskelley, hade lämnat sin syrgas eftersom utrustningen inte fungerade. Roskelley däremot hade aldrig någon syrgas. (De amerikanska insatserna har varit stora på K2 som de håller för "sitt berg" – något som även italienarna gör, för övrigt.)

Den första *kvinnan* som besteg K2 var polskan **Wanda Rutkiewicz**, 1986, som dessutom klättrade utan syrgas. (Rutkiewicz slutade sina dagar på åttatusenmetersberget Kangchenjunga, 1992, 49 år gammal. Den exakta orsaken är okänd; hennes kropp har inte påträffats.)

Den första som besteg K2 *två gånger* var tjecken **Josef Rakoncaj**, 1986.

K2 kan som enda åttatusenmetersberg stoltsera med att ingen människa någonsin stått på dess topp *vintertid*. (Vinson på Antarktis har inte heller bestigits vintertid trots sina i sammanhanget blygsamma 4 892 meter. Det beror istället på att temperaturen då ligger mellan -80° och -90°.)

Wanda Rutkiewicz – polsk klätterstjärna, för duktig för sitt eget bästa. De polska 80-talsklättrarna var mindre bemedlade än västklättrarna och därmed eftersatta ifråga om utrustning. Men detta uppvägde de med fysisk styrka och inte minst mod: polackerna ville alltid göra *nya saker* på bergen. I praktiken innebär det oklättrade, svårare leder och vinterbestigningar.

K som i Karakorum

Thomas Montgomerie betecknade 1856 en rad toppar i Karakorum med bokstaven *K* följt av en siffra. I dag används även i västvärlden de lokala namnen, med några undantag.

<i>namn: 1856</i>	<i>lokalt/modernt</i>	<i>västerländskt</i>	<i>meter</i>	<i>kommentar</i>
K1	Masherbrum		7 821	
K2			8 611	
K3	Gasherbrum IV		7 925	
K3a	Gasherbrum III		7 952	
K4	Gasherbrum II		8 035	
K5	Gasherbrum I	Hidden Peak	8 080	
K6		Baltistan Peak	7 282	
K7			6 934	nära Charakusadalen
K9			7 000	nära Trango Towers
K10	Saltoro Kangri I		7 742	
K11	Saltoro Kangri II		7 546	
K12				Saltoro Kangris systertopp
K22	Saser Kangri I		7 672	Indien

SEVEN SECOND SUMMITS

I begreppet *Seven Summits* (7S) ingår det högsta berget i varje världsdel, det vill säga sju berg totalt.

I dagens nöjesindustriella klättervärld är det i huvudsak en fråga om pengar vilka som mäktar med den bedriften. Annat var det så sent som på 80-talet när bara resorna till bergen innebar makalösa strapatser.

Vad som än idag är mycket svårt är en annan serie, nämligen *Seven Second Summits* (7SS). Här ingår istället de *näst* högsta bergen på varje kontinent!

Det finns två skäl till att 7SS är betydligt svårare än 7S att fullborda.

För det första är hela den kommersiella apparaten betydligt mindre utbyggd för expeditioner till dessa toppar. Det finns mindre kollektiv, empirisk kunskap om dessa berg, mindre infrastruktur och färre standardtjänster att byta till sig för euro, yen och amerikanska dollar.

Det andra skälet till att 7SS är svårare än 7S stavas kort och gott K2.

Det skulle dröja ända till 2013 innan någon lyckades fullborda 7SS, nämligen **Christian Stangl**, Österrike.

Som vanligt råder det strid om vilka berg som ska upptas: i ett vidare "Australasien" skall Australiens näst högsta berg Mount Townsend ersättas med Puncak Mandala i Indonesien.

I så fall kallas den för *Messners lista* efter **Reinhold Messner**; den traditionella listan blir då *Bass lista*. (Messner blev 1986 först att bestiga alla världens 14 åttatusenmetersberg; på K2 stod han 1979.)

Mount Logan, döpt efter geologen William Edmond Logan, Kanadas högsta berg och världens bredaste icke-vulkaniska berg. På sommaren håller sig temperaturen runt nollan, vintertid runt -45°C . Logan ligger i Yukonterritoret som angränsar Alaska.

DE ÅTTA BERGEN I SEVEN SECOND SUMMITS

<i>berg</i>	<i>världsdel</i>	<i>bergskedja</i>	<i>land</i>	<i>meter</i>
K2	Asien	Karakorum	Kina, Pakistan	8 611
Ojos del Salado	Sydamerika	Anderna	Argentina, Chile	6 893
Mount Logan	Nordamerika	Saint Elias	Kanada	5 959
Dykh-Tau	Europa	Kaukasien	Ryssland	5 205
Mount Kenya	Afrika		Kenya	5 199
Mount Tyree	Antarktis	Sentinel		4 852
Puncak Mandala	Australasien	Jayawijaya	Indonesien	4 760
Mount Townsend	Australien	Snowies	Australien	2 209

Tahiti Nui med besättning, 376 dagar på havet.

TAHITI NUI och det FÖRSVUNNA IMPERIET

Naturen är hård mot de hårda
och skoningslös mot de svaga.

THOR Heyerdahl och Kon-Tiki-männen genomförde sin flottfärd 1947, bara två år efter andra världskrigets slut. Stilla havet såg därefter flera flottprojekt gunga fram i Kon-Tikis kölvatten. Samtidigt rustade storpolitiken för atomkrig.

I en överpolitiserad värld som törstade efter okomplicerade äventyr blev flottmännen folkhjältar.

Den kanske mest originella expeditionen var segelflottarna Tahiti Nui 1-3, 1956-1958. Men efter totalt 376 dagar till havs hamnade både kapten och skuta på havsbotten.

BÖRJAN

Fransmannen

Éric de Bisschop, då 68, hade hela sitt liv utmanat ödet ombord på fantasifulla farkoster.

Éric de Bisschop – en gång hydrograf på sjömåteriet och under första världskriget minsveparkapten i Engelska kanalen, ända tills en tysk ubåtskollega osportsligt sköt den karriären i sank. Sedan de Bisschop även fått motorstopp och stört dykt ett hydroplan 800 meter rakt ner i Medelhavet var det slutkrigat för den unga aristokraten som istället styrde blicken mot världshaven.

Med sig till havs hade han sitt oceanografiska arbete: 1956 skrev han på en lärd lunta om polynesisk navigation och sjöfart.

Tahiti Nui (stora Tahiti) är polynesernas gamla namn på sin ö. Och bakom flottprojektet fanns idéer och drömmar om ett minst sagt storslaget förflutet för de gamla polyneserna. de Bisschop trodde på ett polynesiskt jättvälde som en gång sträckt sig över hela Stilla havet.

LÅNGÖRONEN

Som många andra försökte de Bisschop lösa gåtan om polynesernas ursprung. Heyerdahl hade lagt fram teorin att Polynesien befolkats från sydamerika, inte Asien. Med sin resa på några surrade balsastockar hade han visat att detta var genomförbart i praktiken.

Heyerdahl hade vidare identifierat ett ljushyat, självsäkert och ständigt arbetande folk, de så kallade *långöronen* som runt år 500 hade gjort resan från dagens Peru ut på havet.

Heyerdahls tidigare resor till Fatu-Hiva och Hiva Oa och hans senare utgrävning av Påskön kunde påvisa kulturefterlämningar som de gamla polyneserna hade gemensamt med stenålderskulturerna på den sydamerikanska kontinenten.

Att evakuera ett helt folk via flottrafik över Stilla havet är förstås något annat än att överleva en enstaka tur. Men Heyerdahl hade under sina resor fått stor respekt för polyneserna.

Och de var ju inte ens

de fornstora polyneserna som Heyerdahl träffat! Utan bara de som överlevt och till nöds återhämtat sig sedan européerna kommit med sin sprit och bibel, sina sjukdomar och gevär.

För om långöronen kunde resa de mest enastående stenstatyer och -pyramider, vad kunde de då inte åstadkomma med trä? De få efterlevande långöron som Heyerdahl träffade på Påskön var skickliga träsnidare. Men vilka träfarkoster det än må ha varit är alla självklart borta sedan länge.

KVINNORNA I USA

de Bisschop ville även han korsa Stilla havet på en segelflotte. Men till skillnad från Kon-Tiki-männen inte från sydamerika till Polynesien, utan tvärtom! Från Tahiti ämnade han ta manskapet Chile tur och retur.

de Bisschops respekt för polyneserna var lika stor som Heyerdahls. Han trodde också att de gamla kulturerna i sydamerika och Polynesien var besläktade. Men istället för emigration trodde de Bisschop på kulturutbyte:

– Precis som kvinnorna i USA klär sig enligt Parismodet och franska musiker spelar amerikansk jazz.

Bakom teorin skymtar ett polynesiskt sjövälde med Hawaii i norr och sydamerika i öster, med Mikronesien och Nya Zeeland i sydväst, med Formosa och Indokina i nordväst, med Polynesien i mitten och med Påskön som sista utpost.

TILL ALLAS BÅTNAD

Har det någonsin funnits farkoster i paritet med en sådan grandios vision?

Polyneserna är än idag skickliga kanotbyggare. Vissa av deras traditionella farkoster som utriggar- och dubbelkanoter kan besättas med tjugo man för kraftfull havspaddling.

Märkligt nog var de Bisschop själv knappast någon pedant när det gäller sin farkost. Han var istället helt uppslukad av sitt teoretiska arbete, sin bok. Han tog alla motgångar ombord med olympiskt lugn, helt i sin egen tankevärld.

Att färdas från Polynesien till Peru på en primitiv farkost är betydligt svårare än den omvända resan. Såväl Ekvatorialströmmen som passadströmmarna bär västerut. För att istället nå någon östgående motström satsade de Bisschop på en större, mer robust farkost än Kon-Tiki, utan historisk förlaga.

KVINNORNA PÅ TAHITI

Tahiti Nui byggdes på Tahiti, i hamnen i Papeete. Det blev snabbt hela öns älsklingsprojekt.

Konstruktionen bestod av en träram på fjorton gånger fem meter. På det upphöjda däckets reste sig två dubbelmaster med kajuta i mitten.

Ner i träramen kastade man bambuknippe efter bambuknippe, var och en surrade och förseglade med rep. Allt som allt en stor, bärkraftig flytkropp.

de Bisschop uppskattade att den 5 000 sjömil långa resan skulle ta tre till fyra månader. Men för säkerhets skull provianterades för fem. (Om 1 sjömil = 1 852 meter så blir 5 000 sjömil = 926 mil eller mer än sju gånger Sveriges längd.)

sjömil

En *sjömil* är tänkt att vara en *minut* (en sextiondedel) av en latitud vid ekvatorn. Den sträckan är ungefär 1 855 meter beroende på hur och till vad man uppskattar jordens omkrets. 1929 sattes 1 852 meter till internationell standard. Den accepterades i USA 1954; i Storbritannien först 1970.

Från sina beundrare i hamnen fick flottmännen med sig tre kattungar, tolv höns och en suga. Kvinnorna klädde flotten med blommor till en flytande trädgård eller Noaks ark i miniatyr.

Tahiti Nui (1)

Papeete, Tahiti → Valparaíso, Chile
198 dagar 4 240 sjömil

Heyerdahl hade på Kon-Tiki ett mycket kvalificerat och medvetet komponerat manskap. de Bisschop var med sin eteriska läggning och fatalistiska stil inte lika nogsam. Hans egen erfarenhet till havs var dock stor, mycket större än Heyerdahls eller någon annans på Kon-Tiki.

BRÖDERNA BRUN

Fransmannen **Alain Brun** och hans bror **Michael** ingick i en stor syskonskara som under världskriget hamnat på olika barnhem i franska nordafrika. Båda bröderna hade blivit sjömän efter tre månaders utbildning.

Från världshaven fick de erfarenhet på de skrangliga fartyg som på 50-talet alltjämt fraktade varor till och från Europa. Tonnagebristen efter andra världskriget var total.

Alain Brun – hamnkapten på Mukatea

JUANITO BUGUENO

Chilenaren **Juanito Bugueno**, en ung skeppsmekaniker, hade blivit kvar på Tahiti sedan lustjakten han arbetat på blivit såld. Istället för återbiljett till Chile roade han sig i det tahitiska nattvimmel till pengarna liksom vännerna var försvunna.

Juanito Bugueno – festprisen

När Bugueno fick syn på flottbygget hoppade han över ramen och började slå knopar så fibrerna yrde.

Bröderna Brun rekommenderade honom som fullvärdig expeditionsmedlem. Men av naturliga skäl inte som mekaniker, istället blev han flottens kock.

MÄSTAREN FÄLLER SIN DOM

– Kinesisk rigg och peruanskt centerbord, sade Kon-Tiki-stewarden **Bengt Danielsson** när han synade skeppsflotten strax före avfärd.

Även Heyerdahl stötte ihop med de Bisschop i Papeete. Vid anblicken av Tahiti Nui skakade

den numera världsberömde mannen på huvudet och avrådde från att anförtra farkosten männens liv.

Men elva år tidigare hade alla sagt samma sak om Kon-Tiki.

FÅNGAD AV EN STORMVIND

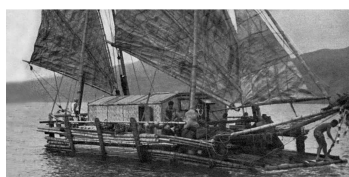
Den första utmaningen för besättningen var att undvika den ostliga passadgången som leder bakåt, tillbaka till Tahiti.

Istället ville de ner till 40 S, *the roaring 40s* med dess vilda, västliga vindar. Därefter bär Humboldtströmmen mot Peru.

Resan började på bästa sätt. Flotten svarade på besättningens försök att styra kosan åt rätt håll och flytförmågan var över förväntan.

Men i sin iver att sätta högsta fart över havet valde de Bisschop att direkt styra västerut istället för att först ta sig ner till 40 S.

Men även vindarna kan vända; och med följer en segelflotte trots revat segel och besättningens alla svordomar.

*Red sky at night,
sailors' delight;
red sky in the morning,
sailors take warning.*

På ett flottdäck kommer manskapet ännu närmare havet än moderna sjömän. Men vissa naturtecken kan vilken landkrabba som helst förstå. Till exempel en stor fågel som landar på däck → storm.

Istället för rak kurs mot Chile växte frustrationen för varje dag som flotten blåste allt längre tillbaka mot Tahiti.

Så kom besättningen i veckor och månader att föra en komfortabel tillvaro på däck. Flotten levde sitt eget liv med vindarna och på strömmarna. Sjömil efter sjömil maktade den sig ut på öppna havet utan att passagerarna behövde förtä sig.

Men under havsytan var Tahiti Nui redan sargad och sjötung. Virket hade blivit angripet av skeppsmaskar. Dricksvattnet höll på att ta slut eftersom det inte regnat på en hel månad. Fisket var uselt. de Bisschop fick feber och säckade ihop på däck.

När till sist ett sjöoväder föll tungt över flotten skickade besättningen nödsignaler från en radiosändare. De befann sig då bara 800 sjömil från den sydamerikanska kusten. En chilensk kryssare, *Baquedano*, kom till undsättning.

Flottmännen var emellertid inte värre åtgångna än att de hann med att snygga till både flotte och sig själva. Medan de klättrade ombord på det stora skeppet gjorde Tahiti Nui sina sista krängningar nere i sjön. Det hade gått 198 dagar.

CHILE

Att sista biten inte avverkats på flotten bekom inte den chilenska gatan. I hamnen trängdes folk för att välkomna iland den lilla gruppen försagda flottmän.

En militärörkester stämde upp Marseilleiäsen för att hedra de Bisschop och fransmännen ombord. Men det var Bugueno, chilenaren, som hyllades mest.

Kon Tiki-expeditionen och andra flottfärder hade visat att det i allmänhet var möjligt att ta sig från sydamerika till Polynesien. de Bisschops vision

om polynesiska sjövikingar i ett vidsträckt nät av kulturförbindelser ställde högre krav än så. Därför tänkte han i stor stil segla inte bara tillbaka över havet utan på pricken till Tahiti! Det skulle bevisa att hans farkost gick att navigera.

CONSTITUCIÓN

Efter att ha väntat på att projektet skulle återfå styrfart hade alla expeditonsmedlemmar övergett de Bisschop – alla utom Alain Brun, på vars axlar det föll att bygga Tahiti Nui 2, "tvåan".

Flottbygget kom att ske i den chilenska skeppsredarstaden Constitución vid Manleflodens utlopp i Stilla havet 20 mil söder om Santiago. Staden är känd för sina kuttrar i cypressträ och för sin stora son, upptäckaren **Juan Fernández**.

Tahiti Nui-projektet togs entusiastiskt emot av ortsbefolkning som inte tvekade att lägga ytterligare ett kapitel till stadens marina historia. Till och med stinsen ryckte in, för att lära Brun morsealfabetet!

Tanken var att göra tvåan så lik ettan som möjligt, ettan som ju varit framgångsrik ända till den olycksaliga stormen. Därför brydde sig de Bisschop inte ens om att ge en ritning till Brun. Efter nästan sex månader ombord borde proportionerna vara kända, eller hur?

Denna gång bestod däckets av tre lager cypresstockar sammansatta med hårda träbultar i 90 graders sicksack. Bulten klubbas in i fuktigt trä; när det torkar kramas bulten fast. Allt som allt blev det tolv gånger tre stockar.

NY FLOTTE, NYTT MANSKAP

När bygget närmade sig sitt slut dök oväntat Bugueno upp. Han hade fått nog av Chile och tänkte dra sin kos till Söderhavet med dess glada fester och förföriska kvinnor. Han välkomnades genast av Brun och de Bisschop, ironiskt nog eftersom de behövde nån som pratade spanska.

JEAN PÉLISSIER

Anslöt sig gjorde också fransmannen **Jean Péliissier**, 25. Oblygt belamrade han flottan med sin utrustning. Det var damejeanner och stora tunnor för art- och vattenprover huller om buller med oceanografiska instrument och andra manicker.

Jean Péliissier – oceanograf och marinbiolog, med meriter som spände från Arktis i norr till Påskön ute på Stilla havet. Energisk, orädd och påhittig, ända tills maten började ta slut.

Eftersom Péliissier trots sin ungdom hade erfarenhet från havsexpeditioner föreföll han särskilt lämpad.

HANS FISCHER

Som sista medlem tillkom Péliissiers jämnåriga vän, tysk-chilenaren **Hans Fischer**, till yrket bergsingenjör.

Hans Fischer. de Bisschop hade välkomnat de båda vännerna Fischer och Péliissier utan invändningar. Men när de Bisschop och Péliissier kom ihop sig och motgångarna hopade sig till sjöss splittrades expeditionen i två läger trots flottens litenhet.

Brun beskriver Fischer som godmodig och kamratlig, men tyvärr också som en mycket opraktisk man vars verklighetsfrånvända läggning skulle vålla stor frustration under färden.

PANG I BYGGET

Den första etappen efter avresan från Constitución var den nordliga ruten till Callao i Peru.

Tahiti Nui 2

Constitución, Chile → Callao, Peru
39 dagar 1 421 sjömil

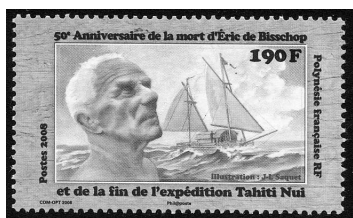
Små träflottor som rullar med vågorna är oftast osynliga från andra fartyg, så för att undvika kollisioner längs kusten bar det först ut 200 sjömil på havet.

de Bisschop handlade av dyrköpt erfarenhet: 1939 utanför Kanarieöarna hade hans utliggarkanot blivit klyvd av bogen på en spansk ångare.

VÄXELSTRÖM

Längs den sydamerikanska västkusten går den pålitliga Peruströmmen. Endast vid jul när strömmen är som svagast blir den ibland undanträngd av *El Niño*, en sydlig ytström med vatten från Ekvatoriella underströmmen.

Strömmarna i Stilla havet bildar ett invecklat tredimensionellt system. Här finns starka och svaga, ytgående såväl som undervattenströmmar. De för vatten av olika temperatur, på olika djup och med skiftande hastighet och riktning.

Strömmarna – en myllrande, dov evighetsgång i samspel med allt från topografin på havsbotten till vindarna på ytan och tidvattnet mellan jord och måne. Ett välsmort maskineri vars implikationer inte ens havsgudarna alltid har koll på. (Frimärke med de Bisschop från Franska Polynesien.)

Att bemästra och navigera dessa strömmar är otroligt svårt. Då är det desto lättare att förstå hur de Bisschops vision om vind- och strömburen polynesisk sjöfart kom att uppfylla hans tankevärld och ge färg och mening åt hans vagabondliv till havs.

Tahiti Nui 2 avgick från Callao den 13 april 1958, mer än ett årtionde efter att Kon-Tiki gjort samma resa.

Tahiti Nui 2

Callao, Peru → Papeete, Tahiti
123 dagar 4 240 sjömil

Från Callao är det lätt att låta passaden söder om ekvatorn stå för driften. Längre upp på kontinenten riskerar flotten att virvla runt bland kustrev utan tydlig kurs. Längre ner hamnar det mesta ändå i Callao för eller senare.

PIONEER STAR

Efter sex veckor till havs fick besättningen på Tahiti Nui 2 syn på den amerikanska fraktångaren *Pioneer Star*, även den med destination Tahiti. Detta på 3.42 S och 110.6 V, alltså nästan på pricken mellan Callao och Papeete.

Flottmännen avböjde lift med amerikanarna. Tahiti Nui 2 skulle ändå vara i Papeete lagom till den 14 juli, Frankrikes nationaldag, som på Tahiti firas med årets största och mest uppsluppna fest.

Men inga gudar gillar de som i förväg prisar sin lycka, inte ens **Tangaroa**, den polynesiska sjöguden.

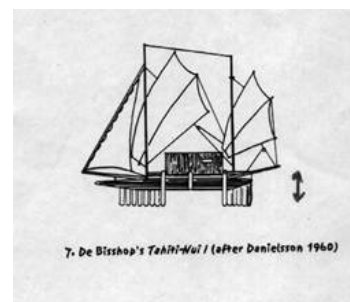
Flottens goda fart kom från vindtrycket bakifrån. Dessvärre pressades även fören ner någon

decimeter under vattenytan, som plog i den grova sjön.

Men besättningen drömde fortfarande om mat och kvinnor på Tahiti. De ville inte reva seglen för att räta ut flotten, för då skulle de mista sin goda fart.

En kastby ruskade manskapet ur alla dagdrömmar. Flotten fick våldsam slagsida och endast efter mycket knorrande la den sig åter mot havsytan.

de Bisschop hade räknat med att Sydekvatorialströmmen skulle bära syd efter 120 V. Men istället blåste hela ekipaget norrut, trots revat segel.

I fören på Tahiti Nui 2 satt från början sex centerbord. Men besättningen drog upp och spikade samman tre till ett 50 kilo tungt jätteroder sedan stocken på det gamla rodet gått itu någonstans halvvägs mellan Chile och Tahiti. (Ritning av Tahiti Nui 1.)

Nu förvandlades flotten sakta men (o)säkert till ett flytande vrak, djupare och djupare i havet, hela tiden mer sjötung och svårare att styra.

RÄDDNINGSFARKOSTEN

Bugueno, Fischer och Pélissier insisterade på att bygga en räddningsfarkost. De ville till varje pris ifrån det sjunkande skeppet, upp på någon ö eller atoll vilken som helst.

Brun menade att en sådan manöver var utsiktslös och

dessutom livsfarlig såvida inte tvåan passerade mycket nära med vinden på mot land.

de Bisschop var nu allvarligt sjuk och för svag för att delta i diskussionen. Han utnämnde Brun till ställföreträdande kapten. För egen del tänkte han stanna ombord.

Brun rådgjorde ändå hela tiden med de Bisschop. Om havet, flotten, allt som försiggick ombord. De gick igenom alla scenarion och räddningsplaner, även de mest stolliga, så att Brun skulle kunna avstyra dem när de fördes på tal.

INGEN FARA PÅ KAJUTATAKET

Sedan de Bisschop drabbats av lunginflammation låg han utslagen i feberslummer. De la honom i en låda uppe på kajutataket för att hålla honom torr.

SOS (tre korta, tre långa, tre korta) sändes varje hel timme under tio minuter. Men radion fungerade inte trots dagar och nätter vid dess knappar och reglage.

När Brun byggde flotten lade han av någon anledning kajutataket rakt, inte sluttande så att vatten lätt rinner av. Nu fick taket fungera som nöddäck när flotten för varje dag hängde tyngre i havet.

Efterhand gjorde resten av besättningen de Bisschop sällskap uppe på taket. Där nere sköljdes flotten hela tiden

över tills en decimeter blev kvar på däck.

Inne i kajutan började vattnet pendla och slå våldsamt i väggarna. Skakningarna kunde få vem som helst att tappa fotfästet och rutscha ner i havet. Brun fann sig snabbt att slå bort två av kajutans masonitväggar så att vågorna istället forsade igenom.

När mörkret föll kurade de fem männen ihop sig och hoppades att nattstormen inte skulle spola allesammans i sjön.

DE LYCKLIGA KOMPISARNA

de Bisschop vaknade bara till sans vid speciellt svåra situationer. Han viskade några korta instruktioner:

– Öka flottens flytkraft...
Gör den stadigare... Kasta onödigt utrustning... Ransonera maten och dricksvattnet ännu hårdare...

Brun hade ledarrollen men efter alla motgångar på den trånga flotten fanns ingen skeppsdisciplin kvar. Han var tvungen att övertala de andra så fort han inte maktade med en arbetsuppgift själv. Stämningen på kajutataket blev spänd och retlig.

Pélissier var i början mycket entusiastisk både som fiskare och havsforskare. För entusiastisk, tyckte de Bisschop när Pélissier kastade sig i för att bärga fångsten. Flotten var ju omöjlig att simma ikapp när den forsade fram som värst.

Pélissier trodde bergfast på sin moderna utrustning. Till exempel hade han en lång stång som firade ner en behållare i havet; längst ner öppnade den sig och upp kom ett vattenprov vars temperatur kunde indikera en viss undervattensström.

Men havsforskningen fick stå tillbaka för överlevnad. Det hade inte regnat på flera veckor och havet verkade tomt på fisk.

Vattenransonen sattes till en tredjedels liter per person och dag. Så fort havsvattnet hade torkat på kroppen doppade sig besättningen för att inte svettas ut en droppe i onödan.

Pélissier lyckades även konstruera en destileringsmaskin driven av fotogen. Resultatet blev ett metalliskt, illasmakande vatten. Flottmännen drack det ändå med stort intresse – så stort, att Brun fick stänga av den nattetid eftersom den då (?) producerade betydligt mindre vatten.

Fischer bläddrade i början mest i sina böcker. Varje dag gjorde han räkneövningar på flottens position och hastighet.

När semesterkryssningen omsider övergick i sjönöd tycktes Fischer betrakta det hela som ett uthållighetsprov under en scoututflykt. Han lättade ofta upp stämningen med verklighetsfrämmande kommentarer mitt i värsta snålblåst.

Bugueno var besättningens trilskande problembarn, full av obehagliga hyss. Det började med att han under uppehållet i Chile fränsade sig sin gamla roll som kock.

Under resans svårare hälft blev Bugueno periodvis galen. Under sin styrvakt lät han avsiktligt flotten slå runt så att hans kamrater drämde i däck, halvt begravna bland proviant och utrustning.

Styrvakten hade för övrigt endast denna funktion, att förhindra att flotten slog runt. Förutom det gick den inte att styra. Brun insisterade ändå på att försöka, för

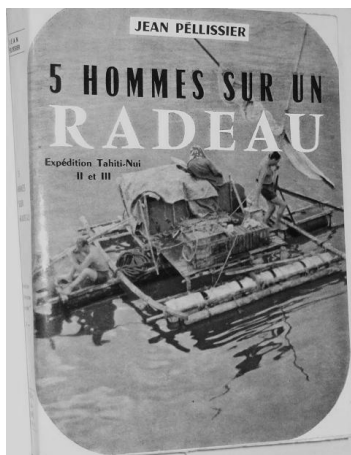
skeppsdisciplinens skull och för att de inte skulle bli likgiltiga inför sitt öde.

Vid ett annat tillfälle började Bugueno plötsligt hugga loss delar från Tahiti Nui 2. Han behövde virket till en egen, privat räddningsfarkost! När hans kamrater försökte avstyra projektet hötte Bugueno mot dem med yxan.

de Bisschop nedtecknade illa kvickt situationen i ett kontrakt. Slutklämnen löd att om Bugueno framhärade med sin farkost så skulle övriga besättningen *tvinga* honom att ge sig av så fort den blev färdig. Fasaden rämnade för Bugueno som åter blev sig själv.

NY FLOTTE, NYTT HOPP

Med inspiration från polynesernas långfärdskanoter skissade de Bisschop Tahiti Nui 3, trean, en kombination av segelflotte och melanesisk utliggarkanot.

Omslaget till Pélissiers bok om händelserna ombord. Flotten är Tahiti Nui 3.

En hungrig, törstig och sömnlös besättning genomförde sedan flottbygget i snigelfart under dagar som tog slut innan de ens börjat.

Material plockades från tvåan, vid det här laget ett maskätet, halvt försjunket vrak.

De sågade, surrade och spikade alltmedan vågorna spolade över och vinden slog runt den sorgliga skepnad som en gång varit Tahiti Nui 2.

De polynesiska tjugomannakanoterna för långfärd till havs har som utliggare endast en smäcker flytstock av lätt brödfruktsträ. Men det räcker för att balansera och ge jämvikt bland vågorna.

Trean fick istället som dubbla flottörer eucalyptusstockar med surrade aluminiumtunnor och tomglas, allt för minsta stabilitet och flytkraft.

SJÖSLAGET

Med ännu strängare ransonering blev tillvaron mellan männen ytterst spänd. Trean var ännu mindre än tvåan. Men dess bättre sjöegenskaper gav hopp.

Tahiti Nui 3

Starbuck
16 dagar

→

Cooköarna
963 sjömil

de Bisschop låg i oförändrat skick i sin låda, som nu upptog en betydande del av det tre kvadratmeter "stora" däck.

Över till trean simmade också en brunhaj. Den hade troget följt med tvåan och lät sig inte luras av besättningens byte av transportmedel.

Bugueno hade krafterna kvar men vansinnet pockade i ögonvrån.

Fischer och Pélissier låg håglösa på däck och följde vågspelet med tomma blickar. Endast när det förelåg minsta

chans att stranda flotten på någon ö steg deras mod, för att sedan stört dyka när även detta land flöt förbi långt där ute.

Brun satte heder i att uppträda som en rationell europé, inte som en fatalistisk polynesier. Han resonerade i termer av sjömanskap och skeppsdisciplin och försökte hela tiden förbättra situationen i det lilla. Men hans huvud var trött och hans fingrar fumliga, ibland oförmögna att utföra den enklaste syssla.

Brun var den enda sjömannen ombord. Att ständigt förklara, diskutera och övertala tog på hans krafter. Till och med i den miniatyrvärld av cypressträ och aluminiumtunnor fanns ögonblick av paranoia och ställningskrig mellan männen.

Brun visste att han på sin höjd kunde ge Bugueno en brottningsmatch på däck. Men både Pélissier och Fischer var mycket större. En fysisk konfrontation för att återupprätta disciplinen skulle snarare sluta med att de två kaptenerna fick göra sällskap på havsbotten.

STRIDSÄPPLET

Brun hade ransonerat provianten för ännu en lång period till havs. Men de unga männen ville att maten skulle delas upp en gång för alla.

Brun förklarade att den besättningsman vars mat tog slut först knappast skulle finna sig i att svälta ihjäl när det fortfarande fanns mat ombord. Men de andra trodde hela tiden att resan skulle ta slut om bara några dagar.

Senare tolkade Brun aggressiviteten i matfrågan

som en hämnd på de Bisschop för hela den misslyckade expeditionen. de Bisschop fick nämligen varje dag ett par skedar honung och några extra klunkar vatten!

LIFTARENS GUIDE TILL VÄRLDSHAVEN

Tvåan och därefter trean kom på sin färd över Stilla havet att passera flera öar och atoller sedan de lämnat den östra, nästan tomma delen av havet. Och på sjökortet verkade avstånden lite mindre för varje gång man tittade efter.

Men vid horisonten sattes perspektivet rätt. Det var lika omöjligt att muskla farkosten ur naturkrafternas grepp som att simma eller paddla iland en ännu mindre farkost.

Ombord fanns några böcker om navigation och sjöfart men ingen encyklopedi över öarna i Stilla havet. I själva verket är många av öarna obebodda, utan förutsättningar att uppbära mänskligt liv.

TROLLKARLEN FRÅN ÖVÄRLDEN

Tahiti ligger i Franska Polynesien, mitt bland Sällskapsöarna. Tuamotuöarna är de östra öarna i samma naturliga grupp.

Här ligger öarna tätt, i bred klunga. Inte ens en kvaddad flotte kan undgå att gå på land.

Marquesaöarna är mer utspridda, ett litet språng norrut från Tuamotugruppen.

Trean lyckades inte prickskjuta Tahiti. Den missade hela Franska Polynesien! En av Marquesaöarnas nordligaste

atoller, Eiao, gled sakta förbi 35 sjömil söder om flottan.

Väster om Marquesaöarna, i Kiribati, satte besättningen sitt hopp till någon av atollerna Caroline, Vostok och Flint. Men efter en önskad västnordvästlig kurs försvann även de utom räckhåll.

Nästa besvikelse blev Starbuck, en obebodd, ogästvänlig ö nordväst om Vostok. Flotten passerade hela 29 sjömil söderom trots stora ansträngningar att svänga. Men att resan inte tog slut där räddade förmodligen deras liv.

Det sista hoppet stod till de nya zeeländska Cooköarna. Därefter tar det tomma havet vid ända till Samoa, en outhärdlig tanke och mycket svår uppgift för vilken utmärglad flottbesättning som helst.

Minihiki och Penrhyn passerade i söder. Men så hamnade Rakahanga mitt i blickfånget! Det var den 30 augusti 1958, dag 139.

SLUTET

När trean närmade sig revet hävde sig de Bisschop upp ur sin låda. Han blickade mot land med ögon som blixtrade av stolthet.

Det var så manskapet såg de Bisschop under hans sista minuter i livet. För när de vaknade bland sly och vrakgods såg de sin kaptens döda kropp.

Brun bannade sig själv för att inte ha klätt av de Bisschop inför kollisionen med revet. De sura paltorna hade dragit ner honom i djupet!

Men kort därefter, under en av öbornas matfester, fick Brun veta att ett stort jack öppnade sig i bakhuvudet på

de Bisschops lik.

Men det skulle dröja längre än så innan händelserna gav Brun någon ro. Bakom hans blick rasade en rå, otämjad värld.

FLOTTIMPERIET SLÅR TILLBAKA

de Bisschop och hans besättning tillbringade makalösa 376 dagar till havs, på tre olika, alla mer eller mindre improviserade farkoster.

Men männen ombord upplevde resorna som mycket längre. Intensiteten i händelseutvecklingen, närkontakten med naturen och alla motgångar i en oförtruten, hela tiden föränderlig havsvärld.

På grund av sitt hälsotillstånd var de Bisschop under stora delar av resan, inklusive alla svåra perioder, ur stånd att föra befäl och handha sin farkost.

Hela situationen föll istället på ett ungt, oförberett och stundom disfunktionellt manskap.

Men inte ens de Bisschops tragiska öde precis i finalen förtar de fem männens bedrift. De korsade Stilla havet tur och retur mot alla odds.

I det sjövälde som de Bisschop föreställde sig hade gammelpolyneserna under generationer måst bemästra allt från båtarnas konstruktion till livet till havs. Fisket, arbetsordningen och navigationen i vindarna och på strömmarna hade utmejslats steg för steg.

I det perspektivet är enastående vad flottmännen på Tahiti Nui lyckades med under mångdubbelt ogynnsammare förutsättningar. Utan instruktörer eller förlagor

för sina farkoster, endast med de Bisschops övertygelse som självförtroende.

Det är då också sannolikt att ett polynesiskt sjöväldet mycket riktigt var i stånd att skicka

sina farkoster till i princip vilka destinationer som helst, med hög grad av säkerhet och precision.

Förutsatt att ett sådant imperium alls har existerat. □

Cantuta

En annan bortglömd flottexpedition: Cantuta 1 lämnade Perus fastland 1955, men tyvärr för långt norrut på kusten och dessutom för sent på året, så istället för destination Söderhavet sveptes flotten med Humboldtströmmen mot Panama. 1959 gjordes ett nytt försök med Cantuta 2, denna gång med avgång Callao den 13 april, alltså från samma plats och på årsdagen av Tahiti Nuis 2 avfärd, och efter tre månader nådde de Sällskapsöarna i Franska Polynesien. Annars ansågs det mest sensationella med 50-talsexpeditionen Cantuta 1 att det i besättningen ingick en peruansk kvinna!

MER LÄSNING

Danielssons bok är en sammanställning av Bruns berättelser. Den heter *From Raft to Raft* på engelska.

Pélissier hade då redan 1958 skrivit *Cinq hommes sur un radeau* (Fem män på en flotte).

Enligt Brun har Pélissiers bok dålig kronologi och utlämnar vissa episoder. Det låter ju inte så farligt, men för den som

var med är det alltid mer noga; och Brun pekar på sina dagboksanteckningar varför hans bok är mer korrekt.

Av den franska författaren **Francois de Pierrefen** finns en bok om de Bisschop, men från 1938, alltså långt före allt detta.

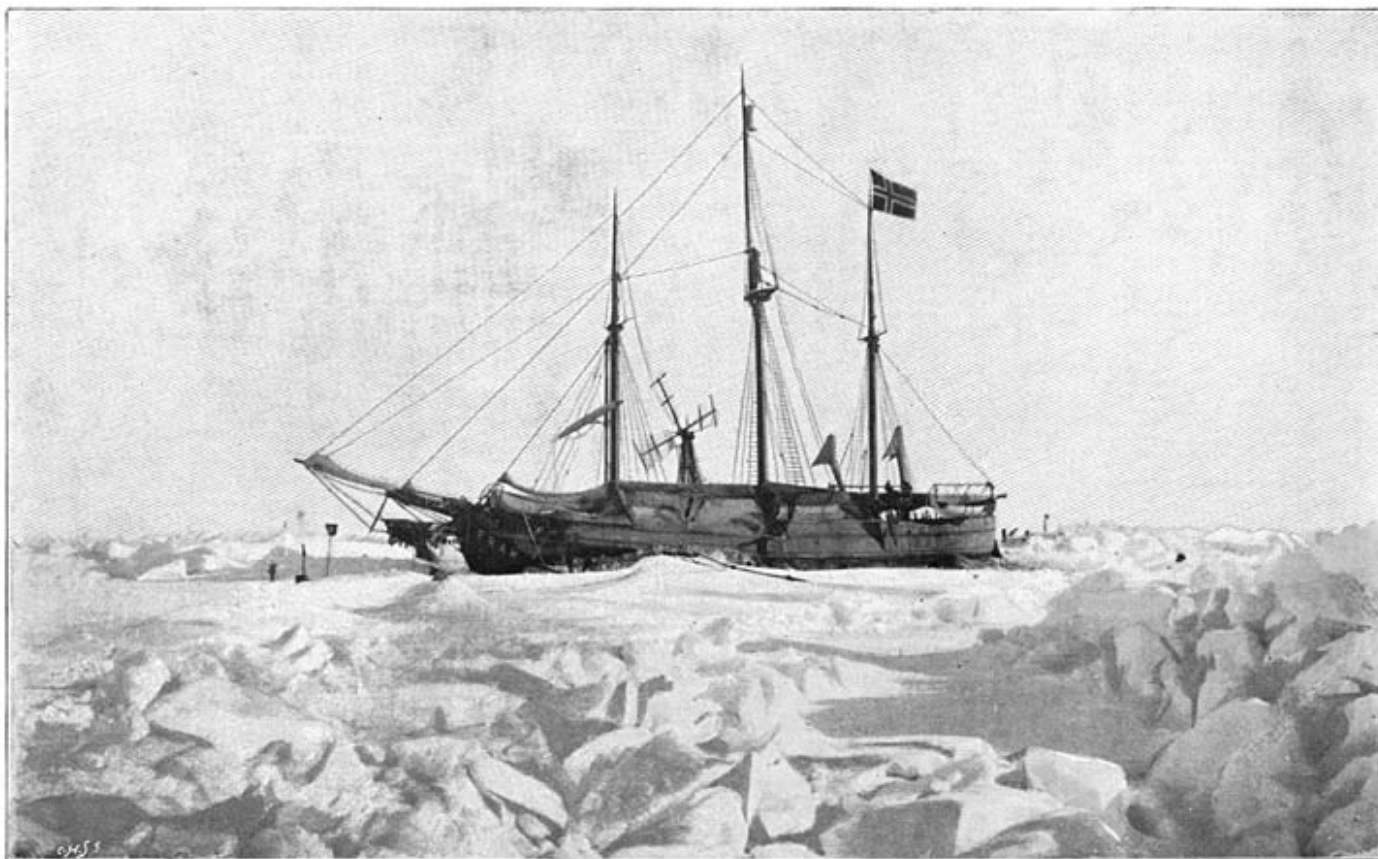
Brun, Alain och Bengt Danielsson. *Det stora vågspelet: Tahiti Nui-expeditionen*. Carlsson, 1994 (1959). ISBN: 9177988515.

TAHITI NUI 1-3

	<i>start</i>	<i>slut</i>	<i>besättning</i>	<i> dagar</i>
Tahiti Nui 1	Papeete, Tahiti, Sällskapsöarna, Franska Polynesien. 8 november 1956	800 sjömil från Chile. 25 maj 1957	Eric de Bisschop Alain Brun Michael Brun Juanito Bugueno Francis Cowan	198
Tahiti Nui 2	Constitución, Chile. 15 februari 1958	Callao, Peru. 26 mars 1958	de Bisschop A. Brun Bugueno Hans Fischer Jean Pélissier	39
	Callao, Peru. 13 april 1958	70 sjömil från Starbuck. 14 augusti 1958		123
Tahiti Nui 3	= Tahiti Nui 2, slut	Rakahanga, Cooköarna, Nya Zeeland. 30 augusti 1958. RIP de Bisschop	= Tahiti Nui 2	16

DAGAR TILL HAVS

Tahiti Nui 2	$39 + 123 = 162$
Callao → Rakahanga	$123 + 16 = 139$
Tahiti Nui 1-3	$198 + 162 + 16 = 376$

Fridtjof Nansens Fram över polarhavet.

POL MOT POL

Text: Emanuel Berg

första versionen januari 2017

NORRMANNEN Fridtjof Nansen blev på Grönland förbryllad över allt träbråte som drev upp längs västkusten. Varifrån kom dessa stockar? På Grönland finns det ju inga träd.

Nansens sökte stockarnas ursprung till Sibirien och de ryska flodernas utlopp i Norra ishavet. Teorin var att stockarna färdades till Grönland på en sydvästgående havsström när flodvattnet rann ut i havet.

Vattenrörelsen skulle i så fall gå genom hela den norra polarregionen. Den kunde förklara all drivis och alla märkliga skruvvallar, allt öppet

vattnet i råkar och sprickor, att isen aldrig vilar utan knarrar och smäller innan den borrar sig upp i nya formationer av fruset vatten.

Men Nansen hade handfastare indicier än sibiriskt drivvirke. Redan 1881 hade det lilla ångfartyget *Jeanette* skickats ut för att nå nordpolen i en illa rustad amerikansk expedition. *Jeanette* hade sicksackat sig fram mellan isflaken i Norra ishavet men snart fastnat och pressats sönder av isen.

Först tre år senare påträffades persedlar och dokument från expeditionen – på Grönland. En resa på

2 900 sjömil eller tre sjömil per dag!

FRAM ÖVER POLARHAVET

Alla fartyg på väg mot nordpolen hade antingen förhindrats eller förintats av isen. Vissa kom billigt undan när drivande isflak föste dem tillbaka till varmare farleder. Andra blev isens fångar: en desperat situation för en besättning ur stånd att kontakta omvärlden.

Nansens idé var att specialbygga en båt som istället för att brytas sönder av skruvis skulle glida undan och lyftas

upp, tills hela skutan låg tryggt och säkert på ett tak av fast is. Ett hemtrevligt och utrustat vinterkvarter på drift mot nordpolen!

Fridtjof Nansen, 1861-1930

Fram byggdes i Norge av **Colin Archer**, en norrman med skotskt påbrå. Skeppet var litet och kompakt med rund botten. Smidig, så att hon skulle navigera genom ishavet så långt norrut som möjligt. När isen väl slutit sig skulle *Frams* branta, 80 cm tjocka ekväggar hålla stand och skjuta upp skutan. Ingenstans skulle isen få grepp.

Resten av expeditionen var också norsk. Stortinget beviljade anslag. Men mecenater från Sverige fick kalla handen. All ära skulle gå till Norge. Norge, som fortfarande befann sig i union med Sverige.

Tanken var att *Frams* besättning skulle vara uteslutande norsk. Men en svensk lyckades bluffa sig ombord. Han förnorskade sitt namn och hävdade att han förvisso växt upp i Sverige, men till norska föräldrar!

MED STRÖMMEN

Fram var snabbriörlig och smidig genom labyrinten av flytande is. I september 1893 skedde det oundvikliga när isen slöt sitt strupgrepp. Hjärtat hoppade över ett slag hos besättningen som fumlade efter balans. Men några svajiga fotsteg senare hade skutan skjutit upp och lagt sig oskadd uppe på isen.

Ombord fanns Nansen i en besättning om tretton man. Deras position längs jordaxeln var 78.7° N.

Ombord fanns musikinstrument, ett bibliotek samt en salong för måltider och kortspel. Matsedeln var varierad och det hölls ofta fest, till exempel varje gång de passerade en hel breddgrad på sin drift norrut.

Förutom vinterkvarter för besättning och dragdjur var *Fram* en flytande, numera fastfrusen verkstad. Här fanns sjukstuga, snickeri, smedja, plåtslageri och till och med bokbinderi. Allt för expeditionens framgång! Men lika mycket för att hålla manskapet sysselsatta och på gott humör under den långa resan.

SNÅL BLÅST

I början uppfattades vinden som en viktig faktor för isdriften. Varje dag gjordes därför observationer för dess hastighet och riktning.

Men vinden påverkar isen endast tillfälligt. När blåsten mot norr avtar följer en motreaktion som för isen tillbaka söderut.

Nansen tolkade fenomenet som att den tätt hopblåsta isen släppte loss och släppte in lite vatten mellan flaken när vinden inte längre låg på.

POLARHAVET ÄR DJUPT

Den första överraskningen kom när de skulle bestämma havsdjupet. Ett lod sänktes ner med spänd lina. Men linan förblev spänd! De fick inte ens bottenkänning med en skarvad, flera tusen meter lång lina.

Därmed avskrev Nansen alla planer på en snabb polartur. Vattnet från de ryska floderna försvann ju bara ner i ett enda bråddjup.

Efter dagar och veckor med endast minimala positionsförändringar uppskattade han att de skulle återse Norge först om åtta år.

PÅ ISDRIFT

Vid 84° N beslöt sig Nansen att ge sig av med slädar och hundar mot polen. *Fram* hade då redan varit på drift i ett och ett halvt år.

Isdriften hade fungerat enligt Nansens hypotes. Arktis var ett hav och inte en kontinent. Expeditionen var en vetenskaplig framgång.

Men den geografiska, obesegrade nordpolen lämnade honom ingen ro. Nansen ville vinna polen åt sig själv och åt Norge, ett ödmjukt, hårt arbetande men i många stycken fattigt land som satsat stort på hans expedition.

Med sig över packisen tog han **Hjalmar Johansen** och expeditionens alla hundar.

ISTIDEN

Under tiden på drift hade Nansen lidit av överksamhet. Hela besättningen gick stadigt upp i vikt.

Manskapet hade gjort små turer på skidor i de närmaste omgivningarna men inte legat i hårdträning för slädfärd. Hela idén var sprungen ur överksamheten och föreningen att *Fram* trots allt skall driva förbi ett par grader söder om polen.

Flera gånger blev Nansen och Johansen tvingade att vända tillbaka till fartyget. Slädarna hade gått sönder och måste förstärkas. De var för tungt lastade, selarna krånglade och så vidare. Det byggdes om och reparerades och hölls nya avskedsfester.

Men problemen var desto fler. Hundarna var ovana och ovilliga att dra. De högg sina käftar i selen och drog sig fast i ett tumult av selband, hundar och snö. Ideligen behövde dragdjuren tuktas och härvan trasslas ut med stelfrusna fingrar. Temperaturen föll kalla dagar från minus 20 till minus 50.

Efter initialproblemen kunde Nansen och Johansen göra goda dagsetapper. Men aldrig utan stora fysiska ansträngningar. Tillslut kunde de somna där de stod, framstupa över skidor och bindningar.

ISEN

På sina håll är isen på Arktis helt oframkomlig. Det går inte att åka skidor. Istället går man i dem steg för steg som i snöskor. Isblock ligger huller om buller i stora högar.

Att åka släde går inte heller. Snarare skjuter en man på medan en annan drar för att millimeter för millimeter tippa släden över en iskam. Sedan ställs släden på hökant och halas genom en ränna ner i en dalgång. Här surras allt om på kajak för att skeppas över en råk.

När man så slagit läger efter tio timmars oupphörlig aktivitet befinner man sig några kilometer närmare sitt mål. Manskapet däremot har gått det mångdubbla. Alla extrasträckor fram och tillbaka med proviantlådor som lastats av och på för att få slädarna över och genom trånga partier, hallinor som att förankra på andra sidan råken samt exkursioner till höger och vänster för att hitta en framkomlig väg. Och när det är dags för nästa släde har isflaken hunnit glida isär: råken står åter vidöppen. Allt i en bländande, oändlig vithet.

Nansen och Johansen nådde 86.2° N, eller 86°14' nordlig bredd. De vände när isen bara blev värre och värre. På 35 dagar hade de tagit sig två-tre breddgrader närmare polen.

FRANS JOSEFS LAND

Resan söderut gick lättare. Men det fanns inga depåer. Istället för att återförenas med kamraterna på *Fram* slog Nansen och Johansen läger på en av Frans Josefs-öarna, på 81.5° N. Detta 165 dagar sedan de lämnat *Fram*!

Världen som de gjorde till sin var liten och tom men ändock land. De grävde ut en hydda med skorsten av snö. De kunde värma mat, äta och sova.

Kosten bestod av isbjörnar som för sin nyfikenhet belönades med en kula i kistan.

Männen vaggades in i en sövande rytm där varje dag var lika innehållslös. Långhåriga, skäggiga och kolsvarta av sot låg de i hyddan och slumrade bort tiden.

HUR GÖR DJUR

Det ytterst sparsamma djurlivet är enda förströelsen. I sin dagbok ägnar Nansen flera sidor åt en räv. Räven hade först sprungit iväg med deras harpun och termometer. Sedan hade den ställt sig att iltjuta, för att häna sina brottsoffer!

Det skulle dröja till maj 1896 innan räddningen kom. Det var **Frederick Jacksons** brittiska expedition. Sammanlagt tillbringade Nansen och Johansen 267 dagar och nätter i hyddan.

Norge återsåg de i augusti samma år. Ännu var inget känt om *Fram*. Men snart hörde skeppet av sig. En lättnadens suck föll för hela expeditionen – den kanske mest originella i hela polarhistorien.

MÄSTER MEKANOS MÄN

För att nå nordpolen hade **Salomon August Andrée** en lika djärv idé som Nansens. Han tänkte åka luftballong till nordpolen!

De tre deltagarna – Andrée, **Nils Strindberg** och **Knut Frænkel** – hördes aldrig av. Det skulle dröja tre årtionden innan en norsk expedition hittade deras dödsläger på Vitön.

Andrée var en av 1880-talets män. Han hyste en obegränsad

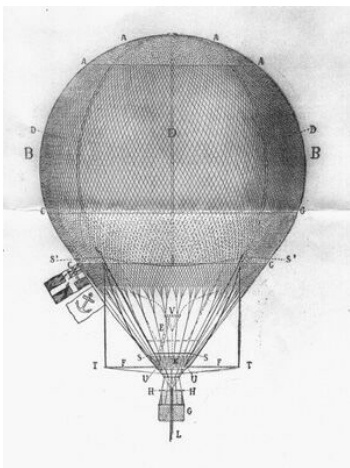
tilltro till den tillämpade vetenskapen, till tekniken och dess förmåga att lösa praktiska men på sikt även samhälleliga problem.

Salomon August Andrée, 1854-1897. En tid som hämtad ur en roman av Jules Verne, där raska unga män gjorde observationer, antecknade och imponerade med fiffiga små manicker; en tid innan *Titanic* hade brakat in i sitt isberg och första världskriget med sin industriella masslakt visat mänskligheten baksidan av det teknologiska myntet.

AERONAUTERNA

Från Danskön norr om Spetsbergen skulle Andrée nyttja vindarna mot nordöst. Ombord på vätgasballongen *Örnen* skulle han flyga över ishavet som efter alla misslyckade försök tycktes omöjligt att forcera.

Luftballongens stilrena geometri och lättfattliga princip inrymmer allt det goda med teknologin, inklusive riskmomentet.

För upptäcksresande finns dock en nackdel hos luftballongen: den går inte att styra. Ballongen flyger med vinden i samma hastighet. Endast i höjddled finns möjlighet att påverka dess läge.

Men Andrée gjorde ett stort nummer av att hans ballong faktiskt gick att navigera. Metoden kom från engelsmannen **Charles Green** och går ut på att man i gondolen tar med stora rullar av grovt, tungt rep, så kallade släplinor. När vinden är ogynnsam kastar man släplinorna i backen att dras efter ballongen; friktionen minskar då dess hastighet.

Eftersom ballongen även ändrar vikt beroende på hur mycket tågvirke som finns ombord kan släplinor också användas för att justera farkostens höjd.

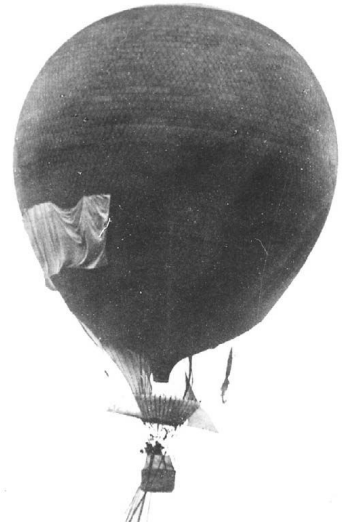
Förutom släplinor riggas segel. På *Örnen* skulle styrseglet peka i motsatt riktning som släplinan och vinden, som då skulle pressa upp ballongen.

Genom att laborera med dess konfigurationer kunde ballongkursen påverkas att avvika några enstaka grader från vindriktningen!

VIND I SEGLET

En vätgasballong är en enda stor vindyta. Och vikten är minimal: vätgasen i ballongen är lättare än luften utanför, vilket är skälet till att hela ekipaget överhuvudtaget kan flyga.

Efter ett första ryck blåser inte vinden ballongen framför sig. Istället färdas ballongen med samma hastighet, inte *med* utan *i* vinden.

Aeronauterna i gondolen upplever väderleken som vindstill. För att tända en cigarett behöver man inte kupa handen mot vinddraget, för det finns inget. Däremot finns det andra skäl att avstå när "uppehållet" består av en stor kropp högexplosiv vätgas.

GASFÖRLUSTEN

Örnen var sydd i siden med största omsorg för varje detalj. Till exempel hade linan i nätet en diameter på 5.5 millimeter, dess sammanlagda längd var 25 000 meter och dito vikt 350 kilo – men den varierade lite, med luftfuktigheten.

Hantverksskickligheten till trots tappade *Örnen* hela tiden gas, precis som alla luftballonger. En stor ballong tappar dessutom gas fortare än en liten eftersom dukytan blir proportionellt mindre med ökad volym.

Snabbast sker gasförlusten på hög höjd. Det låga lufttrycket ger mindre motstånd från utsidan när gasen sipprar ut.

Andrée trodde ändå att han skulle kunna flyga i 30 dagar med *Örnen*. 30 dagar? Tja, det fanns inget tidigare rekord att jämföra med. Ingen hade känt sig manad att göra långfärdsturer i en trång gondol

tillsammans med ytterligare en eller två personer. Men någon hade visst varit i luften i 72 timmar!

Entusiasmen för *Örnen* var allmänt stor. De enda som förhöll sig kallsinniga var ballongexpertisen – och polarforskarna.

DUBBELTRUBBEL

Under hela projektet betraktades polarisen och nordpolen som den stora faran.

Polarhavet, en farlig plats då som nu. Här John Franklins stora expedition genom nordvästpassagen 1845. Ett femtiotal räddningsexpeditioner kunde inte rädda de 129 männen undan kannibalism och död.

Men om polarhavet är farligt så är det det långt ifrån ofarligt att flyga luftballong! I synnerhet om man experimenterar med ny utrustning.

Personskador vid markkontakt förekommer än idag. Bristen på navigationsmöjligheter gör att luftfärden kan sluta ute till havs eller i snårskogen likväl som på en välansad kulle. Under start och landning finns det förvånansvärt många saker att kollidera med även i öppna landskap. Vidare kan en vätgasballong fatta eld.

Från aviatikens pionjärer finns moderna Ikarosmyter. Barografen visade 7 000 meter när **Gaston Tissandier**,

Joseph Crocé-Spinelli och **Théodore Henri Sivel** kastade den sista ballasten. Ballongen började stiga så smått. Plötsligt kom en vind och upp sköt de som en raket. När Tissandier satte ner ballongen var det i sällskap av två blåsvarta lik. Hur högt hade de varit? 8 000 meter, eller mer?

MED VINDENS FART

Andrée, Fränkel och Strindberg klättrade in i gondolen den 11 juli 1897 klockan 15:30. De skulle ge sig iväg från Spetsbergen och flyga från basen på Danskön vid 79.5° N. Det skyddande ballonghuset monterades ner och så kapades förtöjningslinorna.

Det blåste kraftiga vindar mot nord. Besättningen hoppades att väderleken skulle hålla i sig. Normalt sätt sker ballonguppstigning i blygsamma vindar. Men Andrée vill få största möjliga snabbskjuts mot polen.

Under uppstigningen skruvade några av styrlinorna ur sig ur sina fästen och blev kvar på backen. Det var en säkerhetsmekanism som felade. Tanken var att man skulle kunna göra sig av med linorna om de snärjde in sig i något på marken. Andrée själv trodde aldrig på ett sådant scenario. För övrigt så räckte det väl med en sågkniv ombord? Mest för att blidka olyckskorparna hade han installerat den sinnrika mekanism som nu hade kostat expeditionen dess styrlinor.

Vaxet började rinna när Ikaros flög för nära solen. Idag vet vi att det i allmänhet blir kallare ju högre upp man kommer. Men temperaturen i atmosfären är komplex.

VERTIKALEN

Örnens hastighet var god. Båtar som följde efter hamnade på efterkälken trots full maskin.

Ombord bänslade besättningen om en ballastlina som ersättning för de styrlinor som gått förlorade.

Men navigeringen beredde aeronauterna större problem än så. När styrlinorna släpptes slog *Örnen* runt och vände sig *mot* styrlinan istället för tvärtom. Seglet pressades då inte upp utan ner av vinden.

Andrée muttrade att detta trots allt var en pionjärtur. Efterkommande skulle lära av misstagen. Efter bara en handfull uppstigningar var han själv heller ingen van ballongseglare. Ballongnavigationens fader Green hade genomfört flera hundra.

En pionjärtur med oerfaren besättning, med distans tiodubbel den gamla noteringen, med experimentell luftballongsutrustning, i ett oprövat klimat, med destination nordpolen. Gott självförtroende 1897.

Till och med Andrée förstod att det inte skulle gå att styra spikrakt mot polen. De skulle bli utlämnade åt vindarna. Däremot trodde han att de genom att höja och sänka ballongen samt bromsa dess framfart skulle kunna parera och ducka för önskad vind. Och sedan sätta fart igen. Vind för vind skulle de närma sig sitt mål.

För att höja *Örnen* kunde man släppa sand ur ballastsäckarna. Detta fick omedelbart gensvar och ballongen flöt upp med stor precision: en enda meter, om man släppte ut rätt mängd sand. Nära land kunde man istället fira ballastlinan upp och ner för att spara på sanden. I nödfall kunde man lämpa överbord proviant och utrustning.

TJOCKAN

Örnen höll sig flygande i 65 timmar eller 2.7 dygn. Men det var inte gasförlusten som blev dess fall. Istället var det all fukt över ishavet: *tjockan*, den dimbank som hela tiden tynger luften.

Tjockan gör det omöjligt att torka kläder. Blöta och kalla fötter gör minsta rutinsyssla till irritationsmoment. Inandningen

av den fuktiga luften får temperaturen att upplevs som mycket kallare. Det blir svårt att somna och sömnen ger inga krafter.

För Andréemännen innebar tjockan att ballongen stadigt blev tyngre. Först lade sig fukten som en insektshinna över farkosten. Sedan började den tränga in i ballongduken, i rep och linor tills tågverket var stumt och isande att handha. Tillslut frös ytlagret varefter all väta omedelbart lade sig till isen.

Nervositeten steg när *Örnen* tappade höjd. Den första markkontakten följdes av slag i packisen med kortare och kortare mellanrum. När gondolen lagt sig och ballongen singlat ner över isen uppskattade Andrée att farkosten ökat vikt med *ett ton* sedan Danskön!

VILSE I ISEN

För Andrée, Fränkel och Strindberg stod valet mellan Frans Josefs land i öster och Sjuöarana i söder. På båda fanns en depå. Med den fallna *Örnen* som ett dinosaurskelett i ryggen gav de sig ut över vidderna.

Men slädarna var klumpiga och överlastade. Männen helt oförberedda. De hade inte tränat inför detta scenario. Allt fokus hade legat på luftfärden.

Än värre var isdriften. När de gick österut mot Frans Josefs land förflyttade de sig istället *västerut* trots alla ansträngningar över isvallar och sötvattengölar. När de istället stretade söderut mot Sjuöarna bar isen dem norrut. Varje positionsbestämmelse innebar en ny besvikelse: allt

slit förgäves.

De hade varken isborr eller nät för fiske. Inte ens skidor att löpa efter skadeskjutet vilt. Deras Remingtongevär å andra sidan var av gammal, men tydligen god modell, för de lyckades fälla ett tiotal isbjörnar, ibland bjässar på uppemot ett halvt ton. Färden gick vidare.

Vintern stod redan för tältluckan. Nätterna blev längre medan kylan trängde sig genom djurskinn och skägg, in i kinderna, överallt.

Efter att ha huggit upp en vak började de bygga en snöhydda. För att fästa is- och snöblock vid varandra samt isolera skarvarna hällde de på vatten från vaken. Vattnet frös omedelbart. Väggarna lades dubbelt för ett isotermiskt luftskikt. Det blev tillslut en trerummare med välvt tak.

FASTIGHETSKRISEN

Glädjen över den nya bostaden kom av sig när isflaket undertill, det vill säga golvet, sprack i två delar. Av hyddan återstod en försjunken snöruin. Isen visade sig än en gång vara en opålitlig allierad. Men som motståndare desto mer konsekvent. Det fick bära söderut igen.

Dag 64 på isen. De hade färdats 330 km söderut eller lite drygt fem kilometer per dag. De nådde det öppna vattnet och sjösatte sin båt.

KRONAN PÅ BLÄNDVERKET

Snart såg de land: Vitön, nordost om Spetsbergen. En märklig syn! En glaciärfernissa spänner en issköld över hela ön. Ovanför hänger en dimkupol.

Landet verkar genomskinligt. Ett nästan utomjordiskt intryck på de hårt åtgångna männen ute på havet.

På drivisen plågades de av diarré, kramper och bölder, även feber. Men först på Vitön kom polarletargin som en varm, sövande mantel.

Inte ens ett överflöd av nyskjuten proviant kunde hålla undan orkeslösheten. Männen blev likgiltiga inför sina egna öden.

Slädfärden hade gett mål och mening. Ansträngningarna höll dem varma till och med när de gått genom isen. Men på den köldfrusna ön var kläderna och övrig utrustning totalt otillräcklig.

AMUNDSEN OCH SYDPOLEN

Roald Amundsen, Norge, var egentligen på väg till nordpolen med sin stora expedition. Men engelsmannen **Robert Peary** hann före när han den 6 april 1909 blev först att nå polen. Bakom sig hade han en 23-årig karriär som polarforskare. Men Amundsen lät sig inte nedslås och 1911 styrde han Nansens gamla *Fram* mot den ännu obesegrade sydpolen. *Fram*, som renoverats i grunden och även fått en svensktillverkad dieselmotor.

Även i kampen om sydpolen hade norrmännen styv konkurrens från engelsmännen. **Ernest Shackleton** hade 1908 gjort en framstöt med hästar och slädar men isande vindar på hundratals kilometer i timmen pinade dem åter. Trots depåer följde en svältfärd utan draghjälp sedan hästarna en efter en dukt under. Shackleton nådde 88° S. Skulle Amundsen nå hela vägen?

Roald Amundsen, 1872-1923.
Polarforskaren som lärde mest och bäst av inuiterna. Inte minst hur man klär sig ute på isen! Handskar av björnskin, resten säckiga renskin lagat på lager. Absolut inga ylleunderkläder som man svettas i. Amundsen lärde också inuiterna ett och annat. Till exempel sprängde han en gammal igloo med dynamit för att demonstrera den vite mannens kraft.

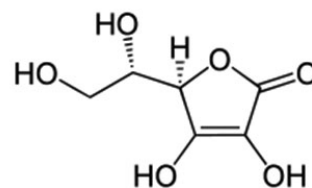
Ernest Shackleton, 1874-1922.
Världens bästa dåliga polarforskare som aldrig förlorade en enda man på isen trots makalösa strapatser. Hans stöt mot sydpolen kom till korta 180 km från målet, men expeditionen drog slöjan av Antarktis – på sätt och vis en lika stor bedrift, som banade väg för Amundsen och Scott.

1911 hade britterna skickat ännu en expedition, denna gång under **Robert Scott**, officer i hennes majestäts stora flotta. Scott hade redan 1901 under 59 dagar kämpat mot polen på isen. Den gången vände han vid 82° S sedan skörbjugg, blodhosta och ledverk drabbat expeditionen. Nu, ett årtionde senare, var han tillbaka i vad som blev en kapplöpning mot norrmännen om sydpolstrofén. Norge, som helt nyligen (1905) vunnit sin självständighet!

DET KALLA KRIGET

Det skulle tillkomma de stora sjöfartsnationerna att göra upp om polerna. Storbritannien med både krigs- och handelsflotta. Norrmännen med skepp och båtar inte bara för handel utan även för säl- och valfångst.

Redan vikingarna var ju utforskare av polartrakterna. För att inte drabbas av skörbjugg åt de hjortron, ännu rikare på C-vitamin än apelsiner.

Det kanske största (?) enskilda problemet för de klassiska polarexpeditionerna var *skörbjugg*. Symptomen är svullna lemmar, blödande tandkött, tandlossning, därefter mentala rubbningar och tillslut död. Skörbjugg orsakas av brist på C-vitamin, som inte kan syntetiseras utan måste intas med föda, och kruxet var att konserveringsmedlet tog kål på C-vitaminen i de medtagna ransonerna. Enklaste botemedlet var att slå ihjäl sälar och pingviner och sen äta det färska köttet, halvraätt om så behövdes.

Trots sedvanlig energi och noggrannhet från britterna sida hade norrmännen ett stort försprång. De var vana skidlöpare och hade under generationer arbetat och jagat i sträng kyla.

När norrmännen tolkade efter släde och korsade krevasser med sina 244 cm långa skidor tog britterna sina första stavtag och upptäckte att handlovsremmarna var för korta.

I själva verket var en del briter ännu virrigare än så. Deras polarauktoritet **Clements Markham** sammanfattade till exempel det vinnande konceptet på isen med orden "inga skidor, inga hundar". Vad skulle man använda då? Snöskor och hästar!

Med tanke på de klimatologiska förutsättningarna och den stolliga inställningen talar det sitt tydliga språk att briterna *ändå* varit så framstående i polartrakterna.

Den brittiske polarhistorikern **Roland Huntford** å sin sida kanske överdriver en smula till norrmännens fördel när han skriver att livet i Norge på 1890-talet påminde ganska mycket om polarforskning.

UNDER ISEN

Amundsen ledde en resursstark expedition mot polen. Han hade ett manskap med erfarenhet inte bara från det nordiska klimatet utan från många expeditioner till polarvärlden. Amundsen själv var redan världsberömd sedan han med en och samma båt löpt nordvästpassagen. Han hade också dyrköpt erfarenhet från just Antarktis dit han rest i en klaustrofobisk och rubbad belgisk expedition.

Amundsens utrustning var minutiöst paketerad. Alla detaljer hade stöpts till leda. Man behövde inte väga persedlarna, det räckte att räkna och multiplicera, ty vad allting vägde var redan bokfört. Och mycket riktigt räknade Amundsen någonstans på Antarktis 5 000 paket kex!

Men självklart hade de också med sig alla tidens vågar och mätinstrument.

Eller tag sovsäckarna. De skulle vara av renskinn: naturens eget superisolerande material, eftersom vartenda hårstrå är ihåligt. Men Amundsen ställde högre krav av så. Det skulle enbart vara hudar från ettårskalvar som slaktats på hösten!

Amundsen utförde polarstuvningen med oöverträffad nit. Men han hade ytterligare ess i vindjackan. Så fort *Fram* hade passerat det öppna Rosshavet och lagt till i Valbukten tog sig manskapet upp på *Ross Shelfis* eller *Stora isbarriären* som den då kallades. Först där byggde de sitt vinterkvarter.

Denna idé hade tidigare avisats. Umbärandena däruppe ansågs oöverkomliga. Sträng kyla med snöyra och polarvindar som hamrar fram över platån innan de slungar sig ner i havet. Dessutom kunde ju isen släppa, och hela vinterkvarteret störta eller glida iväg ut i ingenstans!

Men enligt Amundsens efterforskningar hade platsen sett ungefär likadan ut i 70 år. Han antog därför, felaktigt, att det någonstans under all is fanns fast mark.

Norrmännen skottade sig ner till isen och fick på tio dagar ihop en stor stuga av medtagna moduler. Tält restes för dragdjuren. Ur isen höggs förrådsutrymmen, tillslut stora rum som förenades med långa gångar. Deras vinterkvarter blev en futuristisk underjordisk bas.

Manskapet var väl skyddat från väder och vind. De olika rummen blev verkstäder där praktiska problem kunde lösas.

För trots alla förberedelser fanns det gott om arbete kvar. Manskapet skulle inte gå varandra på nerverna, sysslolösa under den långa vintern.

Expeditionen befann sig redan i samma habitat som sydpolen, målet för expeditionen. Därför räckte det med en promenad för att upptäcka om stövlarna var för små eller om kapuschongen skymde synen. Och då fort in igen och fram med nål och tråd under ivrigt ståhej om det nya "patentet".

Före den sista etappen genom höghöjdsmassivet uppfördes ett stort antal depåer. I vid omkrets kring varje depå skottades snöhögar markerade med färglada skyltar. Ingen skulle under återfärden irra omkring i snöyran och missa depån med bara några meter.

HUNDLIVET

Den största skillnaden jämfört med briterna låg i Amundsens val av dragdjur. Shackleton och senare Scott använde förutom hundar även hästar: ponnyer som de hämtat i Mongoliet. Jackson, Nansens räddare, hade med sig ryska hästar som också de dog som flugor.

Hästar är förstas lika lite som människor skapade för temperaturer ner till minus 50. Deras höga tyngdpunkt gör dem svåra att navigera bland torosser och isbråte. Hovarna fastnar i sprickor under nysnön och smärtan är obeskrivlig när benet vrids runt. Men bara några meter senare bryter hästen igenom igen och faller framstupa i det iskalla vattnet. Först efter stora ansträngningar kan djuret

halas upp och till nöds värmas innan hela ekipaget äntligen kan komma på fötter.

Precis som andra stora, kloka däggdjur är hästar egensinniga och ibland nyckfulla.

Trots alla dåliga erfarenheter med hästar i polertrakterna var det ologiskt nog *hunden* som hade dåligt rykte. En trilskande bundsförvant, hette det!

Amundsen undrade om det var de engelska gentlemännen som missförstått hundens natur. Själv tog han med sig 97 hundar till Antarktis. Och fler blev det, eftersom några var tikar! Hundarna kom från Grönland, riktiga bestar allesammans.

Hundarna hade två tidsfördriv. Det ena var att hela flocken ställde sig upp och ylade för full hals. En försångare höjde strupen mot skyn och så föll resten hundgrant in. Efter ett öronbedövande dån slutade det hela tvärt som på en given men aldrig identifierad signal. Konserterna revitaliserade hela flocken. Men bland polarforskarna och sjömännen i kojerna var det många som inte uppskattade sina fribiljetter.

Det andra intresset hos hundarna var slagsmål. De rök ständigt ihop i blodiga bataljer. Det gällde att hierarkin bland hundkräken hela tiden skulle vara glasklar. Vid minsta tvekan skulle det genast utrönas vem som var starkast.

Största omsorg togs för hundarnas väl, hela expeditionen var ju beroende av dem. På *Fram* lades ett extra däck så att överspolat vatten rann bort. Hundarna hade det torrt och varmt ovanför luftfickan.

Pemikan är fettsnålt, torkat kött som mals ner i smält fett. Här kan också tillsättas ärtor. Resultatet blir superkomprimerad energi som dessutom är lätt paketera.

När Amundsen skulle mata sina hundar kastade han fram hundpemikan från behörigt avstånd. Sedan petade han på hunden med en stör. Hunden frustade av ilska och högg tag i trät, ryckte och slet i en våldsam dragkamp.

Men när hunden utmattats av den meningslösa kampen tog den sig an födan. Amundsen började nu att kliä med stören.

Tillslut kunde hundarna matas direkt från handen. Men det hindrade dem inte från att hålla sina konserter eller utkämpa sina bataljer. Mer än en polarforskare fick ett bett i rumpan när han alltför lojt lommade fram med påken för att ge spannet en omgång.

Amundsen använde även hundarna som hundbränsle när de slutkörda kräken inte längre orkade dra. På så sätt gav hundarna expeditionen sin sista tjänst.

Vid ett tillfälle var en av hundarna så nerbruten av det eviga draggjörat att kroppen vid dödsögonblicket redan var ett sargat kadaver. Amundsen bedömde köttet som otjänligt som hundföda. Kanske till och med skadligt att förtära? Så hundliket grävdes ner och skottades över. Men under natten hördes tjut och hundgläfs. Manskaper stack yrvaket sina huvuden genom tätluckorna. Det var hundarna

som grävt fram sin forne kamrat, nu i full färd att fördela de "bästa" bitarna!

SYDPOLEN

1911	15/12	Amundsen
1912	17/1	Scott

Scott och hela hans sydpolstrupp, fem män totalt, dukade under på tillbakavägen.

IDAG

Idag är polartrakterna kartlagda på kubikcentimetern. Icke desto mindre innebär varje avhandling, varje rymdfotografi eller 3D-modelering av polarbassängen att ytterligare en pusselbit kan läggas på plats.

Antarktis breder ut sig 14.2 kvadratkilometer exklusive svansen i nordväst och de kringliggande öarna. Kontinenten består av 30 miljoner kubikkilometer is. Medelhöjden över havet är den högsta i världen, 2 320 meter. Men kylan, vindarna och den tunna atmosfären gör att höjden upplevs som högre ändå.

*If anything can start anew,
then everything must continue.*
Polerna är besegrade men
deras attraktion förblir
magisk såväl som magnetisk.
Här Amundsen-Scottbasen,
Antarktis.

BASERNA

Den mest kända basen på Antarktis är amerikanska *Amundsen-Scott*. Den ligger vid den geografiska polen mitt på kontinenten.

Amerikanarna har också den sydvästra kustbasen *McMurdo*. Här kan det vara så varmt som minus fem. Det är den populäraste basen, som sommartid hyser ett tusental personer: forskare från "världens" universitet, en del underhållspersonal och så amerikanska flottan i NSFA, *Naval Support Force Antarctica*.

Till Antarktis kan man flyga med ett LC-130, det amerikanska Herkulesplanet fast specialutrustat med skidor för start och landning på isen.

Ryssarna har vid den magnetiska polen i sydöst basen *Vostok* ("Öst"). De magnetiska polerna är mer nyckfulla än de geografiska; och tydligen också mer extrema, för vid *Vostok* uppmättes den lägsta temperaturen någonsin: -89.6°C , juli 1983.

Britterna har *Victoria Station* i nordväst.

OMOGET BETEENDE

Men det är fler länder än så som varit intresserade av Antarktis!

Nazityskland och Luftwaffe släppte på sin tid ner tusentals stålsvastikor över hela kontinenten. Ett praktiskt sätt att markera sitt revir!

Men att likna nazisterna vid hundar och svastikan vid urin är förmodligen att göra juckemakten en otjänst.

Vid ett annat tillfälle tog argentinarna till vapen mot britterna. Men de sköt bara varningsskott för att sätta sig i respekt – hos chilena, märkligt nog. Britterna skickade sina professionella soldater; och senare blev incidenten ett av svepskäl till Falklandskriget, 1982.

I största samförstånd bestämdes redan 1961 att Antarktis inte skulle militariserats eller användas för militära ändamål. Det var när de "moderna" supermakterna USA och Sovjetunionen ville ta de gamla kolonialisterna i örat. Sedan dess har alla respekterat överenskommelsen, på sätt och vis.

SKIDÅKNING

Den klassiska polarexpeditionen tillhör det förflutna. Idag finns inga altruistiska mecenater som önskar få namnge nyupptäckta ishavssöar. Det behövs inga havstransporter på ombyggda valfångare.

Inga stora vinterkvarter som byggs där och då med släggor, yxor och spadar. Hammarslagen mot slädmedarna har tystnat liksom hundgläfsen runt sällflänsen.

Idag är mecenaten ett anonymt affärskonglomerat vars logotyp ler i mjugg från sportplagg världen runt.

Sjösjukan under seglatsen har ersatts av flygsjuka ombord ett ryskt jätteplan. Det skakar och bullrar och luktar illa men resan går bra. Kabinbesättningen har redan satt ner hela spektrat av

äventyrare, allt från fullblodiga utbygdsjägare till excentriker som betalar en förmögenhet för att sent omsider leva livet "på riktigt".

Det glada kamratskapet, isens brödraskap, är också borta. Den största fjädern i dagens polarkapuschock är att skida *unsupported* till polen, eller ännu hellre, inte bara nå polen utan fortsätta, korsa hela den antarktiska kontinenten eller kämpa sig genom ishavet i norr. Enligt reglerna för *unsupported* får man inte ens ha en jucke med sig! Vidare tillåts inga depåer och självklart inte proviantnedsläpp från följeplan.

På skidor har återigen våra grannar utmärkt sig. Först att skida *unsupported* till nordpolen var norrmännen **Børge Ousland** och **Erling Kagge**. Likaså den första kvinnan *unsupported* till nordpolen: Cecilie Skog, Norge. (Skog med *Explorer's Grand Slam*: båda polerna plus bergens *Seven Summits*. Hon har dessutom bestigit K2.)

Vi svenskar då? Återigen teknologin: isbrytaren *Oden* blev 1991 det första icke-atomdrivna fartyg att bryta led till nordpolen. Men i äventyrsvärlden finns det ännu mer udda rekord. Till exempel Erik Larsen från USA som tog *cykeln* de 120 mil till sydpolen!

CARE OF KIT

Det som gjort skidexpeditionerna möjliga är delvis det psykologiska övertag våra dagars äventyrare har jämfört med pionjärerna som gav sig ut i det okända.

I övrigt är det en fråga om modern utrustning. Korta skidor på 180-190 cm. Stavar av aluminium med handtag som inte leder kyla. Sovsäck och kläder med fuktbarriär

som hindrar kroppsfukt att tränga igenom och frysa till is på utsidan. Bensin till köket, inte fotogen som klumpar sig i kylan. Sedan en snabbglidande, flytande pulka av kolfiber – låg tyngdpunkt, trots sisådär 120 kilo utrustning och proviant. Ergonomisk ryggsäck med ytterligare upp till 30 kilo. GPS, satellittelefon och argossändare, inte bara för nödsituationer utan också

för tillförsikt och avspänning under hela färden. Dunjackor som åker på vid matpaus och lika snabbt av igen när värme kommer från kroppens motor.

På Andréés, Nansens och Shackletons tid handlade det om polen och människor. Idag handlar det om människor och polen. Vad kommer det handla om imorgon? Ju mer som förändras, desto mer förblir sig likt. □

MER LÄSNING

Att ta sig igenom en klassisk polarexpeditionsskildring av Amundsen, Nansen eller Shackleton är inte gjort i en handvändning. Även de forkortade utgåvorna på svenska löper hundratals sidor av nogsam paketering och matlagning, slädfärder och isbjörnsjakt. Men i synnerhet Nansens bok rekommenderas.

Om Andréés ballongfärd har **Per Olof Sundman** skrivit den definitiva skildringen i *Ingenjör Andréés luftfärd*. Boken filmatiserades 1982 i en svensk-norsk-västtysk storproduktion. På engelska heter den *The Flight of the Eagle* för den söksamme.

Huntfords alla böcker är oerhört detaljerade men tyvärr lite tråkiga och virriga till stilen. (Han har även skrivit en lika tjock bok om Nansen.)

Till sist rekommenderas kallt den tecknade serien av **Greg Rucka** och **Steve Lieber**.

Amundsen, Roald. *Sydpolen*. Niloé, 1987. ISBN: 91-7102-091-8.

Andrée, Salomon August, Knut Frænkel och Nils Strindberg. *Med Örnen mot polen*. Niloé (Bonniers), 1978 (1930). ISBN: 91-7102-085-3.

Hildingson, Kaj. *Upptäckarprofiler*. Natur & Kultur, 1992. ISBN: 91-27-75341-7.

Huntford, Roald. *Amundsens bilder*. Bonniers, 1988 (text 1987). ISBN: 91-34-50971-2.

Huntford, Roland. *Scott & Amundsen*. Bonniers, 1980 (1979). ISBN: 91-0-048703-1.

— *Shackleton*. Hodder & Stoughton, 1985-1987. ISBN: 0-340-25007-0.

Lieber, Steve och Greg Rucka. *Melt*. Oni, 2000. ISBN: 1-929998-03-1.

— *Whiteout*. Oni, 1999. ISBN: 0-9667127-1-4.

Nansen, Fridtjof. *Fram över Polarhavet*. Natur & Kultur, 1961. ISBN: 91-7102-092-6.

Shackleton, Ernest. *Antarktis' hjärta*. Nordstedt, 1910.

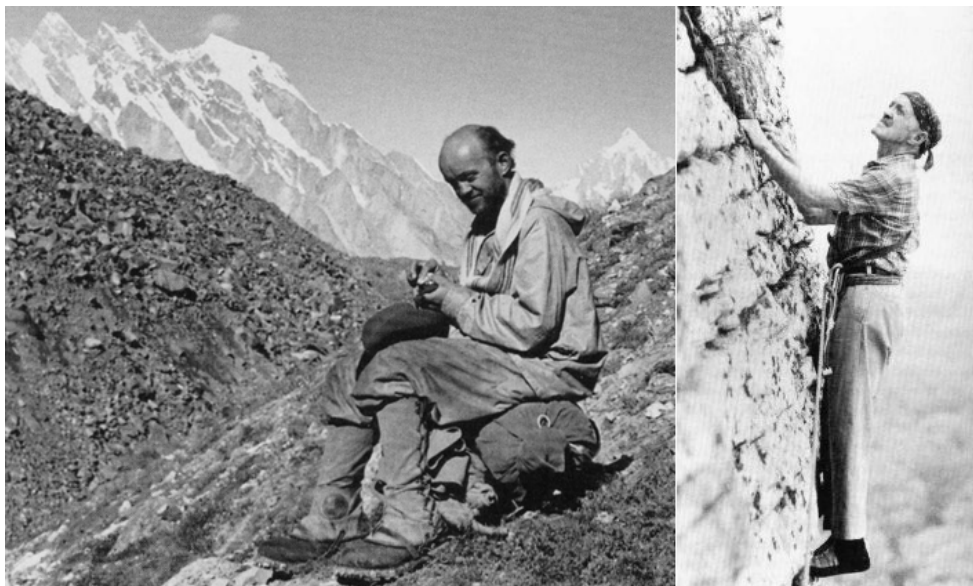
Skinarmö, Ola och Johan Tell. *Ensam mot sydpolen*. Forum, 1999. ISBN: 97-37-11542-1.

— *Isbiten: Mina expeditioner i polarvärlden*. Bokförlaget Max Ström, 2014. ISBN: 978-91-7126-318-6.

— *Kampen mot Nordpolen*. Bokförlaget DN, 2001. ISBN: 91-7588-377-5.

— *Skinarmö och Nordostpassagen: I Adolf Erik Nordenskiölds spår*. Bokförlaget Max Ström, 2010. ISBN: 978-91-7126-190-8.

Sundman, Per Olof. *Ingenjör Andréés luftfärd*. Nordstedt, 1967.

Tysk-amerikanen Fritz Wiessner – i tonåren en klippklättrare i världsklass, i tjugoårsåldern en djärv alpklättare och 1939 ledare för expeditionen till K2 – en ledare längst fram och högst upp, som själv bröt leden genom snön och isen vid varje förflyttning. Omsorgsfullt hade han byggt upp en logistisk pyramid av läger, och tillsammans med sherpan Pasang Dawa Lama kom han också snubblande nära, 200 höjdmeter från toppen, men de vände sedan Dawa Lama tappat sina stegjärn. Under nedstigningen fann Wiessner att hans oerfarna manskap övergivit lägren och klättrat ner; och istället för ett nytt toppförsök följde en helvetesfärd nerför berget utan mat eller vila.

Läs mer om Wiessner

och om **Rob Hall** och **Scott Fischer** på Mount Everest
om **Thor Heyerdahl** och **Bengt Danielson** på *Kon-Tiki*

om **Professor Desio**, **Achille Compagnoni**,
Lino Lacedelli och **Walter Bonatti** på K2

om **Éric de Bisschop** och **Alain Brun** på *Tahiti-Nui*

och om **Fridtjof Nansens**, **Salomon August Andrée**
och **Roald Amundsen** i polartrakterna.

Läs också om **Wanda Rutkiewicz**, **Cecilie Skog** och
många andra av legendens människor i denna minst sagt
spännande bok!